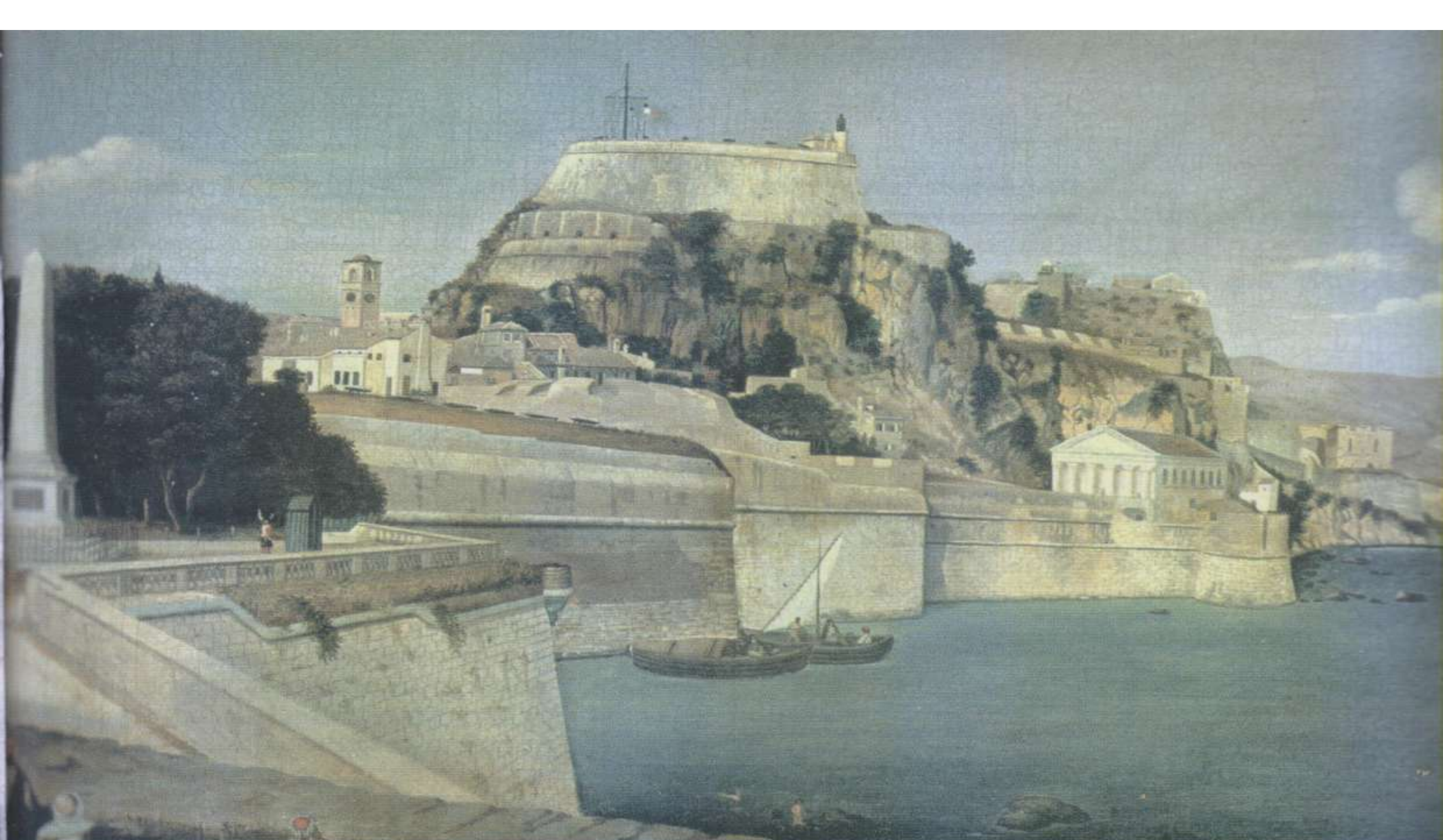

ΤΟ «ΠΕΔΕΜΟΝΤΙΟΝ» ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ

του ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑ

Οι Επτανήσιοι δεν γνώρισαν ουσιαστικά την τουρκική σκλαβιά. Γνώρισαν όμως τη δυτική αποικιοκρατία. Επί αιώνες υπό τους Βενετσιάνους και εν συνεχεία τους Γάλλους και τους Βρετανούς, αγωνίστηκαν σθεναρά για να διατηρήσουν την ταυτότητά τους, ιδιαίτερα στο θρησκευτικό και το γλωσσικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, μετέχοντας εν μέρει στον δυτικό πολιτισμό ή τουλάχιστον αναπτυσσόμενοι μέσα στο κλίμα του, θα αποτελέσουν το «παρατηρητήριο» του ελληνισμού προς τη Δύση.

Παράλληλα, εδώ θα καταφεύγουν οι διωκόμενοι από τους Τούρκους Έλληνες, αρχίζοντας από πολλές επιφανείς κωνσταντινουπολίτικες οικογένειες μετά την Άλωση, συνεχίζοντας με τους Κρητικούς μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669, και φτάνοντας στους καταδιωγμένους Παργινούς μετά την παράδοση της Πάργας στον Αλή Πασά. Εδώ θα καταφύγει και ο Κολοκοτρώνης μετά το ξερίζωμα της κλεφτουριάς του Μοριά.

Τα Επτάνησα θα αποτελούν, έτσι, έναν χώρο συνάντησης των δυτικών και των ανατολικών ρευμάτων, και γι' αυτό εδώ θα διεξάγεται ένας λυσσαλέος αγώνας για τη διατήρηση της ιδιοπροσωπίας του ελληνισμού. Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι το καθεστώς της γαιοκτησίας αντιπαρέθετε, λιγότερο ή περισσότερο βίαια, κολλήγους και γαιοκτήμονες, η εισαγωγή του δυτικού φεουδαρχικού συστήματος από τους Ενετούς θα οδηγήσει σε κοινωνικές αντιπαραθέσεις χωρίς προηγούμενο στην ελληνική ιστορία.

Ποπολάροι και καλικάντζαροι θα συγκρουστούν επανειλημμένα. Οπότε στα Επτάνησα ο εθνικός αγώνας κατά των ξένων κυριάρχων θα συνδυάζεται και θα διαπλέκεται με εκείνον κατά των συνεργατών τους γαιοκτημόνων, και συχνά ο τελευταίος θα προηγείται.

Έτσι γεννήθηκε το θαύμα του επτανησιακού και προπαντός του κεφαλλονίτικου ριζοσπαστισμού στον 19ο αιώνα. Και μιλάμε για «θαύμα» γιατί η πυκνότητα των κοινωνικών και πολιτικών αγώνων και το υψηλό πνευματικό επίπεδο καθιστούν τα Επτάνησα μια εξαιρετικά ιδιαίτερη περίπτωση. Η γενικότερη συμβολή της Επτανήσου στην πνευματική κίνηση της χώρας θα είναι ανεκτίμητη.

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΕΣ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ ΤΗΣ ΙΟΝΙΟΥ ΒΟΥΛΗΣ: 1. ΓΕΡ. ΛΙΒΑΔΑΣ, 2. ΣΤΑΜ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ, 3. ΙΩΑΝ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ ΔΟΤΤΟΡΑΤΟΣ, 4. ΙΩΣΗΦ ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, 5. ΗΛΙΑΣ ΖΕΡΒΟΣ, 6. ΝΑΘΑΝΑΗΛ ΔΟΜΕΝΕΓΙΝΗΣ, 7. ΓΕΩΡ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ - ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ, 8. ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΟΥΣΟΣ, 9. ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ ΠΑΪΖΗΣ, 10. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΔΟΜΕΝΕΓΙΝΗΣ (ΑΘΗΝΑ, ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ)

Λόγιοι και διαφωτιστές όπως ο Κεφαλλονίτης **Βικέντιος Δαμωδός**[1], οι Κερκυραίοι **Ευγένιος Βούλγαρης** και **Νικηφόρος Θεοτόκης**, συγγραφείς όπως οι **Ζαμπέλιοι**, ο **Τερτσέτης** και ο **Πολυλάς**, ποιητές και λογοτέχνες όπως ο **Μαρτελάος** (1754-1818), ο **Γουζέλης** (1774-1848), ο **Κάλβος**, ο **Σολωμός**, ο **Μάτεσης** (1794-1875) και ο **Βαλαωρίτης**, πολιτικοί όπως ο **Καποδίστριας**, θα βρεθούν στην πρώτη γραμμή της ελληνικής πνευματικής ζωής. Εδώ, στα Ιόνια Νησιά, θα διατηρηθεί και μια όαση δημοτικισμού, όταν στο ελλαδικό κράτος θα πνέει ο άνεμος της επιστροφής στην αττική διάλεκτο. Στα Ιόνια Νησιά θα εμφανιστεί ίσως για πρώτη –και τελευταία μέχρι σήμερα– φορά η φιγούρα του οργανικού διανοούμενου, που είναι δεμένος με τις λαϊκές τάξεις, τις εκφράζει και τις καθοδηγεί. Από τα τέλη του 18ου έως τα τέλη του 19ου αιώνα τα Επτάνησα θα πρωτοπορούν, όντας και το πρώτο (ημι)ανεξάρτητο ελληνικό κράτος (η Επτάνησος Πολιτεία, από το 1800 έως το 1807).

ΕΡΑΣΜΙΑ-ΛΟΥΪΖΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΣ 1832-1896*, ΕΝΑΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΡΟΜΑΝΤΙΚΟΣ

Το Ριζοσπαστικό Κόμμα, το οποίο κυριαρχούσε απόλυτα στην Κεφαλλονιά, το μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό νησί, στη διάρκεια της Αγγλοκρατίας θα συνδεθεί με το κίνημα του **Μαντσίνι** και τον ιταλικό ριζοσπαστισμό, ενστερνιζόμενο και τις πρώτες σοσιαλιστικές αντιλήψεις, αλλά ταυτόχρονα θα θέτει ως βασικό στόχο του όχι απλώς την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, αλλά και την απελευθέρωση ολόκληρου του ελληνικού Γένους. Ο **Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος**, ο κυριότερος ίσως ηγέτης των Κεφαλλήνων ριζοσπαστών, μαζί με τον **Ιωσήφ Μομφερράτο** και τον ιερέα **Παΐσιο Μεταξά**, στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας του ***Φιλελεύθερος***, που κυκλοφόρησε στις 19 Φεβρουαρίου 1849, τονίζει: «... Θέλομεν τω όντι να γίνωμεν και ουχί να λεγώμεθα απλώς Έλληνες. Θέλομεν να ενωθώμεν εις έν έθνος, αληθώς ελεύθερον και ανεξάρτητον, μεθ' όλης της ελληνικής φυλής»[2].

Και οι Επτανήσιοι, και κυρίως οι Κεφαλλήνες διανοούμενοι, *όχι απλώς θα είναι οργανικά δεμένοι με τις λαϊκές τάξεις*, αλλά και θα ψηφίζονται από αυτές τόσο στη διάρκεια της Αγγλοκρατίας, όσο και στο ελληνικό κοινοβούλιο. Στην περίοδο 1848-49 θα ενταθούν οι συνωμοτικές κινήσεις στην Κεφαλλονιά και θα πραγματοποιηθούν δύο ένοπλες εξεγέρσεις. Τον Ιούνιο το 1848 διαπιστώθηκαν από τις Αρχές επαναστατικές συνωμοτικές κινήσεις και βρέθηκε και το καταστατικό με τον όρκο της Εταιρείας. Γι' αυτές τις κινήσεις θα κατηγορηθούν ο ιερέας **Παΐσιος Μεταξάς**, ο ιερέας και δάσκαλος **Κων. Μοράτος**, ο ιεροκήρυκας **Κοσμάς Φλαμιάτος** (ο εμπνευστής του κινήματος του Παπουλάκου μερικά χρόνια μετά)[3].

Λίγους μήνες μετά θα ξεσπάσει η πρώτη εξέγερση, η επονομαζόμενη «εξέγερση του Σταυρού» (14 Σεπτεμβρίου 1848), η οποία κράτησε πάνω από δέκα ημέρες. Κατά τη διάρκειά της σκοτώθηκαν τρεις Άγγλοι στρατιώτες και εκτελέστηκαν ή σκοτώθηκαν δεκάδες επαναστάτες· πρωτοστατούσαν γνωστοί ριζοσπάστες όπως ο Ιωάννης Τυπάλδος Καπελέτος, ο ιερέας Παΐσιος Μεταξάς, ο Γεώργιος Μεταξάς Λυσέος και ο Νικόλαος Φωκάς-Ρεπούμπλικας. Όταν οι επαναστάτες εισέβαλαν στο Ληξούρι, της πορείας ηγούνταν τρεις ιερείς, οι Ματζουράτος, Κουτουφάς και Βουτσινάς, οι οποίοι κραύγαζαν το σύνθημα «Ζήτω η ελευθερία και η πατρίς»[4]. Στην εξέγερση της Σκάλας (περιοχή της νοτιο-ανατολικής Κεφαλλονιάς) (15-19 Αυγούστου 1949), που στρεφόταν κατά των Άγγλων, αλλά και κατά των αρχόντων, ορισμένοι από τους οποίους φονεύθηκαν από το πλήθος, και χαρακτηρίστηκε ως «Κομμούνα» της Κεφαλλονιάς, πρωτοστατούσαν οι Θεόδωρος Βλάχος, Αναστάσιος Λαμπρινάτος Μπομποτής και ο παπα-Γρηγόρης Ζαπάντης Νοδάρος, που αποκαλούνταν από τους αντιπάλους του παπα-ληστής και απαγχονίστηκε από τους Άγγλους[5], ενώ εξορίστηκαν οι Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος και Ιωσήφ Μομφερράτος.

Αυτό το κλίμα, στο οποίο συναντώνται **ριζοσπάστες** και **απόγονοι των Κολλυβάδων**, όπως ο Κοσμάς Φλαμιάτος, είναι μοναδικό για τα ελληνικά δεδομένα και οδηγεί σε μια εξαιρετική σύνθεση. Ο δυναμισμός του εν λόγω κινήματος θα εκδηλωθεί στη συνέχεια με την ανάπτυξη των πρώτων σοσιαλιστικών και ταυτόχρονα εθνικοαπελευθερωτικών κινήσεων. Ο Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), από τη νεώτερη γενιά των ριζοσπαστών, θα περάσει στον ρομαντικό σοσιαλισμό και θα επιχειρήσει να δώσει έναν εξισωτικό και κοινωνικό χαρακτήρα στη Με-

γάλη Ιδέα μέσα από τη ***Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία,*** της οποίας υπήρξε συνιδρυτής μαζί με τον **Ανδρέα Ρηγόπουλο**, και την ***Εταιρεία Ρήγας***, όπου συμμετείχε και ο επίσης κεφαλληνιακής καταγωγής ριζοσπάστης βουλευτής **Ρόκκος Χοϊδάς** (1830-1890), ο ιδρυτής της ελληνικής λαογραφίας **Νικόλαος Πολίτης**, ο **Τιμολέων Φιλήμων**, ο **Γεώργιος Φιλάρετος**, κ.λπ.[6] Τέλος, ο Κεφαλλονίτης **Μαρίνος Αντύπας** (1872-1907) θα συνδυάσει τη σοσιαλιστική και την εθνικοαπελευθερωτική-ανατολική ιδεολογία και θα συμμετάσχει το 1896 στην Κρητική Επανάσταση μαζί με τον **Σταύρο Καλλέργη**, πριν δολοφονηθεί στη Θεσσαλία, και εντάσσεται στην ίδια παράδοση στη μετεξέλιξή της προς μια εγχώρια σοσιαλιστική κατεύθυνση.

ΙΩΣΗΦ ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΣ

Οι Επτανήσιοι ριζοσπάστες –και γενικότερα η επτανησιακή παράδοση– επιχειρούν να συνδέσουν τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα με την κοινωνική απελευθέρωση και την ορθόδοξη οικουμενική παράδοση, την Ανατολή και τη Δύση, σε μια σύνθεση πρωτότυπη και μοναδική. Η επτανησιακή παράδοση ξανασυναντά κατά κάποιον τρόπο εκείνη του Ρήγα, του Καταρτζή και του Χριστόπουλου, στις ηγεμονίες και τη Βιέννη, αλλά σε μια βάση πιο στέρεη και μακροπρόθεσμη, διότι ήταν συνδεδεμένη με ελληνικό έδαφος και πληθυσμό. Ιδιαίτερα στην περίοδο που ακολουθεί τη Συνταγματική Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 μέχρι την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, το επίκεντρο των ιδεολογικο-πολιτικών ζυμώσεων του ελληνισμού θα μετατεθεί στα Επτάνησα. Η επαφή με το ιταλικό κίνημα, τον Μαντσίνι και τον Γαριβάλδη, θα συμβάλει στη μεταβολή των Ιονίων στο **ιδεολογικό Πεδεμόντιο** της Ελλάδας.

Όταν θα συγκροτηθούν, το 1860-61, τα «Κομιτάτα της Ενέργειας», που στόχευαν στην ανατροπή του Όθωνα, την Ένωση των Ιονίων με την Ελλάδα, και την εξέγερση όλων των υπόδουλων Βαλκανίων, το **επίκεντρό** τους δεν θα είναι η Αθήνα αλλά τα Ιόνια Νησιά. Στην Κέρκυρα θα συμμετάσχουν πολλοί βουλευτές και ο αρχιεπίσκοπος, στη Ζάκυνθο, εκτός από τον **Κωνσταντίνο Λομβάρδο**, αδιαμφισβήτητο ηγέτη των Ζακυνθινών ριζοσπαστών, θα συμμετέχουν ιερείς, βουλευτές κ.ά., στη Λευκάδα ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης κ.ά., στην Κεφαλλονιά ο Γεράσιμος Λιβαδάς, στην Αθήνα ο Μάρκος Ρενιέρης και ο Κωνσταντίνος Ασώπιος, στην Πάτρα ο Ανδρέας Ρηγόπουλος[7].

Ωστόσο, μετά την ενοποίηση με το ελλαδικό κράτος το 1864, η επτανησιακή οδός δεν θα κατορθώσει, μακροπρόθεσμα, να κυριαρχήσει. Ο ριζοσπάστης δημοσιογράφος και εκδότης του *Ραμπαγά,* **Κλεάνθης Τριαντάφυλλος** (1850-1889), θα οδηγηθεί στην αυτοκτονία, και τον ίδιο δρόμο θα ακολουθήσει, το ίδιο έτος, ο Ανδρέας Ρηγόπουλος. Ο Ρόκκος Χοϊδάς θα πεθάνει στις φυλακές της Χαλκίδας αρνούμενος να ζητήσει χάρη, ενώ τον αυτοχειριασμό θα επιλέξει το 1896 και ο Παναγιώτης Πανάς.

Γένος και Ορθόδοξη Εκκλησία

Το γεγονός ότι στα Επτάνησα επί επτά αιώνες περίπου οι Έλληνες αγωνίζονται εναντίον των Δυτικών κατακτητών, που θέλουν να τους επιβάλουν τον καθολικισμό, συνέδεσε το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό με την Ορθοδοξία.

Ο Γεώργιος Τυπάλδος Ιακωβάτος και ο Πατρινός ομοϊδεάτης του και σοσιαλιστής Ανδρέας Ρηγόπουλος (1821-1889), θα επιχειρήσουν να συνδέσουν τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό με την αντίληψη του Γένους και την εναντίωση στην κήρυξη του αυτοκεφάλου της Ελληνικής Εκκλησίας, που καταδίκαζε τον ελληνισμό να μένει «φυλακισμένος» στα στενά όρια του ελλαδικού κράτους. Ο Γεώργιος Ιακωβάτος, διδάκτορας του Πανεπιστημίου των Παρισίων, ο «Γεωργαντάρας» (όπως ήταν ευρύτερα γνωστός), όταν έγινε η Ένωση των Ιονίων με την Ελλάδα και επιχειρήθηκε η άμεση υπαγωγή της Ιόνιας Εκκλησίας στην ελλαδική και η απόσχισή της από την Κωνσταντινούπολη, τέθηκε επικεφαλής των Κεφαλλήνων και των λοιπών Επτανησίων, οι οποίοι επί τρία χρόνια, με λαϊκές κινητοποιήσεις, αρνούνταν να αποδεχτούν την εγκατάσταση των εκκλησιαστικών Αρχών του αυτοκεφάλου και διεκδικούσαν την εκλογή των επισκόπων από τον ίδιο τον κλήρο. Ο Ιακωβάτος θα κάνει μια απελπισμένη προσπάθεια να ξαναθέσει το ζήτημα του αυτοκεφάλου για το σύνολο του ελλαδικού κράτους και να προλάβει την πανσλαβιστική μετεξέλιξη της ρωσικής πολιτικής, η οποία έμελλε να διασπάσει τα Βαλκάνια˙ οι αγορεύσεις του στη Βουλή θα αφήσουν εποχή. Έλεγε το 1864:

> «Μόνον στοιχείον του εθνισμού είναι η θρησκεία, αφαιρουμένου του οποίου δεν υπάρχει πλέον έθνος, δεν υπάρχει πλέον γένος, δεν υπάρχει πλέον δεσμός, δεν υπάρχει πλέον ουδέν διά την Ελλάδα˙ και εάν, ό μη γένοιτο, χριστιανοί, ήθελεν αφαιρεθή ο χαρακτήρ της θρησκείας από την εθνότητα των Ελλήνων, άλλο δεν βλέπω ειμή Φράγκους, ειμή Αλβανούς, ειμή Βλάχους, ειμή Αθιγγάνους και Γύφτους, όχι ποτέ Έλληνας. Τοιαύτης ουσίας, τοιούτου αποτελέσματος είναι ο χαρακτήρ, τον οποίον η θρησκεία εχάραξεν εις το μέτωπον του ελληνικού γένους! Εν τίνι λόγω εγένετο η επανάστασις το '21; Εν τίνι λόγω εχύθησαν ποταμοί αιμάτων; Εν τίνι λόγω κατεστράφη η Ελλάς; Εν τίνι λόγω επανεστάτησαν και τα μέρη εκείνα, τα οποία ουδέν κοινόν εθνολογικόν έχουν μετά της Ελλάδος; (...)
>
> Όχι βεβαίως διά καταγωγήν, όχι δι' άλλον λόγον, αλλά μόνον διά την διατήρησιν της συνειδήσεως, αλλά μόνον και μόνον διά την θρησκείαν, διά την Εκκλησίαν (...) και τοιαύτης ούσης της θρησκείας, τολμώμεν ημείς

1. Μπόμπου-Σταμάτη, *Βικέντιος Δαμοδός,*

2. Νικόλαος Μοσχονάς «Το Ιόνιο Κράτος», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,* ό.π. τόμος ΙΓ, σελ. 206.

3. Μιράντα Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848 και 1849,* Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 1980, σελ. 108.

4. Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλονιάς,* Εκδόσεις Κέφαλος, Αθήνα 1988, τόμος Β', σελ 155, Νικόλαος Μοσχονάς «Το Ιόνιο Κράτος», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π. σελ. 205-206.

5. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού ό.π. σελ. 197-203, Γεώργιος Μοσχόπουλος, ό.π., σελ. 157-179. Η αγάπη του λαού για τους εξεγερμένους μαρτυράται από πολλά λαϊκά τραγούδια και ρίμες που υμνούσαν τους ηγέτες της εξέγερσης, όπως : «Το Θοδωρή τσακώσανε και παν να τον κρεμάσουν./ Σκαλιά-σκαλιά τον πηγαίνουνε απάνω στο Μαρκάτο,/ μικροί μεγάλοι κλαίγανε που βλέπαν τέτοιο άττο!/ ...κρεμάσανε και τον παπά, που την ευχή του νάχω».

6. Ερασμία-Λουίζα Σταυροπούλου, *Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), Ένας ριζοσπαστης ρωμαντικός,* Επικαιρότητα, Αθηνά 1897, σελ. 84-106.

7. Αντώνης Λιάκος, *Η ιταλική ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα,* Θεμέλιο, Αθήνα, 1985, σελ, 145-159.

ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ, 1848: Η ΛΙΤΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΦΙΟΥ ΜΕΤΑΤΡΕΠΕΤΑΙ ΣΕ ΔΙΑΔΗΛΩΣΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

να φέρωμεν την παραμικράν μεταβολήν, ώστε από μεταβολής εις μεταβολήν να ευρεθώμεν μεμονωμένοι από όλον το κυρίως ελληνικόν έθνος και από όλους τους Όρθοδόξους Χριστιανούς(...) Δεν είμεθα το τέταρτον. Ίνα μη ειπώ το δέκατον του ελληνικού γένους, και, εάν θέλετε από μεταβολής εις μεταβολήν να απομονώσητε την Ελλάδα, παραιτείτε και μέλλον, παραιτείτε και έθνος, παραιτείτε και γένος, και άλλο δεν θα μείνωμεν ειμή ολίγοι, ενασχολούμενοι περί την κοιλίαν και τα υπό την κοιλίαν».[8]

Ο «ελευθερόφρων Ιακωβάτος, ο ταφείς άνευ ιερέων, άνευ ψαλμωδιών, άνευ εξαπτερύγων», όπως έλεγε ο Βλάσης Γαβριηλίδης[9], ο οπαδός των Φώτων και των επιστημών, ο υπερασπιστής των ξωμάχων, ο αντίπαλος του ρωσικού αυταρχισμού και επεκτατισμού, είχε διακριβώσει την ιδιαιτερότητα της ελληνικής εθνικής συνειδήσεως ως συνειδήσεως ενός Γένους, ενός έθνους –και ουχί κράτους– και με προφητικό τρόπο στην ίδια ομιλία του θα προείπει τη δραματική συρρίκνωση του ελληνισμού κλεισμένου μέσα στα όρια ενός δυτικόστροφου έθνους-κράτους.

Ο Γεώργιος Ιακωβάτος (1814-1883) ήταν ο νεώτερος από τους υιούς της οικογένειας των Τυπάλδων-Ιακωβάτων. Ο μεγαλύτερος αδελφός του *Κωνσταντίνος Ιακωβάτος* (1795-1868), αφού δίδαξε στο Φλαγγινιανό Γυμνάσιο της Βενετίας, χρημάτισε πρύτανης της Ιονίου Ακαδημίας, πριν παυθεί και εξοριστεί από τους Άγγλους το 1840 ως ύποπτος για τη συμμετοχή του στη Φιλορθόδοξη Εταιρεία. Η ανακήρυξή του σε μητροπολίτη Κεφαλληνίας θα ακυρωθεί από την αγγλική εξουσία το 1842, ενώ στη συνέχεια θα διατελέσει για είκοσι χρόνια (ο πρώτος) σχολάρχης της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης[10]. Ο Νικόλαος (1798-1883), πολλές φορές βουλευτής, χρημάτισε πρώτος δήμαρχος Ληξουρίου μετά την Ένωση με την Ελλάδα και παραιτήθηκε διαμαρτυρόμενος για την Ένωση της Εκκλησίας της Επτανήσου με την Ελλαδική το 1867. Τέλος, ο Χαράλαμπος (1810-1888) χρημάτισε και αυτός κατ' επανάληψη βουλευτής στην Ιόνιο Πολιτεία και τη Βουλή της Ελλάδας.[11]

Κάνουμε αυτή την αναφορά στους αδελφούς Ιακωβάτους, ριζοσπάστες και ευπατρίδες της Κεφαλλονιάς, γιατί σκιαγραφούν ένα κλίμα μιας ολόκληρης εποχής καθώς και την ιδιαιτερότητα της επτανησιακής παράδοσης. Οι Τυπάλδοι-Ιακωβάτοι δεν είναι οι αγράμματοι αγωνιστές, οι δυτικόφοβοι ανατολίτες ή οι «αντιδιαφωτιστές» αντιδραστικοί. Είναι γόνοι επιφανούς οικογένειας, ενετικής καταγωγής, έχουν σπουδάσει όλοι στην Ευρώπη, στην Ιταλία και τη Γαλλία, και τουλάχιστον οι τρεις νεώτεροι υπήρξαν πολιτικοί του ριζοσπαστικού κόμματος. Δεδομένου ότι είχαν αναπτυχθεί πνευματικά και ιδεολογικά στην Ιόνιο Πολιτεία και μέσα από τους εθνικούς και κοινωνικούς αγώνες των ριζοσπαστών, κατανοούσαν τη βαθύτατη σημασία της ενιαίας εκκλησιαστικής έκφρασης για το σύνολο του ελληνισμού, που αποτελούσε η υπαγωγή του στο ενιαίο Πατριαρχείο, ενώ αντιστρόφως, έχοντας αγωνιστεί επί δεκαετίες εναντίον της αγγλικής κατοχής, κατανοούσαν βαθύτατα τα αγγλικά κίνητρα.

Ο **Βλάσης Γαβριηλίδης**, ο ριζοσπάστης εκδότης του *Μη χάνεσαι* και της *Ακρόπολης*, θα τοποθετήσει και θα ερμηνεύσει τη δράση του στη νεκρολογία που του αφιέρωσε:

«Ποία ήτο η ιερά μανία του Γεωργαντάρα; Πόλεμος κατά του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας. Ήθελε λοιπόν εν τω ζητήματι τούτω ουχί την αφομοίωσιν της Επτανήσου προς την Ελλάδα, αλλά την αφομοίωσιν της Ελλάδος προς την Επτάνησον, ήτις υπέκειτο εις το Οικουμενικόν Πατριαρχείον. Ποία ήτο η κεντρική ιδέα η εμπνέουσα τον Ιακωβάτον εν τω ιερώ αγώνι, όν μετά σφοδρότητος, μετά πάθους, μετά φιλοσοφίας της ιστορίας, ανέλαβεν εν τη εθνοσυνελεύσει; Τίς ήν η αιτία του πολέμου; Πρέπει να τον υποθέσωμεν απλούν φανατικόν ρασοφόρον τον ελευθερόφρονα Ιακωβάτον, τον ταφέντα άνευ ιερέων, άνευ ψαλμωδιών, άνευ εξαπτερύγων, μηδέν έτερον κατά νουν έχοντα εν τώδε τω αγώνι ή την τήρησιν των ιεραρχικών τύπων; Ο ρήτωρ ενεφορείτο υπό της μεγάλης ιδέας της Ελληνικής Ανατολής και δεν εύρισκεν άλλον μοχλόν τόσο ισχυρόν ίνα κινήση τοσούτω κολοσσαίον πολιτικόν σχήμα, ειμή τον μοχλόν της θρησκείας. Άλλην υπεροχήν των Ελλήνων επί της Ανατολής δεν εύρισκε παρά την θρησκευτικήν. Η ελληνική επανάστασις ήτο επανάστασις θρησκευτική· αυτή εδημιούργησε την Ελλάδα – και ο Ιακωβάτος προς αύξησιν της Ελλάδος άλλην ωνειροπόλει επανάστασιν, και αυτήν όμως χριστια-

8. Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος, *Αγορεύσεις εν τη τη Β' εν Αθήναις Εθνοσυνελεύσει και εν ταις Βουλαίς* (εκδ. Ανδρέα Καλογερά, Αθήναι 1902, σ. 18-19. Παρατίθεται από τον Σπύρο Ασδραχά, στην Εισαγωγή του στο: Γ. Τυπάλδος-Ιακωβάτος *Ιστορία της Ιόνιας Ακαδημίας*, Ερμής, Αθήνα 1982, σ. η'-θ'.

9. Βλάσης Γαβριηλίδης «Ο Ιακωβάτος ως ρήτωρ και πολιτευόμενος», *Μη Χάνεσαι*, 15.1.1883. Παρατιθ. από τον Σπ. Ασδραχά, ό.π. σελ. 202-209.

10. Βλ. Σ.Δ. Κοντογιάννης στο σχετ. λήμμα της Εγκυκλ. *Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα*, τόμος 37, σελ 107 καθώς και Γ.Δ. Μεταλληνού

11. Βλ. Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα, τόμος 58, σελ. 300.

νικήν. Τοιαύτην δε σημασίαν επαναστατικήν θα είχεν η κατάργησις του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας. Είχε τότε αρχίσει ο πανσλαβισμός εργαζόμενος, και ο οξυδερκέστερος όλων των Ελλήνων πολιτευομένων, ο Ιακωβάτος, συνορών τον πόλεμον όν θα ανελάμβανεν η Ρωσία κατά της αποστολής της Ελλάδος διά της εθνολογικής κινήσεως, εζήτει να υπονομεύση την πανσλαβιστικήν αυτήν ενέργειαν διά της διά μέσου της Ελλάδος ενισχύσεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου».[12]

Ο ομοϊδεάτης του Ανδρέας Ρηγόπουλος, από τους πρώτους οπαδούς του κοινωνισμού στην Ελλάδα, ο οποίος εξελέγετο επί πολλά χρόνια ως ανεξάρτητος βουλευτής, θα ταχθεί και αυτός εναντίον του αυτοκεφάλου, για τους ίδιους λόγους με τον Ιακωβάτο, ως ένας από τους κυριότερους υποστηρικτές της Ανατολικής Ομοσπονδίας. Ο Ρηγόπουλος, που είχε γνωρίσει τον Μαρξ και τον Μαντσίνι, συμμετείχε σε διεθνείς σοσιαλιστικές και ριζοσπαστικές οργανώσεις, και ταυτοχρόνως στο ***Κομιτάτο της Ενέργειας*** (1861-1862), στον ***Ρήγα*** (1877-1880) και τον ***Εθνικό Δεσμό*** (1880-1882).[13] Ωστόσο, αν οι σχέσεις του Ανδρέα Ρηγόπουλου με τον ιταλικό ριζοσπαστισμό και τα επαναστατικά κομιτάτα θα γίνουν εν μέρει γνωστές (ιδιαίτερα μετά την έκδοση και μιας μυθιστορηματικής βιογραφίας του[14]), μάλλον θα μένει άγνωστη ή θα αποσιωπάται (;) η άποψή του για τα εκκλησιαστικά ζητήματα και η αντίθεσή του προς το αυτοκέφαλο. Ο Ρηγόπουλος θα εκφωνήσει τον επικήδειο στον τάφο του **Κωνσταντίνου Οικονόμου** το 1857 και θα θεμελιώσει τη δημοκρατική-επαναστατική εκδοχή της Μεγάλης Ιδέας με ήρωες τον Κολοκοτρώνη, τον Σολωμό και τον Οικονόμο.

«Τριλογία ιερά και αθάνατος του Προλόγου του Πανελληνίου εκείνου δράματος, το οποίον θέλει αποτελειωθεί υπό τους θόλους της Αγίας Σοφίας, ο Κολοκοτρώνης, ο Οικονόμος και ο Σολωμός είναι οι τρεις τελευταίοι αντιπρόσωποι της προδρομικής εποχής της Ελληνικής Παλιγγενεσίας... Και ο μεν Κωνσταντίνος Οικονόμος, Άγγελος Ταξιάρχης της Ορθοδόξου Πίστεως και φωτεινός ρήτωρ της Εκκλησίας μας, κλείει την πρόδρομον θρησκευτικήν Ελλάδα, την αρχομένην υπό Μάρκου του Εφεσίου· ο δε Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Άγγελος Ταξιάρχης του κατά βαρβάρων Αγώνος μας, κλείει την πρόδρομον πολεμικήν Ελλάδα, την αρχομένην από Γεωργίου του Καστριώτου· ο δε Διονύσιος Σολωμός, Άγγελος Ταξιάρχης της Εθνικής Ποιήσεώς μας, κλείει την πρόδρομον καλλιτεχνικήν Ελλάδα».[15]

Βεβαίως, αυτές τις απόψεις του Ιακωβάτου και του Ρηγόπουλου ελάχιστοι γνωρίζουν πλέον, διότι αγνοούνται τόσο από την εκκλησιαστική φιλολογία, όσο και έχουν παρασιωπηθεί από την «προοδευτική-διαφωτιστική» διανόηση.[16]

Στον ίδιο ή σε ανάλογο βαθμό έχουν αποσιωπηθεί οι σχετικές απόψεις του **Κολοκοτρώνη** ή του **Νικηταρά**. Όλοι γνωρίζουμε ότι φυλακίστηκαν, ελάχιστοι όμως το γιατί! Την ίδια παράδοξη μοίρα έχουν γνωρίσει και οι απόψεις του **Μακρυγιάννη**, ο οποίος ήταν έντονα αντιδυτικός. Ενώ τα *Απομνημονεύματα* και πλέον τα *Οράματα και Θάματα* έχουν αναγνωριστεί ως κλασικά κείμενα της νεοελληνικής φιλολογίας, η βαθιά ορθόδοξη ιδεολογία του Μακρυγιάννη παρασιωπάται ή προσγράφεται σε κάποια ιδιαιτερότητα. Ο Μακρυγιάννης θα γίνει εθνικός συγγραφέας *παρά* τις απόψεις του. Και στη συνέχεια το ίδιο θα γίνει και με τον «τελευταίο των Κολλυβάδων», τον **Παπαδιαμάντη**. Και όμως, θα αρκούσε να αναρωτηθεί κανείς: Γιατί οι ηγέτες της Επανάστασης του '21 ανήκαν στην πλειοψηφία τους στο «Ανατολικό Κόμμα»; Γιατί ο Μακρυγιάννης έγραψε σε μια τέτοια υπέροχη γλώσσα και με ένα τέτοιο ήθος την ώρα που επικρατούσε η πιο απωθητική καθαρολογία και η πολιτική κυριαρχούνταν από τις πρεσβείες των μεγάλων δυνάμεων; Αυτό παραμένει τυχαίο και ασύμπτωτο προς την ιδεολογία του; Ή ακριβώς το γεγονός ότι στην Ελλάδα η συντριπτική πλειοψηφία των λαϊκών στρωμάτων και των αγωνιστών συνδεόταν με την ανατολική ορθόδοξη παράδοση έκανε σχεδόν υποχρεωτική τη σύνδεση της λαϊκής γλώσσας και ήθους με αυτή την παράδοση;

Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ

Το ερώτημα που, βέβαια, συνεχίζει να τίθεται είναι γιατί και πώς αυτή η ιδιαίτερη πραγματικότητα του ελληνικού φωτισμού δεν μπόρεσε να αποτυπωθεί σε μια εδραία και ηγεμονική άποψη, αλλά θα συνεχίσει να συνάγεται ως η συνισταμένη δύο αντιθετικών και αντιφατικών πόλων. Πρόκειται για εκείνο το φαινόμενο που ο Κωστής Μοσκώφ θα χαρακτηρίσει «καημό της ρωμηοσύνης»[17], η αδυναμία δηλαδή της «ολοκλήρωσης», που θα χαρακτηρίζει τη νεώτερη ελληνική οικονομία, κοινωνία και πολιτισμό, που αενάως θα επιχειρεί μια σύνθεση η οποία θα μένει ημιτελής και σισύφεια. Απέναντι στα τόσο υλικά όπλα του δυτικού διαφωτισμού, από την πυρίτιδα έως τα πυρηνικά όπλα, και από τον Καρτέσιο έως τον Χάντιγκτον, ο ελληνισμός δεν θα κατορθώσει να αντιπαραθέσει μια άλλη υλική και πνευματική πραγματικότητα, ικανή να αντιπαρατεθεί μαζί του ή έστω να επιβιώσει ως ένα οιονεί ανταγωνιστικό μοντέλο και κατά συνέπεια να αρθρώσει και μια διακριτή εναλλακτική

12. Βλάσης Γαβριηλίδης «Ο Ιακωβάτος ως ρήτωρ και πολιτευόμενος», *Μη Χάνεσαι*, 15.1.1883. Παρατιθ. από τον Σπ. Ασδραχά, ό.π. σελ. 202-209.

13. Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, Γνώση , Γνώση Αθήνα 1990, σελ. 159- 162, Αντώνης Λιάκος, ό.π.

14. Ρέα Γαλανάκη, *Θα υπογράψω Λουΐ*. *Άγρα*

15. Σπύρος Ασδραχά, (επιμ. εισαγωγή) στο: Γ. Τυπάλδος-Ιακωβάτος *Ιστορία της Ιόνιας Ακαδημίας*, Ερμής, Αθήνα 1982, σελ. ιδ'

16. Το έργο του Σπύρου Ασδραχά αποτελεί μια από τις φωτεινές εξαιρέσεις επί του θέματος.

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

πρόταση. *Καταφύγιό* του θα αποτελεί η προσφυγή στην παράδοσή του, παράλληλα με την παρασιτική του ενσωμάτωση στο οικοδόμημα της Δύσεως. Το αποτέλεσμα θα είναι αυτή η πολικότητα μεταξύ διαφωτισμού και παράδοσης, η οποία θα μας εγκλωβίζει σε ένα αδιέξοδο δίπολο. Και μόνον εάν η κατάρρευση του δυτικού εργαλειακού ορθολογισμού, και του πολιτισμού που δημιούργησε, επισυμβεί πριν να έχει εξαντληθεί εντελώς το απόθεμα της ιδιοπροσωπίας μας, θα γίνει δυνατή επιτέλους η σύνθεση που αποζητούμε. Διαφορετικά, θα πορευτούμε προς τη μεταδιαφωτιστική περίοδο μαζί με άλλες ενότητες και πολιτισμούς, χωρίς να συμβάλουμε *ουσιαστικά* με τη δική μας πρόταση.

Η ***Μοσχόπολη***, αυτή η πόλη-φάντασμα της Βορείου Ηπείρου, δεν αποτελεί μόνον ένα πρωτοφανές παράδειγμα εκούσιας μετανάστευσης του πληθυσμού μιας ολόκληρης πόλης 40.000 ατόμων, ίσως της μεγαλύτερης ελληνικής πόλης της εποχής της, επειδή δεν μπορούσε να αντέξει τις συνθήκες ανασφάλειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά συμβολίζει, κατά κάποιον τρόπο, με την ιστορική της διαδρομή, τη μοίρα του ίδιου του ελληνισμού από την Άλωση και μετά. Θα συμβολίζει αυτή την αναλαμπή, αυτή τη δυνατότητα που θα λάμψει στην Ανατολή μέχρι το 1922 και θα προδιαγράφει ίσως και την τύχη της. Μια πόλη που αναπτύχθηκε μετά την ολοκλήρωση της κατάληψης των Βαλκανίων από τους Οθωμανούς[18].

Ωστόσο, η απόπειρα θα επιχειρείται αδιάκοπα, και όσο θα υπάρχει ακόμα έστω ένα ελάχιστο απόθεμα από αυτή την ιδιοπροσωπία θα υπάρχει και ελπίδα.

Ελπίδα για μια εναλλακτική πρόταση, που θα ξανασυναντήσει το εγχείρημα του Καταρτζή, του Ρήγα, των Επτανησίων ριζοσπαστών, για έναν ελληνικό «φωτισμό» που θα έχει απορρίψει το δυναμοκεντρικό μοντέλο του δυτικού διαφωτισμού, θα αντλεί από τις ρίζες της παράδοσης, αλλά και θα την υπερβαίνει, θα εντάσσεται στην παγκοσμιότητα αρνούμενος την παγκοσμιοποίηση.

Ωστόσο, οι εσωτερικές συνθήκες της Ελλάδας μέχρι το 1974 νομιμοποιούσαν εν μέρει τη διατήρηση αυτού του διπόλου. Έκτοτε τα πράγματα μεταβλήθηκαν **άρδην**. Το νέο μεταπολιτευτικό κράτος είναι ένα κράτος του διαφωτιστικού εκσυγχρονισμού, που επιθυμεί την πλήρη και απόλυτη ευθυγράμμιση-αναχώνευση της Ελλάδας με το αναδυόμενο μεγακράτος του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, στο οποίο οι ιδιαιτερότητες γίνονται δεκτές μόνον ως φολκλόρ. Σε αυτές τις συνθήκες, το «προοδευτικό στρατόπεδο», με τις ανάλογες ιδεολογικές προσαρμογές (άμβλυνση των ταξικών αναφορών), περνάει σταδιακά στον ηγεμονικό πόλο της εξουσίας, αναπαράγοντας το παλιό δίπολο υπό μια νέα μορφή: εκσυγχρονισμός - οπισθοδρόμηση.

Απέναντί τους, κάποιοι, ίσως λίγοι, εμπνεόμενοι τόσο από την παράδοσή μας όσο και από τα σύγχρονα ρεύματα της αυτονομίας, σε αυτή εδώ τη γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης επιχειρούν σήμερα να ξαναδώσουν ζωή στο εγχείρημα των Επτανησίων ριζοσπαστών, συνδυάζοντας την κοινωνική απελευθέρωση, την εθνική ανεξαρτησία και αυτονομία, με την ανάδειξη των αξιών της παράδοσής μας, σε μια νέα πρωτότυπη σύνθεση. Σε αυτούς κατ' εξοχήν απευθύνεται το παρόν αφιέρωμα, που επιχειρεί να ξαναθυμίσει μια αποσιωπημένη απόπειρα, την απόπειρα του επτανησιακού Πεδεμοντίου για μιαν άλλη Ελλάδα, που εξακολουθεί να αποτελεί ζητούμενο. Οι καλύτερες παραδόσεις του νεότερου ελληνισμού συνδέονται, συνειδητά ή ανεπίγνωστα, με αυτή την παράδοση. Αξίζει να τη γνωρίσουμε.

17. Κ. Μοσκώφ, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα, 1830-1909, Ιδεολογία του Μεταπρατικού χώρου*, Θεσσαλονίκη 1972.

18. Βλεπε Φάνης Μιχαλόπουλος, *Μοσχόπολις, Αι Αθήναι της τουρκοκρατίας, 1500-1769*, Έκδοσις Περιηγητικής Λέσχης, Εν Αθήναις, 1941.

μια «άλλη» σχέση με το παρελθόν οδηγεί στο μέλλον

ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΟΥ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟΥ

του Δημήτρη Γιαννάτου*

Παραβαίνοντας την προτροπή ενός δασκάλου μου, στην εκπαίδευση στην ψυχοθεραπεία, να αποφεύγω την ανάλυση της πολιτικής με ψυχολογικούς όρους και μεθόδους, θα αποπειραθώ να προσεγγίσω το θέμα του επτανησιακού ριζοσπαστισμού μέσα από μια συναισθηματική ματιά και μια προσωπική αφήγηση. Άλλωστε, η μαθητεία και η βιωματική εκπαίδευση από προηγούμενες γενιές ή θεωρήσεις δεν σημαίνει πάντα την απαρέγκλιτη ακολουθία τους, αλλά έχει ανάγκη τις ρήξεις και τις παραβάσεις, προκειμένου να διαμορφωθεί μια αυτόνομη και ώριμη επιλογή, που, κρατώντας εντέλει τη βαθύτερη ουσία και πείρα, θα προχωρήσει προς τα εμπρός.

Α. Προσωπική αποτίμηση

Τα τελευταία χρόνια με απασχολεί έντονα –φαντάζομαι και άλλους ανθρώπους που ανήκουν είτε στη λεγόμενη εναλλακτική Αριστερά (με όλες τις εκφάνσεις και τάσεις που εμπεριέχει), είτε στον αντι-εξουσιαστικό χώρο– η σχέση, η αλληλεπίδραση και η στάση απέναντι στις έννοιες του **«εθνικού» και του «κοινωνικού»**, η συνδιαλλαγή με τις έννοιες του «πατριωτισμού» και του «διεθνισμού», οι αντιφάσεις και οι συμφωνίες που κατοχυρώνονται μέσα μου και με καλούν να πάρω θέση.

Τα τελευταία 80 τουλάχιστον χρόνια, το κίνημα της Αριστεράς ταλανιζόταν από αυτόν τον αδιάκοπο εσωτερικό αγώνα της σύνδεσης των παραπάνω εννοιών.

Ανάλογα με τις ενδογενείς κρίσεις του κινήματος, τις διεθνείς συγκυρίες, τις γεωπολιτικές στρατηγικές των ιδεολογικά συμμαχικών δυνάμεων, ή τις σύγχρονες μετεξελίξεις των ιδεών του σοσιαλισμού και της επαναστατικής Αριστεράς, το εθνικό ή η πατρίδα αποτελούσε μια οξυγώνια έννοια, που προβλημάτιζε ως προς την ένταξή της στο ιδεολογικό παζλ του συγκεκριμένου χώρου.

Η ταύτιση, σε έναν μεγάλο βαθμό, του έθνους με το αστικό καπιταλιστικό κράτος και τους ιδεολογικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του ή η υποκριτική εκμετάλλευση του όρου από τους πολιτικούς, οδήγησε και σε μια ευρύτερη αποστασιοποίηση ή αποστροφή από έννοιες όπως «εθνικό», «πατρίδα», «ελληνικό», «πατριωτικό», κ.ά. Επιπλέον, οι οπτικές και συμβολικές αναπαραστάσεις των παραπάνω εννοιών και των συμβόλων τους στη μνήμη του λαού, από τη δικτατορία του Μεταξά ή την επταετή χούντα, ολοκλήρωσαν αυτή την αποστασιοποίηση, που σε ορισμένες περιπτώσεις έφτανε μέχρι την απαξίωση.

Έτσι, η επίκληση και αναφορά των συγκεκριμένων εννοιών προκαλούσε συχνά την πολεμική από την πλευρά της «επαναστατικής ορθοδοξίας» και πολλές φορές οδηγούσε στην απευθείας αντιπαράθεση με τις έννοιες του «προοδευτικού κινήματος» και των «εναλλακτικών» κομμουνιστικών ή ελευθεριακών ιδεών.

Δεν κρύβω ότι η εννοιολογική αυτή διαμάχη ενέτεινε τον προβληματισμό μου, ιδιαίτερα από τη στιγμή που η παγκόσμια κοινότητα διέρχεται μια περίοδο μεταβατικής κρίσης. Οι νέοι γεωπολιτικοί συσχετισμοί και οι ραγδαίες πολιτικές αλλαγές στις ιδεολογίες ανέτρεψαν την «τακτοποίηση» των όρων και σχετικοποίησαν έννοιες που τον προηγούμενο αιώνα ήταν ξεκάθαρες και σαφείς.

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου μεταλλάχτηκε σε έναν ιδεολογικο-πολιτικό πόλεμο κυριαρχίας που, συνεχίζοντας να έχει χροιά ιμπεριαλιστική, οδήγησε σε μια ανούσια πια αναφορά των πολιτικών σημαινόμενων της Αριστεράς και της Δεξιάς. Άλλωστε, σε πολλές δυτικές χώρες, η κυρίαρχη **υπερεθνική ιδεολογία των ελίτ**, η **διεθνιστική εξουσία του κεφαλαίου** και η επιχειρούμενη **πολιτιστική ομογενοποίηση των λαών**, διενεργήθηκαν μέσω **ενός εκσυγχρονισμού με αριστερό προφίλ**.

Δεχόμενος πια το γεγονός ότι η έννοια *αριστερός* –ιδιαίτερα μετά τη μεταπολίτευση και την εκμετάλλευση αλλά και τη μετάλλαξη που δέχτηκε από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.– είναι κενή περιεχομένου συγκριτικά με τον συναισθηματικό-ιδεολογικό συμβολισμό που εμπεριείχε, συνειδητοποιούσα την ανάγκη για επανακαθορισμό των όρων, την ανάγκη **να**

ΣΦΡΑΓΙΔΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ

ξαναειπωθούν τα αυτονόητα. Μέσα στη δυναμική αυτή, η έννοια του εθνικού ή της πατρίδας ερχόταν διαρκώς στο προσκήνιο και ζητούσε θέση στην ορολογία της αντικαπιταλιστικής αλλαγής του συστήματος.

Η αυτοκρατορική χροιά της παγκοσμιοποίησης, ως αποτέλεσμα της κατίσχυσης του οικονομικού φιλελευθερισμού και της πλανητικής ηγεμονίας των Η.Π.Α., με ώθησε στην αναγνώριση του **τοπικού** και του **εθνικού πολιτισμού** των χωρών ως πεδίο **ριζοσπαστικοποίησης** και **αντίστασης** των λαών.

Η αντίσταση των λαών της Λατινικής Αμερικής, σε μια αδιαφοροποίητη παγκοσμιοποιημένη κοινότητα, έδινε ένα σαφές αγωνιστικό μέτρο. Ήταν και είναι σαφώς προερχόμενη από τη ρίζα και κληρονομιά του επαναστατικού κινήματος και των παραδόσεων των λαϊκών εθνικοαπελευθερωτικών εξεγέρσεων.

Τι γινόταν όμως με την καθημερινή διαπάλη με τις έννοιες και τα νοήματα, και ακόμα περισσότερο με τους φίλους και τους συντρόφους που ανήκαν σε κάποιες τάσεις της **εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς ή στον αντιεξουσιαστικό χώρο**;

* Κοινωνιολόγου & Συμβούλου Απεξάρτησης

Είναι συλλήβδην θιασώτες της παγκοσμιοποίησης –έστω κι αν είναι εναντίον της– επειδή δεν τονίζουν τα εθνικά θέματα ή γιατί συνεχίζουν να προβάλλουν την υποκρισία, τον συντηρητισμό και τις ακρότητες που πράγματι μπορούν να τραφούν μέσα στην «εθνική» ιδεολογία ή την κοσμική εξουσία της Εκκλησίας;

Από την άλλη, η εθνική ματιά με την οποία επιχειρούσε να αναλύσει το σύγχρονο κοινωνικό και γεωπολιτικό καθεστώς ένα ρεύμα που προερχόταν από την αναζήτηση μιας εναλλακτικής Αριστεράς, σε συμμαχία με τα πιο προοδευτικά τμήματα διαταξικών πολιτικών δυνάμεων, εμπλούτιζε και ανανέωνε τις ιδεολογικές πτυχές του κοινωνικού κινήματος. Επανέθετε σε ρεαλιστική βάση τις έννοιες της **αντίστασης** του λαϊκού κινήματος κατά του **ιμπεριαλισμού**, ερμηνεύοντας τους διεθνείς συσχετισμούς δυνάμεων της παγκοσμιοποίησης.

Το δίλημμα εμφανές: Πώς να σβήσεις ριζοσπαστικές ή επαναστατικές τακτικές και εμπειρίες του κινήματος; Πώς να αναιρέσεις τον ανατρεπτικό και αιρετικό λόγο του εξωκοινοβουλευτικού χώρου; Πώς να παραβλέψεις τα εγκλήματα και την εκμετάλλευση που υπέστη το λαϊκό κίνημα από τους φορείς και τους απολογητές του ελληνικού έθνους-κράτους; Πώς να εγκαταλείψεις την αντίσταση «**σ' αυτή την άγονη κυρία που μοιράζει έντυπα αγίων, λίβανον και σμύρναν** ... στις φοβερές σημαίες των κρατών και την διπλωματία, στα εργοστάσια πολεμικών υλών, σ' αυτούς που λένε λυρισμό τα ωραία λόγια, στα

ΤΟ ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΟ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ

θούρια...» (Μιχάλης Κατσαρός, *Η Διαθήκη μου - Κατά Σαδδουκαίων*).

Και, από την άλλη, πώς να ξεγράψεις τις περιπέτειες και τις αγωνίες του ελληνισμού; Πώς να αναιρέσεις το ελληνικό πνεύμα που άνθισε μέσα σε συνθήκες δύσκολες; Πώς να παραβλέψεις πως κι αυτή ακόμα... *Η **αστική λέξη "Πατρίς"**, η οποία αντηχούσε από τους νικηφόρους στρατούς της επαναστατικής δημοκρατικής Γαλλίας, απ' άκρη σ' άκρη της Ευρώπης, αντήχησε τώρα δυνατά και από τον Μαλέα ίσαμε τον Δούναβη* (Γεώργιος Σκληρός: «Το ζήτημα της Ανατολής», *Νουμάς*, φύλλα 360, 362-364, Αθήνα 1909)[1]; Πώς να περιθωριοποιήσεις εντός σου τα συναισθήματα που αναδύονται από τις κάθε λογής ανθρώπινες στιγμές και σχέσεις που αντιπροσωπεύουν την Ελλάδα;

Η αμηχανία μπροστά σ' όλα αυτά οδηγούσε στην αποσιώπηση, στη συνειδητή - ασυνείδητη διεκπεραίωση των πολιτικών θεμάτων **ερήμην** της... έννοιας Ελλάδα.

Ερμηνεύοντας, ομολογώ αυθαίρετα, όλη αυτή την... πολιτική υπαρξιακή αγωνία σε σχέση με την **εθνική υπόσταση** μιας **εναλλακτικής προοπτικής αυτοδιαχείρισης**, που μπορεί να περνούν άνθρωποι που ακόμα θεωρούν την ανατροπή της υφιστάμενης πολιτικο-οικονομικής δομής **ως μια αριστερή-επαναστατική προοπτική**, διαισθάνομαι ότι συμβαδίζει και με την προσωπική ωρίμανση των πολιτικών υποκειμένων – αποτελεί μια πορεία προς την ωριμότητα.

Και μου έρχεται στο μυαλό το σχήμα των τριών μεταμορφώσεων του ανθρώπου (καμήλα-λιοντάρι-παιδί), από το έργο του Φρ. Νίτσε: *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*[2].

Αισθάνομαι ότι πολλοί άνθρωποι της γενιάς μου (αρχές του '80, αλλά με ζωντανές τις εικόνες της μεταπολίτευσης), αλλά και η προηγούμενη γενιά του '60, που... αριστερίσαμε και ακόμα θεωρούμε ότι η λέξη αυτή αξίζει **να ξαναβρεί το αντιπροσωπευτικό της πρόσωπο** στις νέες συνθήκες, περάσαμε από αυτές τις «μεταμορφώσεις».

Βαρύ το φορτίο των ιδεών στην αρχή: Μαζεύεις θεωρίες και έννοιες ανατροπής, απομονώνεσαι, προχωράς στην έρημο μόνος, γιατί θέλεις να τραφείς με... *βελανίδια και χόρτο της γνώσης και να υποφέρει από πείνα η ψυχή σου, προς χάρη της αλήθειας*. Ιδεολογίες αλλαγής, πρόσωπα επαναστατών, αντιφατικές προσεγγίσεις, σοσιαλισμός και κομμουνισμός, η εξουσία και ο λαός, το σύστημα και η αυτοδιαχείριση, κοινωνική απελευθέρωση αλλά και ελευθεριακή ουτοπία. Μαζεύεις και αποθηκεύεις, όπως **το νερό η καμήλα**. Οπλίζεσαι για να προχωρήσεις. *Όλα αυτά τα βαριά φορτία σηκώνει το υπομονετικό πνεύμα πάνω του: σαν την καμήλα που τρέχει φορτωμένη στην έρημο, έτσι τρέχει και το πνεύμα στην δική του έρημο.*

Κι έπειτα το... *πνεύμα γίνεται λιοντάρι εδώ. Θέλει να καταχτήσει την ελευθερία του και να γίνει κύριος στη δική του έρημο.*

Εξέγερση και ανατροπή. Και τα σύμβολα θα θελήσεις να γκρεμίσεις. Κι η σημαία... ένα πανί μπορεί να είναι. Η Εκκλησία μυρίζει μούχλα και συντήρηση. Ούτε... θεός, ούτε ιστορία. Αμφισβήτηση της αυθεντίας, των δασκάλων και των πλάνων. Οι αγώνες δεν θέλουν μόνο πολιτική λογική αλλά και ένστικτο. Φονιάδες των λαών Αμερικανο-Ρώσοι. Τσε Γκεβάρα αλλά και Ντουρούτι. Πορείες και κοινωνικοί αγώνες, μπάτσοι και συνθήματα, κυνισμός και αναρχικό χιούμορ. «Αντάρτης - κλέφτης - παλικάρι» αλλά και Μπουνιουέλ και Μόντι Πάιθονς για σαρκασμό των εθνικών ιδεωδών και κάθε λογής ιμπεριαλισμών.

...Μα μπορεί να δημιουργήσει ελευθερία στον εαυτό του, για καινούρια δημιουργία – να τι μπορεί η δύναμη του λιονταριού. Να δημιουργήσει ελευθερία στον εαυτό του κι ακόμα ένα άγιο ΟΧΙ μπροστά στο καθήκον: γι' αυτό, αδερφοί μου, χρειάζεται το λιοντάρι.

Ν' αποχτήσει το δικαίωμα σε νέες αξίες – αυτό 'ναι το τρομερότερο απόχτημα για ένα ανθεκτικό σε φορτίο πνεύμα που το κατοικεί ο σεβασμός. Αλήθεια, μια αρπαγή του είναι αυτό κι αρπαχτικού ζώου δουλειά».

Κι ύστερα το λιοντάρι θα γίνει παιδί. Γιατί *το παιδί είναι αθωότητα, και ξεχασιά, ένα ξαναρχίνισμα, ένα παιγνίδι, μια ρόδα που γυρίζει, μια πρώτη κίνηση, μια άγια κατάφαση. Ναι, στο παιγνίδι της δημιουργίας, αδερφοί*

1. Γ. Σκληρός, Δ. Γληνός, Ι. Δραγούμης. *Η Αριστερά και το Ανατολικό Ζήτημα*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 1998.

2. *Έτσι μίλησεν ο Ζαρατούστρα*, Μεταφρ: Άρης Δικταίος, εκδόσεις Δωδώνη, 1983.

3. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*, 1978, Εκδόσεις Κέδρος.

4. Γεράσιμος Γρηγοράτος ή Αστραπόγιαννος, θρυλικό μέλος της μικρής αλλά δυναμικής αντάρτικης ομάδας της Κεφαλλονιάς, που πέρασε στην παρανομία και στη συνέχεια στο βουνό, αμέσως μετά το δημοψήφισμα του 1946. Το παράνομά του, παραπέμπει στον Κεφαλλονίτη αρματολό Αστραπόγιαννο που έδρασε στην περιοχή της Δωρίδας στα μέσα του 18ου αι. Τραυματισμένος σε μια συμπλοκή με τους Τούρκους, παρακάλεσε τον συμπολεμιστή του Λαμπέτη και τον έπεισε να τον σκοτώσει, να του κόψει το κεφάλι και να το προφυλάξει από την τουρκική διαπόμπευση θάβοντάς το κρυφά.

μου, χρειάζεται μια άγια κατάφαση: την δική του θέληση θέλει τώρα το πνεύμα, τον δικό του κόσμο κερδίζει αυτό που τον κόσμο έχασε.

Μια άγια κατάφαση μετά την άρνηση. Οι ρίζες, η ζωντανή μνήμη, το βίωμα και το συναίσθημα. Η αριστεροί που θυσιάζονται για την πατρίδα σαν τους πρωτοχριστιανούς. Τα μοναστήρια και τα ξωκλήσια που έψαχνες, αν και άθεος, και σου δημιουργούσαν μια απροσδιόριστη συγκίνηση και ζεστασιά. Ο Βάρναλης κι ο Αναγνωστάκης. Οι Έλληνες της Μ. Ασίας και ο Θεόφιλος. Τα ρεμπέτικα και τα λαϊκά. Σημείο αναδρομής το δένδρο της ιστορίας και της μνήμης. Η μετανάστευση του '60 και η Κύπρος «χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στο πέλαγος». Σημείο αναφοράς η γειτονιά, η παρέα που «γράφει ιστορία» και δημιουργεί ελληνικές, τοπικές ρίζες, που παίρνουν έμψυχο περιεχόμενο από τη σύνδεση των μελών αυτής της ανθρώπινης ομάδας. Οι Νεοέλληνες πεζογράφοι του '70. Κι ο Θεοδωράκης κι ο Χατζιδάκις –με τον δικό του τρόπο ο καθένας– για την Ελλάδα μίλησαν... Αυτά και τόσα άλλα.

Δημιουργική αυτή η πορεία. Χρωματίζεται από τη βιωματική εμπειρία και μνήμη. Η αντιπαράθεση γίνεται σύνθεση, που σου επιτρέπει να πάρεις απόσταση και θέση.

Η εθνική δυναμική του κοινωνικού κινήματος στη δεδομένη στιγμή πηγάζει και εμπλουτίζεται από τις προσωπικές εικόνες, αναμνήσεις, αφηγήσεις και εμπειρίες από τη μικρή πατρίδα, τα παιδικά χρόνια, τη σύνδεση με τον τόπο καταγωγής, κ.ά. Είναι η εγκαθίδρυση μιας **άλλης σχέσης** ανάμεσα σε μας και τις ασυνείδητες διεργασίες της εμπειρίας μας. Είναι μια διαδικασία συμφιλίωσης ανάμεσα στο Εγώ μας και στο «ασυνείδητό» μας. Ανάμεσα σε εμάς και τον «λόγο του Άλλου», που εκπροσωπήθηκε και ενσαρκώθηκε άλλοτε από οικείους ανθρώπους, άλλοτε από τους γονείς, τους δασκάλους μας ή σημαντικούς άλλους. Θυμίζει αυτό που ο Κορνήλιος Καστοριάδης ονόμαζε *μια **άλλη στάση** του υποκειμένου απέναντι στον εαυτό του*[3]. Είναι, εν τέλει, η ανάδειξη της **αυτονομίας μας** και της **αυτογνωσίας** μας.

Αυτό σε γλιτώνει από την παρεκτροπή του εθνικού σε εθνικισμό και στον αποκλεισμό του «άλλου». Σέβομαι τον πολιτισμό του άλλου, γιατί σέβομαι τις συναισθηματικές μνήμες και τη σχέση με τα πρόσωπα που με δένουν με τον τόπο μου. Ο καθένας που εμπνέεται από αριστερές ή ελευθεριακές ιδέες, οφείλει να ξαναδεί και να ξαναγράψει εντός του τον τόπο του, μακριά από την πατριδοκαπηλία και την «αγοραία προσφορά πατρίδας» του Πλεύρη και του Καρατζαφέρη.

Αυτά και άλλα τόσα τριγύριζαν στον νου και στην καρδιά μου όταν τα βήματά μου μ' έφεραν στο μνημείο των Ριζοσπαστών, στην πατρίδα μου την Κεφαλλονιά. Κι άρχισα να συνομιλώ με τον εαυτό μου και τις αντιφάσεις. Κι όμως, το παράδειγμα και την προοπτική τα είχα τόσα χρόνια εντός μου, ήταν εκεί και συχνά τα επισκεπτόμουνα σαν ένα μαρμάρινο μουσειακό μνημείο. Τώρα όμως ήμουν έτοιμος να τα δω και να τ' ακούσω. Τώρα μου ήταν μπορετό να «ξαναθυμηθώ» αυτά με τα οποία, για χρόνια, είχα ζυμωθεί. Τώρα που η προσωπική πορεία είναι έτοιμη να συμπορευτεί με το κοινωνικό και πολιτικό στοιχείο. Τώρα που η αναζήτηση και το ξεδιάλυμα των μύθων του ατομικού

«γενεογράμματος» είναι δυνατόν να συνδεθεί με το «πολιτικό γενεόγραμμα» του κοινωνικού-λαϊκού κινήματος, με τη... γενεαλογία της αριστερής παράδοσης.

Λόγια, ιστορίες και αφηγήσεις παλαιότερων γενιών, συγγενών, δικών ανθρώπων: «Εμείς προερχόμαστε από τους Ριζοσπάστες...», «...Η κληρονομιά των Ριζοσπαστών που ήθελαν να ενωθούμε με την Ελλάδα», «Ωρέ, εμείς είμαστε κόκκινο νησί και αυτό ξεκινάει από πολύ παλιά, από την ξενοκρατία...», «Εδώ, στην πλατεία Καμπάνας, κάψανε το Χρυσό Βιβλίο των αρχόντων (libro d'oro) αλλά και τα χαρτιά με τα χρέη και τους τόκους», «Το νησί πολέμησε και στον Αγώνα του '21», «Σε εκείνα τα βουνά κρυβόταν, το '46, ο Αστραπόγιαννος[4], που πολεμούσε την εθνοφυλακή και τους παρακρατικούς».

Συνομιλία **με μνήμες και πρόσωπα**. Κληρονομιά αντίστασης και προόδου. Προοπτική για το «έθνος» και τον λαό. Ο Ιωσήφ Μομφεράτος και ο Ηλίας Ζερβός -Ιακωβάτος. Ο Παναγιώτης Πανάς, αλλά κι ο σατιρικός αναρχικός ποιητής Μικελής Άβλιχος. Οι παπάδες-αντάρτες που βλαστημούν και νοιάζονται για τον τόπο. Ο Ρόκος Χοϊδάς κι ο Μαρίνος Αντύπας...

Στις σύγχρονες κοινωνίες, τα μηνύματα και οι πληροφορίες είναι πολλαπλά και άπειρα. Η πρόοδος και η αλλοτρίωση συμβαδίζουν. Οι αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών κλονίζουν τη συλλογικότητα και την αλληλεπίδραση της μικρής κοινωνικής ομάδας, που αποτέλεσε τη βάση της πολιτισμικής μας ταυτότητας. Η επανασύνδεση με τον λόγο των «γνήσιων» Ριζοσπαστών αποτελεί για μένα ένα σταθερό σημείο αναδρομής και αναφοράς. Μπορεί να δώσει το μέτρο και να καθαρίσει τον τόσο «θόρυβο» της πληροφορίας και των σημερινών γεωπολιτικών και πολιτιστικών κρίσεων. Η επανασύνδεση αυτή μένει να πάρει τη μορφή σύνδεσης και συγκερασμού με το «εδώ και τώρα» και όχι να καταλήξει «προγονοπληξία» και πισωγύρισμα. Μέσα στην κρίση και στην αντίφαση του καθεστώτος υπάρχει μια μοναδική ευκαιρία. Το στέρεο έδαφος που υπήρχε μπορεί να έχει μεταβληθεί, αλλά και ο κόσμος αλλάζει, προχωρά. Η πρόκληση είναι ότι μπορούμε να δούμε τον εαυτό μας, και την αλλαγή στην κοινωνία μας, σε προοπτική, σε εξέλιξη. Τα υλικά υπάρχουν ακριβώς στις αντιφάσεις του ελληνικού κόσμου

5. Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλλονιάς*, σελ. 183, Αθήνα 1988, Εκδόσεις Κέφαλος.

6. Του Σπύρου Λουκάτου, Δρα ιστορικού, www.kefalonitis.com

7. Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλλονιάς*, ό.π., σελ 181.

μας: **οι νέες εξελίξεις και η πρόοδος**, η **κριτική ματιά που προσφέρει ενίοτε η Δύση**, οι **νέες προοπτικές** με τις οποίες συναντιόμαστε από τη μια, αλλά και η **πολιτισμική μας κληρονομιά** από την άλλη.

Το ψυχολογικό υπόβαθρο της ταυτότητάς μας είναι σχετικά πρόσφατο και ζωντανό. Τα **ωφέλιμα βιώματα** ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής αποτελούν ακόμα ζωντανές ομιλίες, αφηγήσεις, εικόνες ή και συμπεριφορές. Και η αλληλεπίδραση, όμως, με τα **βιώματα άλλων λαών** και παραδόσεων γίνεται ολοένα και πιο στενή και πιο πλούσια.

Στη χρονική φάση που βρισκόμαστε η πρόκληση είναι η **σύνθεση**.

Εν προκειμένω, η πολιτική-κοινωνική σύνθεση στον χώρο του εναλλακτικού κινήματος δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα **«ποιος-πολιτικά-είμαι;»**, χρησιμοποιώντας μόνο τη λογοκρατική ερμηνεία και ανάλυση. Κομβικό και καθοριστικό υλικό είναι η ατομική συναισθηματική αναδρομή του καθενός και τα πλούσια συλλογικά βιώματα που –ευτυχώς, ακόμα στην Ελλάδα– έχουμε.

Β. Συλλογική μνήμη και σημείο αναδρομής

Η σπίθα του ριζοσπαστικού κινήματος ξεπετάχτηκε μέσα από το Δημοτικό Κάστημα στο Αργοστόλι. Αυτό το λαϊκό επαναστατικό μόρφωμα που πήρε τη μορφή του πρώτου ουσιαστικά κόμματος αρχών της περιόδου εκείνης, αναδύθηκε μέσα από τη συλλογικότητα και τη φιλελεύθερη σύναξη που εξασφάλιζε αυτή η λέσχη. Μέσα από αυτό τον «θεσμό» ελεύθερης διακίνησης ιδεών, οι νέες πληροφορίες και οι επαναστατικές ιδεολογίες της Δύσης μεταφέρθηκαν στο νησί, και ευρύτερα στα Επτάνησα, από τους νέους που έλειπαν στην Ευρώπη, στον μεγαλύτερο βαθμό για σπουδές. Μάλιστα, η λέσχη αυτή εξέδιδε και εφημερίδα, με τον τίτλο *Ο χωρικός*..., «συνταττόμενος υπό διαφόρων μελών του Δημοτικού Καστήματος, το οποίον υπήρξε ο πυρήν του Ριζοσπαστισμού και του οποίου εχρημάτισα και εγώ επί τινα χρόνον μέλος»[5], όπως αναφέρει ο πρωτεργάτης του κινήματος Ηλίας Ζερβός -Ιακωβάτος. Το Δημοτικό Κάστημα στεγαζόταν σε ένα επιβλητικό μέγαρο, στον παραλιακό δρόμο, κοντά στην αγορά της πόλης. Από αυτό το κτίριο, χρόνια μετά την Ένωση, «ξεκίνησε η πένθιμη πομπή που, μέσω του παραλιακού δρόμου, έφτασε στον ναό της Σισσιώτισσας για το μνημόσυνο του δολοφονημένου Μαρίνου Αντύπα»[6], συνεχιστή ουσιαστικά του οράματος των Ριζοσπαστών.

Στο περιβάλλον της λέσχης αυτής δημιουργείται μεγάλη αλληλεπίδραση ιδεών και απόψεων, αντιθέσεων, προβληματισμών και ζυμώσεων, λίγα χρόνια πριν το 1864 –χρονιά της Ενώσεως– και η μικρή κοινωνία της Κεφαλλονιάς είναι έτοιμη να δεχτεί νέα ερεθίσματα, οράματα και ιδεολογικές προοπτικές.

Ποιο ήταν όμως το πολιτικό σκηνικό στα Επτάνησα, γύρω στη δεκαετία του 1850;

Ήδη από το 1809, η αγγλοκρατία είχε εγκατασταθεί στα Επτάνησα και είχε εδραιωθεί μέσω και της στήριξής της από την κατεστημένη τάξη ευγενών, μεγαλογαιοκτημόνων, μεγαλεμπόρων και ανώτερων κρατικών υπαλλήλων.

Τα προνόμια και τα οφέλη που κατείχε το κοινωνικό αυτό μόρφωμα ανταλλάσσονταν με την τυφλή υποταγή στην ξενόφερτη «προστασία», με την υπεράσπιση του κατεστημένου πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου και με δολοπλοκίες ενάντια σε κάθε κοινωνική αλλαγή.

Οι επωνυμίες ***καταχθόνιοι*** ή ***προστασιανοί***, που τους έδωσε ο λαός, καθρέπτιζαν επακριβώς τόσο τη στενή εξάρτησή τους από την αγγλοκρατία, όσο και τον τρόπο που κινούνταν.

Όπως αναφέρει ο ιστορικός Γεώργ. Μοσχόπουλος, «Δεν ήταν Κόμμα, ούτε καν με τα δεδομένα εκείνης της εποχής. Ωστόσο το παραταξιακό αυτό μόρφωμα έχει τους εκπροσώπους του στην Ιόνιο Βουλή και προβάλλει τις απόψεις του ... με την εφημερίδα "Πέλεκυς". Ο Δημήτριος Καρούσος, έπαρχος στην Κεφαλλονιά και αργότερα γερουσιαστής...», θεωρείται από τους επικεφαλής των ***Καταχθονίων***[7].

Με κεντρικό ιδεώδες την Ένωση με την Ελλάδα σε συνδυασμό με κοινωνική και οικονομική αλλαγή και ανάλογα με τον τρόπο που προσεγγίζουν το θέμα της πολιτειακής μετατροπής, αναπτύσσονται οι υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις-κόμματα, οι **Μεταρρυθμιστές** και οι **Ριζοσπάστες**.

Οι **Μεταρρυθμιστές** προέβαλλαν ως κύρια στρατηγική τους τη φιλελευθεροποίηση του πολιτικού συστήματος του επτανησιακού λαού, μέσω της μεταρρύθμισης του Συντάγματος του 1817 – που ουσιαστικά διαμόρφωσε ο σκληρός εθνικιστής και αυταρχικός **Τόμας Μέιτλαντ**, διοικητής των βρετανικών δυνάμεων της Μεσογείου και πρώτος αρμοστής των Ιόνιων Νησιών[8]. Την Ένωση με την Ελλάδα τη μετέθεταν στο μέλλον, όταν οι ευρωπαϊκές συνθήκες και συγκυρίες θα ευνοούσαν το ζήτημα αυτό. Κατά τον Ηλία Ζερβό-Ιακωβάτο, χαρακτηριστικό των Μεταρρυθμιστών ήταν ο συντηρητικός φιλελευθερισμός τους, που οφειλόταν στην τιμοκρατική προέλευσή τους[9]. Παράλληλα, τόνιζαν την ανάγκη ανόδου του μορφωτικού επιπέδου του λαού. Στο Μεταρρυθμιστικό Κόμμα συμμετείχαν επιφανείς άνδρες της Επτανήσου, όπως οι **Ζαμπέλιοι**, ο **Βραΐλας**, ο Σωκράτης **Κουρής**, ο μητροπολίτης Κερκύρας **Αθανάσιος**, κ.ά.

Οι Ριζοσπάστες, και κατά ακολουθία το ριζοσπαστικό κόμμα, ήταν ουσιαστικά το κατεξοχήν κόμμα αρχών της περιόδου εκείνης. Το ζήτημα και το λαϊκό αίτημα για τη **δημιουργία δημοκρατικού πολιτεύματος** το θεωρούσε αλληλεξαρτώμενο με την **εθνική ανεξαρτησία της Επτανήσου** – με την απομάκρυνση της «Προστασίας».

Η σύνθεση των δύο εννοιών παρουσιάζεται, αρχικά τουλάχιστον, αδιαφοροποίητη και αυτονόητη.

Το ριζοσπαστικό κόμμα ονομαζόταν και ***δημοτικόν***, για να τονίσει την προέλευσή του από τον λαό, καθώς και ***εθνικόν***, μιας και κεντρικό στόχο αποτελούσε η ένωση της Επτανήσου με το ελεύθερο τμήμα του ελληνικού έθνους[10].

Το κόμμα αυτό «φύσει επαναστατικόν, διότι απήτει την παύσιν και την έξωσιν της Προστασίας», κατά τον **Ηλία Ζερβό**, με ηγέτιδα ομάδα προοδευτικούς αστούς (έμπορους, βιοτέχνες, ναυτικούς, πτυχιούχους ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων, κ.ά.) ενέπνευσε τους εργαζομένους των πόλεων αλλά και τους αγρότες που καταπιέζονταν από τις φεουδαλικές οικονομικές σχέσεις.

Αυτή η «επαναστατική συμμαχία», που είχε επηρεαστεί από φιλελεύθερες και επαναστατικές ιδέες της

8. Ο Μέιτλαντ εξουδετέρωσε τη φιλελεύθερη αντιπολίτευση και κατήρτισε ένα Σύνταγμα που εξασφάλιζε τα βρετανικά συμφέροντα στην περιοχή, ολοκληρώνοντας την μετατροπή της «Προστασίας» σε βρετανική επικυριαρχία, που είχε ξεκινήσει με τα απόλυτα δικαιώματα του Ύπατου Αρμοστή (Lord High Commissioner) και την εγκατάσταση αγγλικής Φρουράς στα νησιά. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, όλες τις εξουσίες συγκέντρωνε ο ύπατος αρμοστής, ο οποίος είχε και το δικαίωμα της άσκησης βέτο, στις αποφάσεις της Γερουσίας και της Βουλής. Έδρα του αρμοστή ήταν η Κέρκυρα και σε κάθε νησί θα υπήρχε τοποτηρητής του (Resident) και τοπική κυβέρνηση (πενταμελές επαρχιακό Συμβούλιο) με πρόεδρο τον *Έπαρχο* ή *Ύπαρχο* (Reggente). Το Σύνταγμα του 1817 άρχισε να εφαρμόζεται την 1η Ιανουαρίου 1818.

Δύσης, αλλά είχε ζυμωθεί και στους ντόπιους λαϊκούς αγώνες και παραδόσεις, ήταν έτοιμη να αντιμετωπίσει την αποικιοκρατική *Προστασία* και τους τοπικούς υπηκόους της, διεκδικώντας την Ένωση με την Ελλάδα.

Η εθνικοαπελευθερωτική, όμως, διάσταση του ριζοσπαστισμού δεν μπορούσε να θεωρηθεί χωρίς την απαραίτητη **κοινωνική απελευθέρωση** και τη **λαϊκή κυριαρχία**, η απουσία των οποίων θα καθιστούσε την Ένωση «ως κήρυγμα μονομερές και αντιπατριωτικόν, ως δέλεαρ της ξενοκρατίας, χωρίς την άμεση και ουσιαστική σύνδεσή της με τη Λαϊκή Κυριαρχία»[11].

Οι Ριζοσπάστες, λοιπόν, ισομερώς, απαίτησαν **εθνική απελευθέρωση-Ένωση**, αλλά και την **κατάργηση των κοινωνικών ανισοτήτων**, την ισότητα των πολιτών, την κατάργηση της θανατικής ποινής, την ελάττωση ή απαλλαγή του λαού από τους ληστρικούς φόρους, τον έλεγχο των δημοσίων δαπανών, την κατάργηση του νόμου που εξόριζε τους πολίτες, τον σεβασμό του οικογενειακού ασύλου και την κατάργηση των βασανιστηρίων και των αντικοινωνικών διατάξεων, που υποβάθμιζαν και απαξίωναν τον πολίτη.

Θ' ΒΟΥΛΗ.
26 Νοεμβρίου
1850.

ΨΗΦΙΣΜΑ
ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ.

Ἐπειδὴ ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ κυριαρχία καὶ ἡ ἐθνικότης ἑκάστου λαοῦ εἶναι δικαιώματα φυσικὰ καὶ ἀπαράγραπτα·

Ἐπειδὴ ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου, ἀπαρτίζων μέρος ἀναπόσπαστον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, στερεῖται σήμερον τῆς πραγματικῆς ἀπολαυῆς καὶ ἐξασκήσεως τῶν τοιούτων δικαιωμάτων·

Ἐπειδὴ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐξέλειψαν πλέον αἱ ἀφορμαί, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, δυνάμει συνθήκης εἰς τὴν ὁποίαν οὐδεμίαν ποτὲ ἔδωκε συγκατάθεσιν·

Ἐπειδὴ, τέλος, μερίς τις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, δηλαδὴ ἡ ἀπελευθερωμένη Ἑλλὰς, ἀνέκτησε τὰ κυριαρχικὰ καὶ ἐθνικὰ αὐτῆς δικαιώματα·

Δι' ὅλα ταῦτα,

Ἡ πρώτη ἐλευθέρα Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑπτανήσου ΔΙΑΚΗΡΥΤΤΕΙ:

ΟΤΙ Η ΟΜΟΘΥΜΟΣ, ΣΤΕΡΕΑ ΚΑΙ ΑΜΕΤΑΤΡΕΠΤΟΣ ΘΕΛΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΟΥ ΛΑΟΥ, ΕΙΝΑΙ Η ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΙ Η ΕΝΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΜΕ ΤΟ ΛΟΙΠΟΝ ΕΘΝΟΣ ΤΟΥ, ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΜΕΝΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Ἡ παροῦσα διακήρυξις θέλει διαβιβασθῆ, διὰ διαγγέλματος τῆς Βουλῆς, πρὸς τὴν προστάτιδα δύναμιν, ὅπως, διὰ τῶν ἁρμοδίων μέσων, διακοινώσῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τῆς Εὐρώπης δυνάμεις, διὰ νὰ ἐνεργήσωσιν ὁμοῦ πρὸς ταχεῖαν αὐτῆς πραγματοποίησιν·

Ἐν τῇ Βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων, τῇ 26 Νοεμβρίου 1850.

1850: ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΟΥ ΖΗΤΕΙ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Επιπλέον, η ***οικουμενική και διεθνική*** **διάσταση** του κινήματος των Ριζοσπαστών εξαπλωνόταν στην ιδέα της **εθνικής απελευθέρωσης** κάθε λαού και την εγκαθίδρυση των αρχών της ελευθερίας, ισότητας και αδελφότητας. «Γι' αυτό πιστεύει και διακηρύσσει ότι μόνον η ομοψυχία και η ενότητα των καταπιεζόμενων λαών μπορεί να ανατρέψει ***"εκ θεμελίων το προϋπάρχουν σύστημα"*** και να εγκαθιδρύσει στέρεα το νεώτερο, με τελικό αποτέλεσμα την εθνική τους ανεξαρτησία, την κυριαρχία τους, την παγκόσμια δημοκρατία και την πανευρωπαϊκή συμπολιτεία»[12].

Επιπλέον, καθόριζε στα πλαίσια αυτά τον ρόλο του «**ανεξάρτητου ελληνικού Έθνους**» –με κυρίαρχο τον λαό του–, που θα επιτελούσε τον εκπολιτιστικό του ρόλο στα **Βαλκάνια** και στην **Ανατολή** και θα συνδεόταν αρμονικά με τις **προοδευτικές ιδέες της Δύσης**.

Όλα τα παραπάνω συμπεριλήφθησαν στο ιστορικό Ψήφισμα της Θ' Ιονίου Βουλής (26 Νοεμβρίου 1850), το οποίο ανέγνωσε ο Κεφαλλονίτης βουλευτής **Ιωάννης Τυπάλδος Δοτοράτος Καπελέτος** και συνυπέγραφαν και άλλοι Ριζοσπάστες βουλευτές, με εξέχοντες τους: Ηλία Ζερβό-Ιακωβάτο, Ιωσήφ Μομφερράτο, Γεράσιμο Λιβαδά, Γεώργιο Τυπάλδο στην Κεφαλονιά, Φραγκίσκο και Ναθαναήλ Δομενεγίνη στη Ζάκυνθο, Παΐζη στην Ιθάκη, Ποφάντη στην Κέρκυρα.

Η τολμηρή κίνηση των Ριζοσπαστών προξένησε την αντίδραση της *Προστασίας*. Το κλείσιμο των εφημερίδων ακολούθησε μεγάλος αριθμός διώξεων, συλλήψεων και εκτοπισμών και κλείσιμο των Δημοτικών Καταστημάτων (Λεσχών). Ο Μομφερράτος εξορίζεται στην **Ερικούσα**, ενώ ο Ηλίας Ζερβός, μαζί με άλλους, στα Αντικύθηρα.

Προοπτικά, μεθοδεύεται η αλλοίωση των εκλογικών καταλόγων και ο αποκλεισμός βουλευτών ή πολιτών που ασπάζονταν τις ριζοσπαστικές ιδέες. Το αποτέλεσμα της νοθείας κορυφώνεται κατά τη διενέργεια των εκλογών του 1852, όταν έπειτα από κλίμα τρομοκρατίας και ταραχών, κανείς Ριζοσπάστης βουλευτής δεν εκλέγεται.

Το καίριο όμως σημείο στην πορεία του ριζοσπαστικού κινήματος –που αποτελεί και πυξίδα κατεύθυνσης σε σχέση με τη σύνθεση «εθνικού» και «κοινωνικού» στην τότε συγκυρία– αποτελεί η εσωτερική διάσπαση του κινήματος σε «Ενωτικούς» και σε «Αληθείς» Ριζοσπάστες.

Οι Ενωτικοί μεταλλάσσουν την ιδέα του ριζοσπαστισμού, που εκφράζεται πια ως πρωταρχική στρατηγική ένωσης με την Ελλάδα, **άνευ** άλλων προϋποθέσεων και **κοινωνικού** περιεχομένου.

Ηγετική και καθοδηγητική μορφή των Ενωτικών είναι ο Ζακυνθινός γιατρός **Κων. Λομβάρδος**. Οι απόψεις του απομάκρυναν το δημοκρατικό αίτημα της Ενώσεως. Εστίασε **αποκλειστικά** στο εθνικό περιεχόμενο του κινήματος και κατηγορούσε τον «κομμουνιστή» Μομφερράτο, ενώ απέκλειε την ταύτιση του ριζοσπαστισμού με οποιονδήποτε «κοινωνιστικό» προσανατολισμό. Ο πολιτικός ρεαλισμός του, οπωσδήποτε, υποβοήθησε την Ένωση με την Ελλάδα – που αποτέλεσε την πρώτη προσάρτηση ελληνικών εδαφών μετά τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους. Ήταν όμως μια πράξη που ήδη είχε αρχίσει να γίνεται αποδεκτή από τη Μεγάλη Βρετανία, στα πλαίσια των ιμπεριαλιστικών σχέσεων εξάρτησης που επιθυμούσε να εγκαθιδρύσει στο νέο ελληνικό κράτος.

Στο κλίμα αυτό, η «παραχώρηση» των Επτανήσων στην Ελλάδα εντασσόταν στην πολιτική μεθόδευσης μιας ελεγχόμενης, από τη Βρετανία, βασιλείας. Το όραμα των «Αληθών» Ριζοσπαστών, για «δημοκρατική μεταμόσχευση» των Επτανήσων σε μια **ανεξάρτητη πατρίδα**, ακυρωνόταν και έχανε τη μοναδικότητά του. Θεώρησαν ότι οι όροι που επικύρωναν την «Ένωση» σηματοδοτούσαν τη μετατόπιση της Ελλάδας στη **βρετανική** σφαίρα επιρροής. Η Αγγλία έδειχνε διατεθειμένη να απολέσει την Επτάνησο για να κερδίσει ολόκληρη την Ελλάδα και έτσι να μπορεί ηγεμονικά να ελέγχει τον ευρύτερο χώρο της Εγγύς και της Μέσης Ανατολής. Παράλληλα, εξασφαλιζόταν η αποδοχή από την Ελλάδα του δόγματος περί **ακεραιότητας** της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το δόγμα αυτό θεσπίστηκε με τη **Συνθήκη των Παρισίων** (30-3-1856), που έθετε τέλος στον τριετή Κριμαϊκό Πόλεμο.

Ο νέος βασιλιάς θα δεσμευόταν ότι «δεν θα ασκεί πολεμική κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας γιατί αυτή είναι χρήσιμο ανάχωμα έναντι της Ρωσίας»[13].

9. Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλλονιάς, ό.π.*, σελ.182.

10. Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλλονιάς*, *ό.π.*, σελ 184.

11. Σπύρος Δ. Λουκάτος. Μελέτη δημοσιευμένη στο περιοδικό του Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλλονιάς - Ιθάκης *Κυμοθόη*, τεύχ. 1, Αργοστόλι, Δεκ. 1991, σσ. 5-15). Πηγή: www. alfavita.gr

12. Σπύρος Δ. Λουκάτος, ό.π.

13. Φ. Κ. Βώρος διδάκτορας Φιλοσοφίας, «Διπλωματικό παρασκήνιο κατά την Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα (1864)», www.voros.gr

Γ. Η «εδώ και τώρα» προοπτική

Η παραπάνω αφήγηση σκιαγραφεί με αδρές γραμμές την εμπειρία του ριζοσπαστικού κινήματος και τις οφθαλμοφανείς αντιστοιχίες με το σήμερα. Οι «πρόγονοι» Ριζοσπάστες –τουλάχιστον στην κοινωνιστική τους εκδοχή– έδωσαν το έναυσμα, τον αγώνα και το παράδειγμα.

Οι αρχές τους καθόριζαν την αλλαγή της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, συνδυάζοντας την αναφορά **στις γεωπολιτικές** συνθήκες της αποικιοκρατίας, στην «**ελληνική - οικουμενική**» ταυτότητα της αλλαγής και στην απαραίτητη κοινωνικο-οικονομική **ανατροπή** των δεδομένων.

Στην παρούσα χρονική συγκυρία παρουσιάζεται, όσο ποτέ, επιτακτική η ανάγκη της σύνθεσης μιας **εναλλακτικής ιδεολογικής-πολιτικής προοπτικής**, η οποία θα ενσωματώσει την ανάγκη για παρεμβάσεις και τομές. Παρεμβάσεις που θα περικλείουν την έννοια της *πατρίδας* και της εθνικής ανεξαρτησίας, πάντα σε σχέση με τις «επαναστατικές τομές» στον τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης. Σ' έναν κόσμο που καθορίζεται από την **κυριαρχική και εξουσιαστική πλευρά** της παγκοσμιοποίησης, ο επανακαθορισμός του *εθνικού* –προκειμένου να αποκλείσει οποιουδήποτε είδους ρατσισμούς και εθνικισμούς– πρέπει να συμβαδίζει με την κοινωνική αλλαγή και την αμεσοδημοκρατική διάσταση των εξουσιών. Ακόμα και αυτοί που παραμένουν προσκολλημένοι στους ιδεολογικούς όρους τους παρελθόντος προκειμένου να αποφασίσουν με «ποιους θα πάνε και ποιους θα αφήσουν», ας μην *ανησυχούν*: Μια τέτοια προοπτική που επανεισάγει το **τοπικό** και την **προάσπιση του εθνικού**, πηγάζει μέσα και από την πείρα του αριστερού, αλλά και του ελευθεριακού κινήματος (και όχι μόνο σε επίπεδο φαντασιακό, αλλά και πραγματικό, όπως δείχνει η μορφολογία των λαϊκών αγώνων).

Οι γεωπολιτικές συσχετίσεις και η διπλωματία –όπως φάνηκε το 1864 και όχι μόνον τότε– πάντα θα είναι υπαρκτές και θα επηρεάζουν την **κατεύθυνση των πολιτικών αλλαγών** και τις **στρατηγικές επιλογές** του εναλλακτικού κινήματος. Η ιμπεριαλιστική ανάλυση του φιλελευθερισμού ή των «αριστερών» συνασπισμών που επιχειρούν να διαχειριστούν το σύστημα αποτελεί, λοιπόν, μια πρώτη τοποθέτηση της εναλλακτικής προοπτικής. Επειδή όμως, ως αντιιμπεριαλιστές και αντι-νεοταξικοί, προκύπτουν κάθε λογής... Καρατζαφέρηδες, είναι ανάγκη να προσδιοριστεί στενά και η συνολική διευθέτηση του «κοινωνικού» αγώνα. Ενός κοινωνικού αγώνα που περιλαμβάνει τη μετεξέλιξη του υπάρχοντος μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο στηρίζεται στον **οικονομισμό** και τη **χρησιμοθηρική εκμετάλλευση της τεχνολογίας**. Ενός κοινωνικού αγώνα που εμπνέεται από την αμφισβήτηση του συγκεκριμένου τρόπου «προόδου» και διαπραγματεύεται μια άλλου είδους ανάπτυξη. Που εμπεριέχει θέματα **αυτονομίας**, **αλλαγής των καταναλωτικών προτύπων**, την **αποκέντρωση της παραγωγής**, τον συνδυασμό της **παράδοσης** με την **δημοκρατία που μπορεί να εμπεριέχει η τεχνολογία**, που επαναφέρει την έννοια της οικολογίας με την ουσιαστική και «επαναστατική» της μορφή, που εισάγει τις **εναλλακτικές μορφές ενέργειας** όχι μόνο ως οικονομικό μέγεθος, αλλά και ως αποκεντρωμένη διοίκηση των ενεργειακών πόρων από ενώσεις πολιτών και όχι από μεγαλοεπενδυτές, που διευρύνει τον **κοινωνικό τομέα** της παραγωγής, που απελευθερώνει την **τοπική αυτοδιοίκηση από το κρατικό-αποικιακό καθεστώς** κ.ά.

Η ανάδειξη και ο επαναπροσδιορισμός του εθνικού ως φορέα αμφισβήτησης της ιμπεριαλιστικής Νέας Τάξης Πραγμάτων της Ουάσινγκτον και των Βρυξελλών, συνδυαζόμενα πάντα με την «κοινωνική αλλαγή», μπορεί να είναι επιπλέον καθοριστικό στοιχείο μιας εναλλακτικής οικουμενικότητας, μιας άλλης παγκόσμιας κοινωνίας. Μια νέα αντίληψη της εθνικότητας και της πολιτισμικής ταυτότητας συμβαδίζει με την ενίσχυση συλλογικών και κοινωνικών δομών έναντι της κρατικιστικής «δημοκρατίας» και προωθεί την **οικονομική δημοκρατία**, την **κοινότητα** και την **συνομοσπονδιακού χαρακτήρα** συνεργασία των εθνών.

Η πορεία είναι δύσκολη και με αντιφάσεις. Ένα τέτοιο εγχείρημα είναι πολύπλοκο και εγκυμονεί κινδύνους. Η φιγούρα της σοσιαλδημοκρατίας ή της παραδοσιακής προσωποκεντρικής πολιτικής θα περιμένει στη γωνία, να εκμεταλλευτεί τα όποια αδιέξοδα, προσφέροντας πρακτικές λύσεις. Ο **συντηρητισμός** της παράδοσης και του δόγματος θα συνυπάρχει με την **αντιστασιακή υφή** που αυτή εμπεριέχει.

Η επίγνωση όμως των αντιφάσεων αυτών, η συνεκτική επεξεργασία θεωρητικών και ιδεολογικών ζητημάτων που θα προκύπτουν και η προοδευτική συμμαχία με χώρους που έχουν το κριτήριο να *δουν* αλλιώς τα πράγματα, μπορεί να βοηθήσει την πορεία προς το νέο όραμα.

Στο νέο πολιτικό-κοινωνικό πρόταγμα που μένει να διαμορφωθεί, με όλο τον **σεβασμό στην παράδοση** των «Αληθών» Ριζοσπαστών, θα κλείσω με την ουσία της φιλοσοφίας τους: «Κανένα πρόγραμμα **κοινωνικής απελευθέρωσης των πολιτών**, κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας δεν είναι δυνατόν να υλοποιηθεί χωρίς μια **ανεξάρτητη πατρίδα**».

η σύνθεση των ιδεών και των επιρροών

Ποιες ήταν όμως οι ιδέες και οι ιδεολογίες που επηρέασαν το κίνημα του Ριζοσπαστισμού και ιδιαίτερα την «αριστερή πτέρυγά του» και οι οποίες το διαφοροποίησαν από τα υπόλοιπα πολιτικά ρεύματα - κόμματα που διαμορφώθηκαν στα Επτάνησα, τα χρόνια πριν την Ένωση με την Ελλάδα;

Η επιρροή των δυτικών ιδεών

Η γεωγραφική και γεωπολιτική θέση των Επτανήσων βοήθησε τον συγχρωτισμό με ιδέες της Δύσης, στην ουσία με τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και την κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης.

Επιπλέον, τα συνθήματα και οι πράξεις της Γαλλικής Επανάστασης έγιναν ορατά με την εμφάνιση των Γάλλων στα Επτάνησα (1797-1799), όπου, υπό τον ενθουσιασμό των κατοίκων, η **εθνική συνείδηση** και **ανεξαρτησία** (συμβολικό φύτεμα του Δένδρου της Ελευθερίας) συνδέθηκε με την **κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα** (κάψιμο του Βιβλίου των Ευγενών – Libro d'Oro).

Οι νέες ιδέες και αρχές ξεπήδησαν μέσα από **πνευματικούς πυρήνες**, που συγκροτήθηκαν ως εταιρείες και πολιτικοί σύλλογοι. Τα κέντρα αυτά δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν από Επτανησίους δημοκράτες, οπαδούς είτε των μετριοπαθών στη Γαλλία γιρονδίνων, είτε των επαναστατικότερων ιακωβίνων.

Στην Κέρκυρα, η σημαντικότερη από αυτές ήταν η **Πολιτική Εταιρεία**, μέλος της οποίας ήταν ο Κεφαλλονίτης **Νικόλαος Λοβέρδος**, ο οποίος «...είχε αναλάβει και το αξίωμα του επικεφαλής της δημόσιας ασφάλειας, μιας από τις οκτώ επιτροπές του δημαρχείου της Κέρκυρας»[1]. Με πρόγραμμα και προτάσεις πραγματικά ιακωβίνικες, λειτουργούσε ο πολιτικός σύλλογος με την επωνυμία ***Συνταγματικός Σύλλογος*** (Αργοστόλι, 1798), κέντρο αναφοράς σε όλα τα Επτάνησα των πλέον ριζοσπαστικών δημοκρατικών ιδεών και αρχών. Μπορεί να θεωρηθεί, στην ουσία, πρόδρομος του ***Δημοτικού Καταστήματος*** των Ριζοσπαστών στα χρόνια της Αγγλοκρατίας.

Οι θεωρίες και οι αρχές του ουτοπιστικού σοσιαλισμού του **Σαιν-Σιμόν** και του **Προυντόν** παίζουν καθοριστικό ρόλο στο κτίσιμο της ριζοσπαστικής ιδεολογίας, στα χρόνια της βρετανικής «Προστασίας» - Αγγλοκρατίας.

Ο **Ιωσήφ Μομφερράτος**, ακραιφνής Ριζοσπάστης, επηρεάστηκε από τον Ιταλό επαναστάτη **Μαντσίνι**, υπέρμαχο της ελευθερίας και των δημοκρατικών ιδεών, πολιτικό στοχαστή στο πλαίσιο του ιταλικού Ενωτικού Κινήματος, γνωστό ως **Risorgimento** (Παλιγγενεσία). Μάλιστα, ο Μομφερράτος αντιπροσώπευε στο Αργοστόλι την εφημερίδα του Μαντσίνι *Pensiero ed Azione* (*Σκέψη και Δράση*), ενώ πολλά άρθρα του Μαντσίνι είχαν δημοσιευθεί και στην εφημερίδα που εξέδιδε ο Μομφερράτος, την *Αναγέννηση*[2].

Ο Τζουζέπε Μαντσίνι (1805-1872), εκφραστής της «**αρχής των εθνοτήτων**», διατύπωσε ως υπέρτατη αποστολή του κάθε έθνους την αποτίναξη του ζυγού του. Κάθε έθνος πρέπει να αγωνίζεται για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του, εφόσον αυτή είναι η φυσική ή θεϊκή ισορροπία των πραγμάτων. Παράλληλα, μιλούσε για μια **ένωση ελεύθερων και ίσων ανθρώπων**, που σχετίζονται μεταξύ τους με **αδελφική ομόνοια**.

Η τάση που εκπροσωπούσε ο **Ζακυνθινός** γιατρός **Κωνσταντίνος Λομβάρδος** εμπνεόταν από τον ήρωα **Ιωσήφ Γαριβάλδη** (1807-1882) και το Ενωτικό Κίνημα της Ιταλίας. Ο Λομβάρδος προσέβλεπε στη συμβολή των εθελοντικών δυνάμεων του Ιταλού ήρωα, ώστε να ξεσπάσει εξέγερση κατά της Τουρκίας και της Αυστρίας και έτσι να ενισχυθούν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των βαλκανικών λαών.

Το εγχείρημα αυτό θα πραγματοποιείτο μέσω της δημιουργίας μυστικών **επαναστατικών Κομιτάτων** που θα καθοδηγούσαν τον απελευθερωτικό αγώνα. Για τον σκοπό αυτό, ο Λομβάρδος ίδρυσε «...στη Ζάκυνθο, τον Μάιο του 1860, ένα παρόμοιο Κομιτάτο με σκοπό να προκαλέσει την επέμβαση του Γαριβάλδη για τις αλύτρωτες περιοχές της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, πράγμα που θα είχε τον αντίκτυπό του και στο ζήτημα της Επτανήσου. Το Κομιτάτο της Ζακύνθου ήταν παράρτημα του κεντρικού ιταλικού Κομιτάτου της Γένοβας»[3].

Η εσωτερική κίνηση ιδεών

Πέρα από τις πεποιθήσεις και τις νέες ιδέες που έρχονταν από την Δύση, όλα τα προηγούμενα χρόνια λαμβάνουν χώρα προσπάθειες από ντόπιους διανοουμένους (δασκάλους, καθηγητές, δημοσιογράφους, συγγραφείς) να αφυπνίσουν τις λαϊκές δυνάμεις σε σχέση με τη διεκδίκηση της **εθνικής ανεξαρτησίας** και των **κοινωνικών δικαιωμάτων**. Οι προσπάθειες αυτές, μέσω της βελτίωσης του μορφωτικού επιπέδου και της παιδείας, συσπείρωναν τον λαό γύρω από τις αξίες και τις αρχές της **ελευθερίας**, του **πατριωτισμού**, της **δικαιοσύνης**, της **ανθρώπινης αξιοπρέπειας** και του **ανθρωπισμού**.

Οι Επτανήσιοι λόγιοι θεωρούσαν βασικό μέλημά τους τη διαφύλαξη της εθνικής κληρονομιάς και της εθνικής συνέχειας.

Η καλλιέργεια της νεοελληνικής παιδείας αποτέλεσε κεντρικό όχημα πνευματικής ανεξαρτησίας, και «...στον Ιόνιο χώρο πραγματοποιήθηκε το πρώτο βήμα απα-

1. Σπύρος Δ. Λουκάτος, 1798: Πρώιμη Κεφαλλονίτικη Πρόταση ανασύστασης των Ολυμπιακών αγώνων.
2. Γιώργος Γ. Αλισανδράτος (*Φιλόλογος - Νεοελληνιστής*), Απόσπασμα από την ευρύτερη μελέτη «Ο Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός (1848-1964) κι η σχέση του με τις γαλλικές Επαναστάσεις του 1789 και 1848 και το ιταλικό Risorgimento», Πηγή: www. alfavita.gr.
3. Γιώργος Γ. Αλισανδράτος, ό.π.
4. Φ.Κ. Βώρος, Απόσπασμα από εισήγηση για το Συνέδριο που οργανώθηκε στην Κεφαλλονιά (21-23 Μαΐου 2003) για την επέτειο της Ένωσης των Επτανήσων.

γκίστρωσης του Νέου Ελληνισμού από τη γλωσσική αγκίστρωση και ακινησία της αρχαίας ή της λόγιας γλωσσικής μορφής και στροφής προς τη νεοελληνική δημώδη, ώστε να διαμορφωθεί σταδιακά γλώσσα παιδείας κατανοητή για τους Νεοέλληνες. Δείγματα πρώτα τολμηρά το εκκλησιαστικό κήρυγμα του Ηλία Μηνιάτη σε γλώσσα δημώδη, κατανοητή από το εκκλησίασμα, και το εκπαιδευτικό γλωσσικό τόλμημα του Βικέντιου Δαμωδού»[4].

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερα διαδεδομένες ήταν οι ιδέες του **Ρήγα Φεραίου** για την επανάσταση και ομοσπονδοποίηση των Βαλκανικών λαών.

Το όραμα της **απελευθέρωσης και ενοποίησης όλων των βαλκανικών λαών** και όλου του ελληνικού στοιχείου, που ήταν διασκορπισμένο στην Ανατολή και τα ευρωπαϊκά κέντρα, επηρέασε την **οικουμενική διάσταση** που διαμορφώθηκε στα πλαίσια του Ριζοσπαστικού κινήματος. Μάλιστα, στην Κέρκυρα, στην πρώτη ελληνική τυπογραφική εταιρεία, τυπώθηκε ο **«Θούριος»** του Ρήγα και άρχισε να γεννιέται η ιδέα ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Ο ΜΑΡΙΝΟΣ ΑΝΤΥΠΑΣ ΜΕ ΤΗ ΣΤΟΛΗ ΕΘΕΛΟΝΤΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1897, ΟΠΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΤΗΚΕ

Επιπλέον, οι **κληρικοί** –με πάντα παρόν το δεδομένο της ταξικής διαφοροποίησης: για παράδειγμα, από τη μία πλευρά, συναντάμε τον μητροπολίτη **Σπυρίδωνα Κοντομίχαλο**, συνεργάτη των Άγγλων και διώκτη όσων από τον απλό κλήρο εμπνέονταν από τις ριζοσπαστικές ιδέες, και από την άλλη, απλούς ιερείς, όπως ο παπάς της Σκάλας **Γρηγόριος Νοδάρος Ζαπάντης**, ο επονομαζόμενος και **παπα-ληστής**)– συνεισέφεραν στην πνευματική εγρήγορση και στην εξύψωση του λαϊκού αγωνιστικού φρονήματος, ενώ συμμετείχαν ενεργά και στις κινητοποιήσεις που λάμβαναν χώρα στα Επτάνησα.

Το αγωνιστικό πνεύμα

Τα χρόνια που προηγούνται του κινήματος των Ριζοσπαστών και της Ένωσης, το αγωνιστικό λαϊκό πνεύμα **αντίστασης και διεκδικήσεων** σμιλεύτηκε στους ντόπιους **εθνικούς** και **ταξικούς** αγώνες (τοπικές εξεγέρσεις, Ορλωφικά, επανάσταση 1821, κ.λπ.). Στους αγώνες αυτούς, μπορούμε να πούμε ότι η απομόνωση ή διαφοροποίηση της μ'ίας ή της άλλης παραμέτρου είναι ιδιαίτερα δυσδιάκριτη, καθώς κανείς δεν μπορεί να πει ότι η συμμετοχή σε εθνικούς αγώνες δεν εμπεριείχε και το όραμα της συνολικής καλυτέρευσης της καθημερινής ζωής και της προόδου. Ενώ, από την άλλη, οι **ταξικοί αγώνες** λόγω του καθεστώτος της Αποικιοκρατίας και των τοπικών «υπαλλήλων» της, δρομολογούνται μέσα από τα **ιδανικά της ελευθερίας και της εθνικής ανεξαρτησίας**.

Ανεξάρτητα από το εύρος, την ένταση ή τη διάρκεια, οι αγώνες αυτοί, στην ουσία, προετοίμασαν ένα γόνιμο έδαφος για τους Ριζοσπάστες, είτε μέσα από τη **δυναμική της κληρονομιάς λαϊκών αγώνων** στη συνείδηση των Επτανησίων, είτε ως ευκαιρία για διαμόρφωση τόσο του **θεωρητικού μοντέλου** του κινήματος, όσο και της **πράξης**.

Ενδεικτικά αναφέρουμε:

✓ **Η Επανάσταση της Βουκέντρας (Λευκάδα)**

Εξέγερση των χωρικών, το 1357, που ξεκίνησε στα ορεινά χωριά του νησιού. Αιτία ήταν η δυσβάστακτη φορολογία που επέβαλαν οι Φράγκοι, κυρίαρχοι τότε της Λευκάδας.

Έχοντας ως ορμητήριό τους ένα μικρό φρούριο στη θέση *Επισκοπή*, οι χωρικοί ξεσηκώθηκαν εναντίον του **Τζώρτζη Γρατσιάνου**, «αυθέντη» του νησιού. Ο Λευκαδίτης ποιητής **Αριστοτέλης Βαλαωρίτης** εμπνέεται από το συγκεκριμένο γεγονός, χαρακτηριστικό του μίσους των συμπατριωτών του για τους Φράγκους δυνάστες, για να γράψει την ποιητική σύνθεση «Ο Φωτεινός».

✓ **Η Επανάσταση των Ποπολάρων (*Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων*)**

Η λαϊκή αυτή εξέγερση λαμβάνει χώρα στη Ζάκυνθο, μέσα στην περίοδο της μακραίωνης ενετικής κατοχής των Ιονίων Νήσων (1484-1797).

Διαρκεί 4 χρόνια (1628-1631) και για πολλούς ιστορικούς **αποτελεί την πρώτη ταξική επανάσταση** στη νεοελληνική ιστορία.

Το ενετικό απολυταρχικό καθεστώς υποτέλειας που υπήρχε στα Ιόνια Νησιά έκανε αβίωτη τη ζωή των Επτανησίων. Η εκμετάλλευση του λαού ήταν τεράστια, τόσο μέσω της δυσβάστακτης φορολογίας, όσο και μέσω της στρατολόγησης των ντόπιων στους πολέμους της αυτοκρατορίας. Επιπλέον, η φεουδαρχική δομή της κοινωνίας δημιούργησε την τυχοδιωκτική τάξη των «αρχόντων». Η τοπική διοίκηση που ασκούσαν χαρακτηριζόταν από την **υποταγή και την αφοσίωση στην ξενοκρατία** και από την καταδυνάστευση του λαού.

Η αφορμή του Ρεμπελιού ήταν ένα μικρό επεισόδιο καθημερινού αυταρχισμού σε κάποιους ποπολάρους. Βασισμένοι στο γεγονός αυτό, οι ποπολάροι κατέγραψαν όλους

στα επτάνησα πριν την Ένωση

όσοι από την τάξη τους μπορούσαν να φέρουν όπλα, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό την πρόθεση αντίστασής τους στο αρχοντολόι.

Κατόπιν, το Ρεμπελιό οργανώθηκε μέσω της επιλογής τεσσάρων επιτρόπων, που θα διεκδικούσαν τα συμφέροντα του λαού.

Οι πρωτεργάτες της εξέγερσης αυτής **απομόνωσαν τους ευγενείς** και **κατάργησαν τη συμμετοχή τους** στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Αυτή η επαναστατική κίνηση είχε και θρησκευτική διάσταση, που ενδυνάμωσε τον αγώνα. Ο ανθρωπιστής αρχιεπίσκοπος **Νικόδημος Μεταξάς** παίρνει τη θέση του αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας-Ζακύνθου Παχώμιου Δοξαρά, τον οποίο πίεζαν οι κάτοικοι να παραιτηθεί. Όταν ο Νικόδημος –επιστήθιος φίλος του Οικουμενικού Πατριάρχη Κύριλλου Λούκαρη– επισκέφτηκε τη Ζάκυνθο, οι άρχοντες και ο ανώτερος κλήρος αντέδρασαν και τον υποδέχτηκαν με άσχημο τρόπο.

Ο ιεράρχης πήρε ανοικτά το μέρος των ποπολάρων. Αργότερα, κατά τη διάρκεια της ενθρόνισής του στη Ζάκυνθο και υπό τις ενθουσιώδεις εκδηλώσεις του λαού, ο Νικόδημος Μεταξάς πραγματοποίησε δοξολογία που **υμνούσε τη λύτρωση των κατώτερων τάξεων** από τον ασφυκτικό κλοιό εκμετάλλευσης της ξενοκίνητης ολιγαρχίας.

Μετά από 4 χρόνια συνεχών προσπαθειών, οι άρχοντες ξαναπαίρνουν την εξουσία και εκδικούνται με διώξεις, τρομοκρατία και εξορίες τους πρωτεργάτες της εξέγερσης, ενώ οι συνθήκες ζωής των κατοίκων ξαναγίνονται δυσβάστακτες.

✓Συμμετοχή στα Ορλωφικά και στις μάχες με τους Τούρκους, από το 1770 έως το 1800

Οι Επτανήσιοι, όμοια με τους υπόλοιπους Έλληνες, αναθερμαίνουν τις ελπίδες τους για απελευθέρωση ζητώντας στήριγμα στη Ρωσία. Οι Επτανήσιοι και ιδιαίτερα οι Κεφαλλονίτες θα συμμετέχουν στον πρώτο **ρωσοτουρκικό πόλεμο** (1768-1774).

Παρά την αρνητική και πολλές φορές εχθρική στάση των Βενετών, μόλις ξεσπούν τα πρώτα κινήματα στην Πελοπόννησο οι Επτανήσιοι ξεσηκώνονται. Στην Κεφαλλονιά, παρά την απαγόρευση της ανάμειξης των ντόπιων στον πόλεμο, περίπου 3.000 Κεφαλλονίτες (κατά άλλους 6.000) μετακινούνται στην Πελοπόννησο.

Επιπλέον, μετά τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), με την οποία τερματίζεται ο πρώτος ρωσοτουρκικός πόλεμος, σε όποιες πολεμικές επιχειρήσεις διαδραματίζονται **ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία** οι Κεφαλλονίτες συμμετέχουν, ακόμα και στο πλευρό των Βενετών, με πολεμιστές, πλοία ή χρήματα.

✓ Εξεγέρσεις χωρικών στην Κέρκυρα (κατά την Ενετοκρατία)

Στην Κέρκυρα, σποραδικές και περιοδικές εξεγέρσεις σημειώνονταν κατά του συστήματος διακυβέρνησης και των αρχόντων την περίοδο της Ενετοκρατίας. Οι συνθήκες που θα ευνοούσαν οργανωμένες κινήσεις ανατροπής ήταν ιδιαίτερα δυσχερείς στην Κέρκυρα, καθώς ήταν η έδρα της κυβέρνησης. Παρ' όλα αυτά σημειώθηκαν αρκετές εξεγέρσεις, κυρίως στα ορεινά και απομακρισμένα χωριά, όπου δεν μπορούσε να φτάσει εύκολα ο στρατός. Τέτοια χωριά ήταν οι Νυμφές, η Επίσκεψη, η Λευκίμμη, οι Αυλιώτες και οι Καρουσάδες.

✓ Εξέγερση των χωρικών στην Λευκάδα (1819)

Εξαιτίας της βαριάς φορολογίας, οι χωρικοί της Λευκάδας εξεγείρονται εναντίον των Άγγλων κατακτητών. Αρνούμενοι να πληρώσουν φόρους και πνιγμένοι από τους τοκογλύφους, οι αγρότες οχυρώθηκαν στη θέση Γιοχάρη και έστησαν ενέδρα στους Άγγλους στρατιώτες στη θέση Μπόζα. Οι εχθροπραξίες ήταν σφοδρές και οι ντόπιοι προκάλεσαν μεγάλες απώλειες στον στρατό. Έπειτα, οι χωρικοί οχυρώθηκαν στη θέση Ασπραχαλίκια και συνέχισαν τη σκληρή μάχη. Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης τοποθετεί εκεί την κατοικία του ήρωά του «Φωτεινού» στο ομώνυμο ποιητικό του έργο.

ΤΟ ΙΟΝΙΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΚΑΡΠΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1815)

✓ Συμμετοχή στην Επανάσταση του 1821

Ενδεικτικά:

- Σημειώνεται μεγάλη συμμετοχή απόδημων Επτανησίων –ιδιαίτερα Κεφαλλονιτών– στη Φιλική Εταιρεία, μέσω της οποίας στέλνουν χρήματα ή πολεμοφόδια στους επαναστατημένους συμπατριώτες της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου.
- Κεφαλλονίτες και Ιθακήσιοι της διασποράς παίρνουν

μέρος στην Επανάσταση της Μολδοβλαχίας.

- Σημαντική θεωρείται η συμβολή των Κεφαλλονιτών στη *μάχη του Λάλα* (9-13 Ιουνίου 1821), όταν οι ναυτικοί Γεράσιμος Μουσούρης, Ευαγγελής Πανάς, Ανδρέας και Κωνσταντίνος Μεταξάς οργανώνουν εθελοντικά σώματα μαχητών και διαφεύγουν στην Πελοπόννησο. Εκεί ενώνονται με Ζακυνθινούς εθελοντές και συμβάλλουν αποφασιστικά στη νικηφόρα έκβαση της μάχης.

Ευρύτερη, πάντως θεωρείται η συμμετοχή των Επτανησίων στις μάχες της Επανάστασης του 1821, γεγονός που δείχνει πως ένιωθαν κομμάτι της σκλαβωμένης Ελλάδας και συνέδεαν την ανεξαρτησία τους με την ευρύτερη απελευθέρωση της Ελλάδας.

✓ Η εξέγερση του Σταυρού

Ο ΡΟΚΚΟΣ ΧΟΪΔΑΣ

Πραγματοποιήθηκε στην Κεφαλλονιά, την ημέρα της γιορτής του Σταυρού, στις 14 Σεπτέμβρη 1848. Το σχέδιο της εξέγερσης αλλά και η προετοιμασία της υποκινήθηκαν από τους, Νικόλαο Φωκά «Ρεπούμπλικα», Ιωάννη Μεταξά Ιακωβάτο, ιερέα Παΐσιο Μεταξά, Ιωάννη Τυπάλδο Δοτοράτο Καπελέτο, Μένεγο Ξυδιά κ.ά.

Στόχος ήταν η **προσωρινή διακυβέρνηση του νησιού** από τους επαναστάτες, εφόσον η επιτυχής έκβαση της εξέγερσης θα κατέληγε στην αιχμαλωσία του τοποτηρητή Ντ' Έβερτον και της φρουράς του.

Οι χωρικοί και οι κάτοικοι των πόλεων, κατευθυνόμενοι προς το Αργοστόλι, κτυπήθηκαν από Άγγλους στρατιώτες και ντόπιους αστυνομικούς και είχαν τρεις νεκρούς και πολλούς τραυματίες.

Εξέγερση άναψε και στο Ληξούρι, με μεγαλύτερη επιτυχία, λόγω του μικρότερου αριθμού αστυνομικών, αλλά και της προσχώρησης πολλών εξ αυτών στις επαναστατικές ομάδες. Οι χωρικοί κατέλαβαν τα κρατητήρια, απελευθέρωσαν τους φυλακισμένους, ενώ δεν πρόλαβαν να καταλάβουν τα δικαστήρια, ώστε να καταστρέψουν τα χρεώγραφα και τα ομόλογα, που τους κρατούσαν οικονομικούς δέσμιους της εξουσίας.

Οι μάχες συνεχίστηκαν στην ύπαιθρο, σε μικρότερη ένταση και έκταση, τις επόμενες μέρες. Στη διάλυση των επαναστατών βοήθησε η αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων από την Κέρκυρα και την Ιθάκη.

Ο αρμοστής Σίτον ξεκίνησε τις ενέργειες εντοπισμού και τιμωρίας των πρωτεργατών του κινήματος. Από τους 58 συλληφθέντες, οι 18 κρίθηκαν ένοχοι εσχάτης προδοσίας, ενώ οι υπόλοιποι αφέθηκαν ελεύθεροι. Ανάμεσα στους τελευταίους ήταν και οι Ριζοσπάστες Γεράσιμος Λιβαδάς, Ιερώνυμος Τυπάλδος Πρετεντέρης, ιερέας Παΐσιος Μεταξάς, Ηλίας Ζερβός κ.ά., γεγονός που προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των ντόπιων αρχόντων και το αίτημα του Σίτον να επανεξεταστεί η υπόθεση.

Παρά την έλλειψη συνεκτικής οργανωτικής δομής και συντονισμού, η εξέγερση της Σκάλας ενδυνάμωσε το κίνημα στα νησιά και ενίσχυσε την αγωνιστική αυτοπεποίθηση του λαού.

✓ Η εξέγερση της Σκάλας

Η συγκεκριμένη επαναστατική κίνηση πραγματοποιήθηκε στο χωριό *Σκάλα* της Κεφαλλονιάς, τον Αύγουστο του 1849. Πρωτοστάτησαν ο Θεόδωρος Βλάχος ή «καπετάν Θοδωράκης», ο ιερέας Γρηγόρης Ζαπάντης-Νοδάρος (γνωστός ως «παπα-ληστής») και ο Αναστάσιος Λαμπρινάτος-Μπομποτής.

Η κλιμάκωση των εχθροπραξιών ξεκίνησε με αφορμή τον φόνο του Άγγλου δασονόμου Πάρκερ από τον Θοδωρή Βλάχο. Ενώ η Προστασία αναζητούσε τους υπόπτους, οι πρωτεργάτες της εξέγερσης ξεσήκωναν τον λαό στα χωριά και συγκέντρωναν πολεμοφόδια. Οι κινήσεις αυτές θορύβησαν την κυβέρνηση και την αστυνομία και ενισχύσεις στάλθηκαν στα χωριά της νοτίου Κεφαλλονιάς. Στις 15 Αυγούστου ξεσηκώνεται η Σκάλα (όπου οι εξεγερμένοι καταλαμβάνουν τον αστυνομικό σταθμό) και, τις επόμενες ημέρες, οπλισμένοι χωρικοί γενικεύουν την εξέγερση στα υπόλοιπα χωριά. Η οργή τους στρέφεται εναντίον των γαιοκτημόνων που θεωρούνται συνεργάτες των αγγλικών Αρχών και προδότες. Παράλληλα, τα γεγονότα αυτά ήταν και μια ευκαιρία να εκδικηθούν τους άρχοντες, από τους οποίους ο λαός ένιωθε οικονομικά και κοινωνικά καταπιεσμένος.

Τελικός στόχος ήταν η κατάληψη του Αργοστολίου, στο οποίο κατευθύνονταν οι επαναστάτες με τον παπά-ληστή να οδηγεί το πλήθος, κρατώντας την ελληνική σημαία και τον σταυρό.

Ο κίνδυνος να εξαπλωθεί η εξέγερση σ' όλο το νησί αύξησε την κινητοποίηση των Αρχών. Οι υπέρτερες αγγλικές και ντόπιες δυνάμεις διασκορπίζουν τους επαναστάτες και κηρύσσουν στρατιωτικό νόμο στο νησί.

Ο Μπομποτής παραδίδεται στις Αρχές και υποδεικνύει ως υποκινητές του κινήματος τους, Γερ. Πρετεντέρη, Φωκά «Ρεπούμπλικα», Άγγελο Λιβαδά, Σδρίνια κ.ά.

Τα μέτρα καταστολής ήταν σκληρά και βίαια. Κατέφθασε αγγλική ναυτική δύναμη από τη Μάλτα (13.000 άντρες), ενώ ο μητροπολίτης Σπυρίδων Κοντομίχαλος, συνεργάτης της Προστασίας, αφορίζει τον παπά Ζαπάντη-Νοδάρο.

Ο Θοδωρής Βλάχος και ο παπα-ληστής απαγχονίζονται, ενώ ο Μπομποτής καταδικάζεται σε ισόβια.

Οι Αρχές «φωτογραφίζουν» ως θεωρητικούς υποκινητές –εκτός των προαναφερομένων– και τους Ηλία Ζερβό, Γεράσιμο Λιβαδά, Μομφερράτο, Άγγελο Λιβαδά κ.ά.

Οι αδυναμίες, οι αντιφατικότητες του κινήματος και της οργάνωσής του, ή η διαπλοκή προσωπικών αντεκδικήσεων είναι υπαρκτές και αντιστοιχούν σε αυτές του κινήματος του Σταυρού. Η πραγματικότητα αυτή δεν συσκοτίζει όμως την **ταξική**, **πολιτική** και **εθνική** φύση της εξέγερσης, η οποία υπήρξε συνέπεια της ασφυκτικής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής καταπίεσης που ασκούσε η αποικιοκρατία και η ντόπια ολιγαρχία. Ο Ηλίας Ζερβός επιβεβαιώνει την **ταξική προέλευση** των εξεγέρσεων 1848-49, ενώ ενδεικτικά για το **πατριωτικό τους ύφος** είναι τόσο ο όρκος των επαναστατών (βλ.: κεφ 5: Ύμνοι, άσματα, λόγια), όσο και τα συνθήματά τους: «Ζήτω η ελευθερία και η πατρίς», «Βάλε και συ το στήθος σου για την πατρίδα»[1] κ.ά.

1.- Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλλονιάς*, ό.π. σελ. 174.

πρόσωπα του ευρύτερου κινήματος των ριζοσπαστών

Στο κείμενο αυτό επιχειρείται μια μικρή αναφορά στη ζωή και το έργο ορισμένων ανθρώπων που συνδέθηκαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο με τον Ριζοσπαστισμό. Η σύνδεσή τους αφορά σε τρία επίπεδα: **α.** είτε έζησαν σε χρόνους προγενέστερους του κινήματος αλλά οι ιδέες τους επηρέασαν και βοήθησαν στη διαμόρφωση ενός κλίματος γόνιμου για αμφισβήτηση, διάλογο και ενσωμάτωση ιδεών εθνικής, οικονομικής και κοινωνικής χειραφέτησης, **β.** είτε συνδέθηκαν άμεσα με το επαναστατικό αυτό ρεύμα και υπήρξαν και ηγέτες του, και **γ.** είτε μπορούν να αναφερθούν ως συνεχιστές των ιδεών που άνθισαν στα Επτάνησα, και σε πολλές περιπτώσεις εξέλιξαν τις θεωρητικές και πρακτικές κατευθύνσεις της κληρονομιάς αυτής.

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΤΥΠΑΛΔΟΣ-ΠΡΕΤΕΝΤΕΡΗΣ

Γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά το 1800. Γιος οικογένειας γαιοκτημόνων, σπούδασε Νομικά στην Μπολόνια και την Πίζα. Συμμετείχε στην επανάσταση του 1830 στην Ιταλία ως μέλος της επαναστατικής πολιτοφυλακής της Μπολόνιας, μαζί με τους συμφοιτητές του Νικόλαο Φωκά «Ρεπούμπλικα», Γεράσιμο Πανά, Στέλιο Μαρτινέγκο, Νικόλαο Φραγκόπουλο κ.ά. Μαζί με τους Γιάννη Πάλλη και Κυριάκο Δομηνικέλη έγιναν μέλη μιας επαναστατικής ομάδας που υποστήριζε τον εξισωτικό κομμουνισμό, αλλά είχε δεχτεί και την επίδραση κάποιων θρησκευτικών αντιλήψεων από τη Γαλλική Επανάσταση. Πρωτεργάτες της ομάδας αυτής ήταν ο Φιλίππο Μπουαναρότι και ο Κάρλο Μπιάνκο (ο οποίος είχε γράψει το βιβλίο *Della Guerra Nazionale d' Insurrezione per Banda Applicata all'Italia*, στο οποίο υποστηριζόταν ο κλεφτοπόλεμος των Ελλήνων και άλλων καταπιεσμένων κατά του τουρκικού ζυγού ως η πιο κατάλληλη επαναστατική τακτική. Ο Τζουζέπε Μαντσίνι συμπεριέλαβε το βιβλίο αυτό στο πρόγραμμά του για την ιταλική εθνική ενοποίηση).

Μετά την επέμβαση του αυστριακού στρατού ο Πρετεντέρης εξορίστηκε, καταλήγοντας στην Μπαστιά της Κορσικής. Έπειτα από μια επάνοδό του στην Μπολόνια, επιστρέφει στην Κορσική, απ' όπου απελαύνεται και επιστρέφει στην Κεφαλλονιά στα τέλη του 1833. Στο νησί μόλις είχε τελειώσει μια αγροτική εξέγερση, στην οποία οι χωρικοί επιτέθηκαν σε δημόσια κτίρια και έκαψαν όλα τα χρεώγραφα. Αρχίζει και δικηγορεί, ενώ λίγα χρόνια αργότερα κατηγορείται και φυλακίζεται ως υποκινητής των εξεγέρσεων του 1848 και του 1849 στην Κεφαλλονιά.

Αφού αποφυλακιστεί, εγκαθίσταται στην Μπολόνια το 1864, όπου ανακηρύχτηκε επίτιμος δημότης. Πεθαίνει εκεί το 1874.

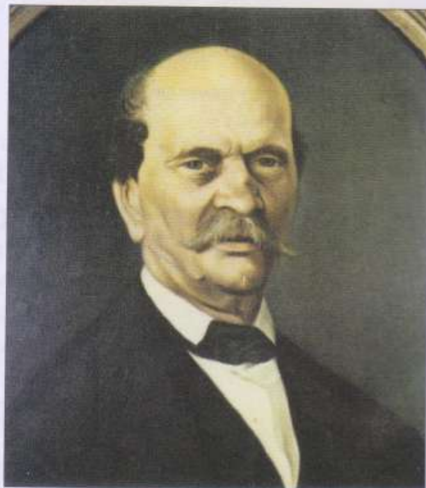
ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

Υπήρξε οπαδός των ιδεών του Σαιν-Σιμόν και προσπάθησε να τις διαδώσει αρχικά ξεκινώντας το 1833 από το Ναύπλιο. Διώκεται όμως από την πόλη και επιστρέφει στη γενέτειρά του Κεφαλλονιά, όπου συνεχίζει την επαναστατική του δράση, οργανώνοντας τους κατοίκους των χωριών. Συνεργάστηκε με τον Ιερώνυμο Πρετεντέρη. Το 1839 διώχτηκε από το νησί και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Κείμενο του Πυλαρινού με τίτλο «Ο νόμος ως έκφραση της θελήσεως των εργατών της κοινωνίας» εμπεριέχεται στο βιβλίο του Παναγιώτη Νούτσου *Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα*.

ΚΟΣΜΑΣ ΦΛΑΜΙΑΤΟΣ

Ο Κεφαλλονίτης κληρικός ήταν η «ψυχή και το έρεισμα της Φιλορθοδόξου Εταιρείας», που ιδρύθηκε το 1839. Σκοπός της οργάνωσης ήταν η απελευθέρωση της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, καθώς και η διάσωση της απειλούμενης από την κυβέρνηση Ορθοδοξίας. Την εταιρεία στελέχωναν κυρίως μέλη του Ρωσικού Κόμματος.

Αφού κατηγορήθηκε ως αντικαθεστωτικός συνωμότης, εξορίσθηκε στα Κύθηρα και τους Βαρδιάνους –βραχονησίδα στην Κεφαλλονιά– και κατέφυγε στο Μέγα Σπήλαιο. Το μοναστήρι αποτέλεσε ορμητήριο για τις πολιτικές και εκκλησιαστικές του δράσεις. Το περιεχόμενό τους ήταν ένα δριμύ «κατηγορώ» για την κυβερνητική πολιτική καθώς και για τους διώκτες του μοναχισμού. Κατηγορούσε τον ξενόφερτο τρόπο ζωής ως υπεύθυνο για την αλλοίωση του ορθόδοξου φρονήματος. Παράλληλα, ο Φλαμιάτος διέδιδε την ιδεολογική και πρακτική ένωση των επαναστατικών στοιχείων του χριστιανισμού με τις κινητοποιήσεις των αγροτών. Υπήρξε ο εμπνευστής ενός όρκου που δέσμευε τους κληρικούς να συμμετέχουν στις αγροτικές κινητοποιήσεις. Επιπλέον, υπήρξε από τους πρωτεργάτες του μετέπειτα αγροτοθρησκευτικού κινήματος που συντάραξε τη δυτική Πελοπόννησο. Για τη δράση του συνελήφθη στις 21-05-1852 και φυλακίστηκε στις φυλακές του Ρίου. Πέθανε έναν μήνα αργότερα.

ΗΛΙΑΣ ΖΕΡΒΟΣ ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΛΙΒΑΔΑΣ (1789-1876)

Βουλευτής, επικεφαλής του ριζοσπαστικού κινήματος και του *Δημοτικού Καταστήματος*, τη λέσχη μέσα από την οποία αυτό ξεπήδησε.

Βαθιά φιλελεύθερος δημοκράτης, υπέρμαχος και οραματιστής της ενωτικής ιδέας.

Το 1851, όταν η καταδίωξη και οι διωγμοί των Ριζοσπαστών βρίσκονταν σε εξέλιξη, ο Λιβαδάς στέλνει υπόμνημα στη βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων, με το οποίο περιγράφει την τραγική κατάσταση που επικρατεί στα Επτάνησα. Επιπλέον, επιχειρηματολογεί υπέρ της ανεξαρτησίας των Επτανήσων, καθώς δεν υφίσταται πλέον ανάγκη ξένης «προστασίας». Για την πράξη του αυτή, ο Λιβαδάς απειλείται με εξορία από τον αρμοστή Γουάρντ.

ΗΛΙΑΣ ΖΕΡΒΟΣ -ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ (1814-1894)

Υπήρξε οπαδός των ιδεών του σοσιαλισμού, έντονα επηρεασμένος από τις θεωρίες του Σαιν-Σιμόν, με τις οποίες πρωτοήλθε σε επαφή στην Πίζα της Ιταλίας. Ήταν δημοσιογράφος (εξέδιδε την εφημερίδα *Φιλελεύθερος*)

και αναδείχτηκε σε μία από τις σημαντικές μορφές των θεωρητικών του ριζοσπαστικού αγώνα, χάρη στη ρητορική του δεινότητα αλλά και στη λαϊκή αναγνώριση από τα αστικά και τα αγροτικά στρώματα.

ΙΩΣΗΦ ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΣ (1816-1888)

Ο Ιωσήφ Μομφερράτος υπήρξε από τους ηγέτες του ριζοσπαστικού κινήματος. Σπούδασε νομικά στη Γαλλία και την Ιταλία, όπου επηρεάστηκε από τις σοσιαλιστικές ιδέες του Σαιν -Σιμόν και του Μαντσίνι. Διετέλεσε μέλος του κερκυραϊκού κοινοβουλίου επί αγγλικής κατοχής, και της Ελληνικής Εθνοσυνέλευσης του 1864, όταν τα Ιόνια Νησιά είχαν «παραχωρηθεί» στην Ελλάδα από τους Άγγλους. Επίσης από το 1849 έως το 1859 εξέδιδε στην Κεφαλλονιά την εφημερίδα *Αναγέννησις της Κεφαλλονιάς*. Για τη δράση του εξορίστηκε από την αγγλική αρμοστεία στην Ερικούσα. Στις 21 Μαΐου 1864, ημέρα της Ενώσεως των Ιονίων Νήσων με την Ελλάδα, ο Μομφερράτος –συντασσόμενος με τον Ηλία Ζερβό– αρνείται να υπογράψει την Ένωση και απουσιάζει από τους πανηγυρισμούς –παρ' όλο που ήταν αντιπρόεδρος του Ιόνιου Κοινοβουλίου, διαφωνώντας με τους όρους της Ένωσης, που ακύρωναν τα οράματα των Ριζοσπαστών για εθνική ανεξαρτησία και κοινωνική δικαιοσύνη.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ (1824-1879)

Γεννήθηκε στη Λευκάδα το 1824, αλλά καταγόταν από την Ήπειρο. Φοίτησε στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας, κοντά σε επιφανείς δασκάλους, όπως ο Ασώπιος και ο Ιωάννης Οικονομίδης.

Σπούδασε νομικά στα Πανεπιστήμια του Παρισιού, της Γενεύης και της Πίζας. Ύστερα από σύντομη παραμονή στη Λευκάδα, έζησε για αρκετά χρόνια στην Αγγλία. Το 1853 όμως επέστρεψε οριστικά στη Λευκάδα, εκλέχτηκε βουλευτής της «Ιονίου Πολιτείας» και αγωνίστηκε επί μία επταετία για τα δικαιώματα των Επτανήσων.

Η ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ελλάδα και η εδαφική της ολοκλήρωση, με την απελευθέρωση της Ηπείρου, υπήρξαν τα οράματά του. Μετά την Ένωση των Επτανήσων, εκλέχτηκε πρώτος αντιπρόσωπος στην εθνοσυνέλευση της Αθήνας. Χρημάτισε βουλευτής στην Αθήνα έως το 1868, οπότε αποσύρεται από την πολιτική.

Ως Ριζοσπάστης, ο Βαλαωρίτης προσπάθησε να πολεμήσει κάθε ίχνος και είδος ξενομανίας και να αντιμετωπίσει την επιρροή που ασκούσαν οι Άγγλοι στα Επτάνησα και οι Βαυαροί στο νεοσύστατο κράτος.

Η ποίησή του –που ακολουθούσε ιδιαίτερα την αισθητική του ρομαντισμού–, σε συνδυασμό με το μαχητικό του πνεύμα και την έντονη πολιτική δραστηριότητα που ανέπτυξε, τον κατέστησαν έναν μαχητικό εκφραστή του συλλογικού εθνικού ιδεώδους της εποχής.

ΝΙΚΟΛΑΣ ΚΟΝΕΜΕΝΟΣ(1832-1907)

Εγκυκλοπαιδιστής και φίλος του σατιρικού αναρχικού ποιητή Μικελή Άβλιχου. Γεννήθηκε στην Πρέβεζα, αλλά πέρασε τα παιδικά του χρόνια στη Λευκάδα και την Κέρκυρα. Εκεί ζει από κοντά την ανάπτυξη του ριζοσπαστικού κινήματος και υιοθετεί από νωρίς τις ιδέες των Ρουσσώ, Προυντόν και Φουριέ.

Το διάστημα 1869-1885 έζησε στην Πάτρα ως πρόξενος της Τουρκίας, ενώ από το 1885 έως το τέλος της ζωής του (1907) έζησε στην Κέρκυρα, ασχολούμενος με τη συγγραφή και τη μελέτη των προβλημάτων της ελληνικής κοινωνίας.

Τοποθετήθηκε αρνητικά σε σχέση με την Ένωση, καθώς το γεγονός αυτό προϋπέθετε ευρύτατες κοινωνικές αλλαγές. Επιπλέον, κατηγορούσε τους «ψευτοριζοσπάστες», επειδή εισήγαγαν έννοιες και λέξεις που δυσκόλευαν τους απλούς ανθρώπους.

Πρώτος θα χρησιμοποιήσει τον όρο *κομμουνισμός*. Όραμα και επιδίωξή του ήταν μια κομμουνιστική κοινωνία, με θεμέλιο την κοινοκτημοσύνη και αυτοδιεύθυνση μιας κοινότητας χιλίων μελών, προσαρμοσμένης στις συνθήκες της Κέρκυρας (θα συγκροτείτο στο νησάκι Βίδος). Στο βιβλίο του *Κλέφτες και Φονιάδες* (1893) αναφέρει: «...το συμπέρασμα είναι ότι μονάχα με την αλλαγή του συστήματος και την κατάργηση της ιδιοκτησίας θα ήταν δυνατόν να διορθωθεί αμέσως και σχεδόν ριζικά, τουλάχιστον κατά τα εννέα δέκατα, το κακό...».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΣ (1832-1896)

Γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά και από μικρός έγινε μέλος του Ριζοσπαστικού Κόμματος. Το 1855, σε ηλικία 23 ετών, εκδίδει την εφημερίδα *Κεραυνός*. Το 1860, εξαιτίας των διώξεων που υφίσταντο οι Ριζοσπάστες, εγκαθίσταται στην Αθήνα, διευθύνοντας την εφημερίδα *Φως*. Το 1861, εξέδωσε την εφημερίδα *Αλήθεια*, όπου εξηγούσε το πραγματικό νόημα του ριζοσπαστισμού, σύμφωνα με τις ιδέες του. Με την Ένωση επιστρέφει στην Κεφαλλονιά, και τα επόμενα χρόνια εκδίδει τις εφημερίδες *Διογένης* και *Σφήκα*. Το 1867, καταφεύγει στην Αίγυπτο και αργότερα στην Ρουμανία. Εκεί γίνεται μέλος της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας, μιας επαναστατικής οργάνωσης που είχε ως αρχικό στόχο τον ξεσηκωμό των βαλκανικών λαών κατά της οθωμανικής εξουσίας, και τελικό την οικοδόμηση μιας ελεύθερης κοινωνίας. Ο Πανάς ήταν διευθυντής του ελληνικού τμήματος της Ομοσπονδίας, γνωστότερου ως σύλλογος «Ρήγας».

Οι δημοσιεύσεις του, οι ανταποκρίσεις του, οι μεταφράσεις που έκανε και τα λογοτεχνικά του έργα ήταν επηρεασμένα από τις πρωτοσοσιαλιστικές-αναρχικές ιδέες, τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, την παρισινή Κομμούνα (οπαδός των ιδεών του Γκουστάβ Φλοράνς) και τις αρχές που πρέσβευαν οι «Αληθείς» Ριζοσπάστες.

Η εκδοτική του δραστηριότητα υπήρξε ιδιαίτερα μεγάλη, και ενδεικτικοί ήταν οι τίτλοι των εφημερίδων που εξέδωσε ως το τέλος της ζωής του: *Εξέγερσις* (1874-1875, Κεφαλονιά), *Εργάτης*, *Κυκεώνας* και *Κώνωπας* (1876 -77, Ρουμανία), *Έγερσις*, *Εμπρός*, *Η Τέρψις*.

Ο Πανάς υπήρξε ο άμεσος συνεχιστής των ριζοσπαστικών ιδεών στον ελλαδικό χώρο, συνδέθηκε με το σύγχρονο αναρχικό κίνημα της εποχής και ενίσχυσε αποφασιστικά τη διαμόρφωση των επαναστατικών θεωριών στον ελλαδικό χώρο. Αυτοκτόνησε το 1896 στην Αθήνα, φτωχός και ξεχασμένος από συνεργάτες, συντρόφους και φίλους.

ύμνοι, άσματα και λόγια....

Για τους άρχοντες:

Γράφει ο **Αντώνιος Μαρτελάος***:

Το χρυσό βιβλίο

Δε μου λέτε, στη ζωή σας,
σεις οι πλούσιοι κι αφεντάδες,
π' αγαπάτε πάντα φαύλους
και κακούς παλληκαράδες
δε μου λέτε, στη ζωή σας,
τι καλό σας κάνει τούτο;
Τα καζάδια σας τα βλέπω!
Η τιμή δίνει το φρούτο,
που σηκώνει την ψυχή μας
και γλυκαίνει την καρδία.
Η αρετή δίνει το φρούτο,
ν' αγαπιέται η αρχοντία.
Το μαχαίρι, το τουφέκι,
τη φαυλότητα, κακία,
που σεις πάντα αγαπάτε
σας εδώσανε ατιμία!

Κατά κυβερνητών

«...Και από το να μας εβλέπουσι τούτ' οι κυβερνητάδες, να χαίρονται και να γελούν και να μας περιπαίζουν απόκρυφα και φανερά, και να μας αναμπαίζουν, κάλλιον είναι, λέγω σας, να γίνει ένα πράγμα: το να χαθούμε εν μιά στιγμή και μεις κι αυτοί αντάμα».

Νικόλαος Κουτούζης**

«...Ο Άρχοντας μας αγαπά ώστε
να συνεμπάση
να πάρει τη σταφίδα του και να
τη λογαριάση.
Κι έτζι αρχινήση ο καιρός να βρέχη, να χιονίζη,
δε μας γνωρίζει ολότελα, παρά μας φοβερίζει...»

Δημοτικό τραγούδι της Ζακύνθου
Ο όρκος των επαναστατών[1].
(Εξέγερση της Σκάλας - 1849)

«Ορκίζομαι εις την Παναγίαν Θεοτόκον και εις τον εσταυρωμένον Ιησούν Χριστόν μου να χύσω το αίμα μου δι' αγάπην της πατρίδος μου, προσπαθώντας να διώξω τον τύραννον, διά να μείνω ελεύθερος, έως να μην μείνη ρανίδα αίμα επάνω μου, και να μη τα ομολογήσω κανενός τα μυστικά, όπου θέλει ακούσω, έξω να υποχρεώσω εις τον ίδιον όρκον επάνω εις άλλην αγία εικόνα εκείνον, τον οποίο θέλει μυήσω».

Λαϊκά-δημοτικά τραγούδια, *για τους πρωτεργάτες των εξεγέρσεων της Σκάλας και του Σταυρού, Θεόδωρο Βλάχο και παπα-Νοδάρο Ζαπάντη (παπα-ληστή):*

«Το Θοδωρή τσακώσανε και παν να τον κρεμάσουν.
Σκαλιά-σκαλιά τον πηγαίνουνε απάνω στο Μαρκάτο,
Μικροί μεγάλοι κλαίγανε, που βλέπαν τέτοιο άττο!
Στον μπάγκο εκρεμάσανε το Θοδωρή το Βλάχο,
κρεμάσανε και τον παπά, που την ευχή του νάχω»[1].

Ο λαϊκός ριμναδόρος **Μικελής Δαυής Μερτζάνης**[2] γράφει:

«Κρεμάσαν τον παπά Ληστή,
που την ευχή του νάχω!
Κρεμάσαν το Νοδάρο μας
και τον παπά Ζαπάντε
όπως κρεμούν στα μαγαζιά
τον έρμονε το φάντε!
Κι αν τον παπά κρεμάσανε
και το ληστή το Βλάχο,
εγώ εις τα τσαρούχια μου
τους Άγγλους όλους γράφω!»

ΚΕΦΑΛΟΝΙΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΠΙΤΖΑΜΑΝΟΣ

Εναντίον της Ξενοκρατίας, ο δάσκαλος **Παναγής Κεφαλάς Πυλαρινός Ταμπακόνας**[3] γράφει σατιρίζοντας:

«Όποιος έλθει και σας φέρει
γράμματα
και αναφοράς
διά να βάλετε υποκάτω θέλησιν
και υπογραφάς,
μάθετε ακριβώς πολίται, είναι
όλαι διαβολαί
των τυράννων μας Ιγγλέζων,
όπου ξέρουνε πολλαίς».

«Τι γοβέρνο είναι τούτο, τι πατέρας μισητός;
Πέντε δέκα ευτυζίζουν και λιμάζει ο λαός.
Πώς μπορεί τέτοιο γοβέρνο να αγαπηθεί ποτέ!
Ρίψε πυρ, κατάκαυσέ το, παντοδύναμε θεέ».

Σύνθημα στα στόματα του λαού των Επτανήσων, το παρακάτω:

«Έλληνες, δούλοι μην καταδέχεσθε
ούτε να είσθε, ούτε να λέγεσθε.
Τον Έλληνα, που τον προστάζει η φύσις
να κόβει τα δεσμά και τις αλύσεις».

ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΩΝ

Τα λόγια έγραψε ο Κεφαλλονίτης **Γεράσιμος Μαυρογιάννης** το 1848 και μελοποίησε ο **Τζαννής Μεταξάς** το 1854.

«Κι αν δεν κόπτει το σπαθί μου,
κι η αιχμή του δεν τρυπάει,
η ψυχή δεν λησμονάει.
πως επλάσθη ελληνική.
Των εχθρών μισώ τα δώρα.
Δεν τα θέλω. Ας τα κρατήσουν.
Τους μισώ κι ας με μισήσουν.
Προτιμώ την φυλακή.

1. Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Ιστορία της Κεφαλλονιάς*, σελ. 174, Αθήνα 1988, εκδόσεις Κέφαλος.
2. Γ. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σελ. 171-172, Αθήνα 1988, εκδόσεις Κέφαλος.
3. Γ. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σελ. 172.
4. Γ. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σελ. 142.

Στο λαμπρό μέλλον μου ελπίζω.
Βλέπω την ελευθεριά μου.
Και ξεχνάω την σκλαβιά μου.
Θάρθη ολόλαμπρη Αυγή.
Θάρθη, θάρθη 'ναι, μια μέρα,
που θα ξεσχισθούν συνθήκαι.
Κι όποιος σε άλυσες εμβήκε,
πάλι ελεύθερος θα βγη.
Είμαι Έλλην, το καυχώμαι.
Ξέρω την καταγωγή μου.
Κι η ελληνική ψυχή μου,
Ελεύθερα πάντα ζει»

Για την Προστασία:

Τον Φεβρουάριο του 1850 ο **Ηλίας Ζερβός- Ιακωβάτος**, εξόριστος στα Κύθηρα, στέλνει αναφορά στη Βουλή για τα γεγονότα της Κεφαλλονιάς, στηρίζοντας τις ιδέες του και τη στάση του:

«Εκτός δε όλων τούτων, δεν είναι του χαρακτήρος μου να αλλαξοπιστίζω και από ριζοσπάστης να γίνωμαι μετριόφρων, και επί τέλους αγύρτης και τύραννος των λαών. Αποβλέπων εις την ευημερίαν και δόξαν του έθνους μου, έχων ως σημαίαν την αλήθειαν και ως όπλον ακαταμάχητον τον λόγον, βαδίζω θαρραλέως και μετά πεποιθήσεως εις την πραγματοποίησιν των αρχών μου· ήθελα δε προδώσειν και Θεόν και έθνος και συνείδησιν, αν δι' οποιανδήποτε αφορμήν παρεκτρεπόμην από την πορείαν ταύτην. Εάν δε τις με έλεγεν έχεις τέκνα, σύζυγον, συγγενείς, κατάστασιν και τα παρόμοια και θυσιαζόμενος συ, θυσιάζεις όλα ταύτα, ήθελα του απαντήσειν ότι μεγάλως απατάται, διότι όπου βασιλεύει ξένος (...) τα πάντα είναι ψεύδος και σκιά. Ο νόμος εκεί είναι ενέδρα, η δικαιοσύνη σκευωρία, η αρετή έγκλημα, η ελευθερία κακούργημα, η πατρίς ψιλόν όνομα, η σύζυγος, τα τέκνα και οι συγγενείς ανεξάντληται πηγαί πικριών και αλγηδόνων. Όστις ευαρεστείται να ζη εις τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων, και νομιζόμενος ευδαίμων να κολακεύηται εν ταυτώ, ότι δύναται και κάποτε να στενάζη υπό το βάρος των αλύσεων του, ο τοιούτος βέβαια έχασε παν αίσθημα ανθρωπισμού και ή εγεννήθη δούλος, ή είναι άξιος να διάγη βίον δουλοπρεπή (...)».

* **Αντώνιος Μαρτελάος** (1754-1819). Ποιητής, από τους προδρόμους της Επτανησιακής Σχολής. Είχε φιλελεύθερες ιδέες και ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Τα έργα του είναι κυρίως πατριωτικά (*Θούριος*, *Ύμνος εις την περίφημον Γαλλίαν* κ.ά.) και θεωρείται ότι η ποίησή του επηρέασε τον Σολωμό.

** **Νικόλαος Κουτούζης** (1742-1813). Ήταν ιερέας, αλλά διέπρεψε και ως ζωγράφος, χαρακτηριστικός εκπρόσωπος της Επτανησιακής Σχολής. Επιπλέον, ήταν και σατιρικός ποιητής, επίσης σημαντικός εκπρόσωπος της πρώιμης εποχής της Επτανησιακής λογοτεχνικής Σχολής.

1. Για τον ενωτικό αγώνα των Επτανησίων παραπέμπουμε ενδεικτικά στα ακόλουθα έργα: Α. Μ. Ιδρωμένου, *Οι υπέρ της ενώσεως αγώνες των Επτανησίων 1815-1864*. Του ιδίου, *Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου επί της Αγγλικής προστασίας*, Κέρκυρα 1889. Ν. Γ. Μοσχονά, «Το Ιόνιο κράτος και οι αγώνες των Επτανησίων», *Νεώτερος Ελληνισμός, τ. ΙΓ, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1977, σελ. 200-217. Α. Γρ. Μοσχόπουλου, «Ο αγώνας του Επτανησιακού λαού στην περίοδο της Αγγλοκρατίας». Στον τόμο *Επτάνησος*, Αθήνα 1964, σελ. 239-246. Κ. Σολδάτου, «Ο αγώνας του Επτανησιακού λαού στην περίοδο της Αγγλοκρατίας», *Επτάνησος*, ό.π., σελ. 223-239. Γιώργου Γ. Αλισανδράτου, *Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός. Σχέδιο για δοκίμιο πολιτικής ιστορίας*, Αργοστόλι, 2006.

2. Βλ. Μιχ. Θ. Λάσκαρι, *Το Ανατολικό Ζήτημα (1800-1923)*. Πανεπ. Παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 173 ε.

3. B. Knox, "British policy and the Ionian Islands, 1847-1864: nationalism and imperial administration", *The English Historical Review*, αρ. 392, τ. 99 (1984), σ. 503. Πρβλ. Μιράντας Σταυρινού, «Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός», εφημ. *Καθημερινή*, 4.12.1988, σ. 17.

4. Για τον Ριζοσπαστισμό, βλ. Γ. Δ. Μεταλληνού, *Πολιτική και θεολογία - Ιδεολογία και πράξη του ριζοσπάστη πολιτικού Γεωργίου Τυπάλδου-Ιακωβάτου* (1813-1882), υπό εκτύπωση, όπου και η βιβλιογραφία.

5. Γράμμα προς τη σύζυγό του από τους Οθωνούς, όπου ήταν εξόριστος.

6. Ν. Μοσχονάς, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Εκδοτ. Αθηνών (1977), σ. 209.

η ριζοσπαστική ιδεολογία

Δεν θα είναι υπερβολή αν λεχθεί ότι μετά το μεγάλο '21 ο **Ενωτικός αγώνας των Ιονίων** μαζί με τις Κρητικές Επαναστάσεις αποτελούν τις ωραιότερες σελίδες της ιστορίας μας κατά τον 19ο αιώνα[1] και σημαντική πτυχή του Ανατολικού Ζητήματος[2]. Καθολική όμως είναι η πεποίθηση ότι η Ένωση υπήρξε η δικαίωση του «αδιάλλακτου εθνισμού»[3] και πατριωτισμού της Ριζοσπαστικής παρατάξεως[4], η οποία πέτυχε την ενότητα και κινητοποίηση των λαϊκών στρωμάτων. Ο λαός, άλλωστε, που κατά κανόνα σήκωνε επί αιώνες το βάρος της καταθλιπτικής τυραννίας, μπορούσε να είναι ο αποδέκτης του ριζοσπαστικού μηνύματος που κλείνεται στα ακόλουθα λόγια του ηγέτη του ριζοσπαστισμού, **Ηλία Ζερβού**: «Όπου ξένος βασιλεύει, και δη μετ' απολύτου εξουσίας, τα πάντα ψεύδος εισί και σκιά. Ο νόμος εκεί ενέδρα, η δικαιοσύνη σκευωρία. Η αρετή έγκλημα, η ελευθερία κακούργημα, η πατρίς κενόν όνομα, και αυτή η οικογένεια, πηγή πικριών και οδύνης. Εις την εθνικήν όθεν αποκατάστασιν δέον ν' αποβλέπη ο Ιόνιος λαός ως εις τέρμα των συμφορών»[5].

Η ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Ποια όμως ήταν στην ουσία της η ριζοσπαστική ιδεολογία και ποια τα κύρια συστατικά της; Δεδομένου ότι το Ριζοσπαστικό Κόμμα υπήρξε το πρώτο κόμμα αρχών στην ιστορία του ελληνικού κράτους[6], η γνώση της ιδεολογίας του έχει μεγάλη σημασία, γιατί επιτρέπει τη διακρίβωση και της συνέχειας ή ασυνέχειας της συλλογικής νοοτροπίας της ελληνικής κοινωνίας των μετεπαναστατικών χρόνων. Βέβαια, μια συλλογική θεώρηση της ριζοσπαστικής ιδεολογίας είναι ακόμη αδύνατη, γιατί πρέπει να ολοκληρωθεί πρώτα (με γνώση όλου του εκδεδομένου και ανεκδότου υλικού) η ατομική ιδεολογία όλων των Ριζοσπαστών, οι όποιοι συνθέτουν ένα ευρύτατο φάσμα πολιτικοκοινωνικών αντιλήψεων, ανάλογα με την παιδεία και τις εμπειρίες τους.

Ο ριζοσπαστισμός δεν γεννήθηκε αλλά σαρκώθηκε στην Κεφαλλονιά, όπου υπήρχαν οι κατάλληλες γι' αυτό προϋποθέσεις. Είχε όμως κυοφορηθεί στον συνεχή επαναστατικό και απελευθερωτικό παλμό όλων των νησιών. Οι επιμέρους εντούτοις διαφοροποιήσεις, ακόμη και στους Κεφαλλονίτες Ριζοσπάστες, ήταν τόσες, που να μην μπορεί κανείς να μιλεί για απόλυτη ιδεολογική σύμπτωση της ριζοσπαστικής οικογένειας. Την αντιστικτική πολυφωνία του Ριζοσπαστικού Κινήματος επιβεβαιώνει ο Ηλ. Ζερβός-Ιακωβάτος. Δέχεται μεν την «ταυτότητα αρχών», αλλά και ελευθερία («δεν αφωμοιούντο καθ' όλα άνευ τινός διαφοράς»). Εντούτοις, και από τη μαρτυρία του Ζερβού φαίνεται ότι είναι δυνατή η επισήμανση συγκλίσεων και ταυτίσεων ή και κοινών στάσεων, που καθόριζαν άλλωστε και την κανονικότητα των ρυθμών του ριζοσπαστικού χώρου («Την αυτήν εβάδιζον κατά τα άλλα πορείαν και υπό μίαν σημαίαν, την εθνικήν», δείχνοντας «έν πνεύμα συμπαγές και ισχυρόν εις τας διαφόρους ενεργείας του Κόμματος»)[7]. Βέβαια, οι δηλώσεις αυτές πρέπει να περιοριστούν στην περίοδο της Θ΄ Βουλής (1850), γιατί

κριτήριο σημερινών εθνικών προσανατολισμών[1]

ήδη από το 1852 και κυρίως από το 1857 θα αρχίσουν να γίνονται αισθητές οι ουσιαστικότερες διαφοροποιήσεις. Ποιο ήταν, λοιπόν, το ιδεολογικό φάσμα του ριζοσπαστισμού γύρω στα 1850;

Όλα τα επώνυμα πρόσωπα που μπορούν να θεωρηθούν φορείς και εκφραστές της ριζοσπαστικής ιδεολογίας κινήθηκαν κυρίως στον χώρο της μέσης και κατώτερης αστικής τάξης, ως μέλη ενός προοδευτικού αστικού κινήματος, με δημοκρατικές και ως κάποιο σημείο ουτοπικές κοινωνιστικές τάσεις[8]. Το ξεκίνημά του ήταν περισσότερο επαναστατικό απ' όσο η συνέχειά του. Και αυτό διακριβώνεται στους πρωτοπόρους. Ο Ιερώνυμος Τυπάλδος - Πρετεντέρης (1800-1874), νεογιακωβινιστής, ως σπουδαστής στην Μπολόνια και την Πίζα είχε συμμετάσχει στην Ιταλική Επανάσταση του 1830 και ήταν μέλος διαφόρων επαναστατικών οργανώσεων[9]. Ο Φραγκίσκος Πυλαρινός (+1882)[10], με μικρή επιρροή στην Κεφαλλονιά, αφού η δράση του αναπτύχθηκε έξω απ' αυτήν, ήταν σαινσιμονιστής, ουτοπικός δηλαδή σοσιαλιστής. Γύρω στα 1840 έκαμε την εμφάνισή του ο κύκλος των Εγελιανών: Ιω. Μενάγιας, Θεοδ. Καρούσος, Κίμων Σβορώνος και Παν. Βεργωτής[11]. Ο Γεράσιμος Λειβαδάς (1789-1876)[12], πρωτοπόρος στον αντιστασιακό αγώνα (1830), δεν παρουσιάζει κάποιες ιδιαίτερες σχέσεις με δυτικές κοινωνικές θεωρίες, πέρα από τις ενισχυμένες από την εποχή των σπουδών του στην Ιταλία φιλελεύθερες, πατριωτικές και δημοκρατικές τάσεις. Ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος (1814-1894)[13], από τις σπουδές του στο κέντρο του σαινσιμονισμού, την Πίζα, είχε μεν ιδέες φιλελεύθερες, μολονότι μετριοπαθής στις κοινωνικές αντιλήψεις[14], και μετά την Ένωση θα γίνει συντηρητικότερος και θα στραφεί ακόμη και προς τη μοναρχία[15]. Ο Ιωσήφ Μομφερράτος (1816-1888)[16] ήταν ο δημοκρατικότερος όλων, βαθειά επηρεασμένος από τις Γαλλικές Επαναστάσεις του 1789 και 1848, και συνεπής «σπορεύς του δημοκρατισμού και κοινωνισμού», κατά τον Ηλ. Τσιτσέλη[17]. Από το 1848, με την εφημερίδα του ***Η Αναγέννησις,*** «κρατούσε την σκυτάλη της εκλαΐκευσης στον ελληνικό χώρο των ιδεών της ευρωπαϊκής επαναστατικής δημοκρατίας»[18]. Επηρεασμένος από τις αρχές της Γαλλικής Δημοκρατίας ήταν και ο Σταματέλος Πυλαρινός (1796-1875)[19].

Παρά τις ευρωπαϊκές όμως –και ειδικότερα γαλλικές– επιρροές, που είχαν δεχθεί στο σύνολό τους οι ηγέτες του ριζοσπαστισμού, δεν είχαν χάσει, άλλος περισσότερο και άλλος λιγότερο, τις ενδοελληνικές παραδοσιακές καταβολές τους και την αμεσότητα της σχέσης τους με την ελληνορθόδοξη παράδοση. Γι' αυτό και μπόρεσαν να προχωρήσουν, οι περισσότεροι τουλάχιστον, σε μια δυναμική σύνθεση των ευρωπαϊκών δημοκρατικών ιδεών με την παράδοσή τους, δημιουργώντας ένα Κίνημα ελληνικό και όχι κάποιο αντίγραφο ή κακέκτυπο δυτικών προτύπων. Το Ριζοσπαστικό κίνημα είχε προϋποθέσεις και αφετηρίες, ελληνικές και μόνο εξωτερικά επηρεάσθηκε από τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις της Ευρώπης. Το υπόστρωμα της ιδεολογίας και το πλαίσιο συγκροτήσεώς της ήταν ελληνικά[20]. Τα ξένα στοιχεία, όσο ευδιάκριτα και αν φαίνονται σε μερικούς τουλάχιστον Ριζοσπάστες, λειτουργούσαν ως εμπλουτισμός της δικής τους παράδοσης, ως ομοούσιά της δε στοιχεία προσαρμόζονταν στην ελληνική νοοτροπία και πραγματικότητα. Για να περιορισθούμε, έτσι, στους ριζοσπαστικότερους:

Ο Ι. Μομφερράτος δεχόταν ότι «σωτήριον και αληθώς **θείον δόγμα της ελευθερίας**, ισότητος και αδελφότητος, το καθιερωθέν διά του σταυρού, κηρυχθέν διά του ιερού ευαγγελίου», μετεφέρθη «από τον χριστιανικόν εις τον πολιτικόν κόσμον», και καθαγιασμένο από τη χριστιανική πίστη, μαζί **με το δόγμα της «κυριαρχίας του λαού»**, θα αποτελούσαν τη βάση του «νεωτέρου διοργανισμού των κοινωνιών»[21].

Ο Ηλ. Ζερβός διακήρυττε ότι «πάσα κοινωνία ανθρώπων, η οποία δεν έχει αρχήν και θεμέλιον την ισότητα, αλλά θεωρεί άλλους μεγαλυτέρους και άλλους μικροτέρους, άλλους δούλους και άλλους κυρίους, αυτή είναι **εναντία της φύσεως και ακόμη αυτής της Θρησκείας**, η οποία θέλει ως αδελφούς όλους τους ανθρώπους»[22]. Γι' αυτό και υποστήριζε ότι «η χριστιανική θρησκεία, ως αποκάλυψις θεία, αφορώσα εις σκοπόν όλως πνευματικόν και άγιον, πρέπει να είναι αυτεξούσιος και ανεξάρτητος από την πολιτικήν αρχήν»[23]. Αλλά και αυτός ο Π. Πάνας, πιστός οπαδός του Μομφερράτου και επαναστατικότερος όλων, θα σημειώσει στα 1857: «Ημείς καθό δημοκράται [...], προνοούντες, ότι Βασιλεύς και Λαός είναι πράγματα ασυμβίβαστα, περιμένομεν με καρδίαν πάλλουσαν, την μεγάλην εκείνην ημέραν, καθ' ην οι λαοί, εγκαταλείποντες την παρούσαν φαινομενικήν απραξίαν των, θέλει ανυψώσωσι την σημαίαν της παγκοσμίου δημοκρατίας, ενότητος και αδελφότητος, συμφώνως με την ιεράν του Χριστού διδασκαλίαν»[24]. Πρέπει δε εδώ να σημειωθεί ότι και αυτή η ριζοσπαστική αρχή της δημοκρατίας, που

του π. Γεώργιου Δ. Μεταλληνού

την επικέντρωναν ορισμένοι στο αβασίλευτο πολίτευμα, δεν συνιστούσε, όπως θα μπορούσε ο μη γνώστης της ελληνικής παραδόσεως να υποθέσει, αυτούσια μεταφύτευση συστατικού της ευρωπαϊκής επαναστατικής ιδεολογίας, αλλά επιστροφή στις κοινωνικές ρίζες του Γένους, αφού η αυθεντική ορθόδοξη παράδοση –αντιφεουδαρχική και αντιρατσιστική στην ουσία της– απορρίπτει κάθε έννοια κληρονομικότητας, ακόμη και στην περίπτωση του βυζαντινού θεσμού της βασιλείας[25].

Από τα παραπάνω κατανοείται η ευρύτατη αποδοχή του πολιτικού προγράμματος των Ριζοσπαστών από τα λαϊκά στρώματα («λαός ολόκληρος» τους ακολουθούσε, κατά τον Ζερβό»)[26], όπως άλλωστε απέδειξε ο θρίαμβός τους στις εκλογές του 1850 (Θ΄ Βουλή). Ο λαός, που ζούσε στο κλίμα των παραδοσιακών νοοτροπιών και πρακτικών, έβλεπε στα πρόσωπα των Ριζοσπαστών τους γνήσιους ενσαρκωτές του δικού του φρονήματος και της παλλαϊκής προσδοκίας για ανάσταση του Γένους και κοινωνική αποκατάστασή του, ενώ αντίθετα απέκρουε εμφαντικά τις ξενόφερτες (αθεϊστικές λ.χ.) ιδέες ορισμένων, όπως ο Φραγκίσκος Πυλαρινός[27]. Το λαϊκό φρόνημα εξέφραζε πιστότερα από όλους τους Ριζοσπάστες ο Ληξουριώτης Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος (1813-1882), φορέας και κήρυκας της ρωμαίικης (ορθόδοξης ιδέας), της παραδόσεως δηλαδή της Ρωμανίας/Βυζαντίου, που επιβίωνε μέσω του εκκλησιαστικού σώματος. (Ο Γ. Ιακωβάτος είναι και ο πρώτος μάρτυρας του όρου «Ρωμηοσύνη»)[28].

Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις τους όμως οι κορυφαίοι Ριζοσπάστες Ηγέτες στα 1850, πραγματοποιώντας την ενότητα μέσα στην ποικιλία, συνέκλιναν σε συγκεκριμένες σταθερές, που συνοψίζονται στις ακόλουθες θέσεις:

α) Απόρριψη κάθε μορφής εξαρτήσεως, **εσωτερικής και εξωτερικής**, και νόμιμη διεκδίκηση των δικαίων του λαού μέσω του ριζοσπαστικού κινήματος. Γι' αυτό και θα κατηγορούν, όπως ο Ηλ. Ζερβός, ακόμη και τους μετριοπαθείς «μεταρρυθμιστές» ότι «συνεμάχουν μετά του ξένου και εγίνοντο τυφλά όργανα των θελήσεών του»[29].

β) Εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας για την «απελευθέρωσιν απάσης της ελληνικής φυλής προς απαρτισμόν έθνους μεγάλου και ισχυρού, έχοντος εν εαυτώ τα στοιχεία της ανεπηρεάστου αυθυπαρξίας του και της εν τη Ανατολή επιτελέσεως του εκπολιτιστικού προορισμού του»[30]. Στις 6/18 Απριλίου 1850 ο Γ. Ιακωβάτος θα υποβάλει στη Θ΄ Βουλή πρόταση για τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου και στα Επτάνησα ως εθνικής εορτής[31], προοιμιάζοντας έτσι την υποβολή από τον Ι. Δοττοράτο του γνωστού ψηφίσματος για την Ένωση (30.11.1850)[32], που προκάλεσε και τη βίαιη διάλυση της Βουλής. Η «ορμή» αυτή των Ριζοσπαστών «προς εθνική ενότητα» ταυτιζόταν απόλυτα με το λαϊκό αίσθημα. «Ο λογιώτατος ζητεί τας Μυκήνας» –σημειώνει στα 1862 ο Κ. Λομβάρδος– «ενώ αι ομάδες (του λαού), πού ο θρόνος της Κωνσταντινουπόλεως ερωτούν»[33]. Οι Ριζοσπάστες ήταν μεγαλοϊδεάτες, μολονότι οι περισσότεροι δεν συμμερίζονταν τον οικουμενικό μεγαλοϊδεατισμό και την ανασύσταση της ρωμαίικης (βυζαντινής) αυτοκρατορίας, μένοντας πιστοί στον αλυτρωτισμό, την αποκατάσταση δηλαδή του ελληνισμού, σύμφωνα με την αρχή των εθνοτήτων, σε ένα ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος (πρβλ. το Ψήφισμα της 26.11.1850)[34]. Η Πόλη όμως –η Κωνσταντινούπολη– ήταν και γι' αυτούς σταθερό σημείο προσανατολισμού των εθνικών βλέψεων[35]. Άλλωστε, όπως θα παρατηρήσει ο Γ. Ιακωβάτος, δεν έπαυσαν οι Ριζοσπάστες να είναι «ανατολικοί»[36], όχι μόνο στο θέμα της θρησκείας/πίστεως, αλλά και στις ευρύτερες πολιτικές και πολιτιστικές τους στοχοθεσίες.

ΛΑΪΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στη συνάφεια αυτή κατανοείται η κάποια φαινομενική ασυνέπεια των «αληθών» ή «παλαιών» Ριζοσπαστών έναντι των «νέων», λίγο πριν από την Ένωση. Ο Ζερβός και ο Μομφερράτος, και μαζί τους και ο Γ. Ιακωβάτος, παρακολουθώντας τις αναδιπλώσεις της βρετανικής διπλωματίας, είχαν πεισθεί ότι η σκέψη της Αγγλίας για την παραχώρηση των νησιών συμβάδιζε με τη θέλησή της για αύξηση της επιρροής της στο ελληνικό κράτος και διαιώνιση της ξενόφερτης βασιλείας. Έβλεπαν, έτσι, την Ένωση τη στιγμή αυτή (1862) ως βλαπτική για την Ελλάδα, και δεν είναι περίεργο ότι Ζερβός και Μομφερράτος, ως πρόεδρος και αντιπρόεδρος αντίστοιχα της ΙΒ΄ Βουλής, τάχθηκαν υπέρ της αναβολής κάθε ενέργειας για Ένωση, προτείνοντας μόνο νομοθετικές βελτιώσεις. Πρόκειται για όψεις του γνωστού «σχίσματος» της ριζοσπαστικής παράταξης, που θα γίνει αισθητό στα 1858. Οι «νέοι» ριζοσπάστες, με αρχηγό τον Κ. Λομβάρδο, θα απομονώσουν το αίτημα της Ενώσεως και θα απορρίψουν την πρό-

7. *Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτανήσιος Πολιτεία και τα κόμματα*, επιμέλεια και προλεγόμενα Χρ. Σ. Θεοδωράτου, εν Αθήναις 1969, σ. 80-81, 92.

8. Βλ. Σπυρ. Δ. Λουκάτου, *Ρόκκος Χοϊδάς. Ο κήρυκας του Ελληνικού Σοσιαλισμού*, Αθήνα 1985, σ. 6.

9. Ηλ. Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακά Σύμμεικτα*, τ. Α΄, εν Αθήναις 1904, σ. 874. Πρβλ. για το θέμα Αντ. Λιάκου, «Η διάθλαση επαναστατικών ιδεών στον ελληνικό χώρο, 1830-1850», *Τα Ιστορικά*, τ. 1 (1983), σ. 122 ε.

10. Ηλ. Τσιτσέλη, *όπ.π.*, σ. 564-66.

11. Αντ. Λιάκου, *όπ.π.*, σ. 136. Γ. Κ. Γρατσιάτου, *Εγελιανοί εν Ελλάδι*, Αρχείον Φιλοσοφίας και Θεωρίας των Επιστημών, τ. 3 (1932), σ. 225-241.

12. Ηλ. Τσιτσέλη, *όπ.π.*, σ. 294-302.

13. *Στο ίδιο*, σ. 143-168.

14. Με την ευκαιρία της εξώσεως του Όθωνος θα σημειώσει: «...Οι βίαιοι κλονισμοί πρέπει να είναι το έσχατον καταφύγιον των λαών, μετά την εξάντλησιν όλων των ειρηνικών και έλλογων μέσων προς διόρθωσιν των κακώς κειμένων[...] Επεθύμουν τα άτυπα, όπου υπήρχον, να εκλείψωσιν, αλλ' άνευ ανατροπών και επαναστάσεων». *(Βιογραφία Ηλία Ζερβού - Ιακωβάτου συγγραφείσα παρ' αυτού του ιδίου*, εκδ. Χρ. Σ. Θεοδωράτου, Αθήναι 1974, σ. 64). Στα 1884 θα δείξει καθαρά και την αντίθεσή του στις σοσιαλιστικές ιδέες, που είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν στην Ελλάδα (*Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτανήσιος Πολιτεία και τα κόμματα*, επιμ. και προλεγόμενα Χρ. Σ. Θεωδοράτου, εν Αθήναις 1969, σ. 111 ε.).

15. Αντ. Λιάκου, *όπ.π.*, σ. 135.

16. Ηλ. Τσιτσέλη, *όπ.π.*, σ. 482-89, Α. Λιάκου, σ. 135.

17. Σελ. 484.

18. Α. Λιάκος, *όπ.π.*, σ. 134.

19. Ηλ. Τσιτσέλη, *όπ.π.*, σ. 561-564.

ταση των Ζερβού και Μομφερράτου. Οι τελευταίοι, κατηγορούμενοι ως «αποστάτες και προδότες», θα μείνουν στο περιθώριο των εξελίξεων ασυμβίβαστοι και ανυποχώρητοι, μακριά από την ΙΓ΄ Βουλή, η οποία, έτσι, ψήφισε την Ένωση, μέσα σε μια παραδοξότητα: ερήμην των δύο πρωταθλητών του ριζοσπαστικού - ενωτικού αγώνα! Άλλη συνιστώσα της ριζοσπαστικής ιδεολογίας ήταν:

γ) *Ο αγώνας για την κοινωνική και δημοκρατική αναμόρφωση του ελληνικού κράτους και όλης της Ανατολής.* Ως λαϊκό, το ριζοσπαστικό κίνημα ήταν **και αντιφεουδαρχικό** (οι άρχοντες κατά κανόνα ταυτίζονταν με τους κυριάρχους, αποτελούντες την παράταξη **των «Καταχθονίων»**). Το αίτημα του εκδημοκρατισμού της ελληνικής πραγματικότητας εκφραζόταν από την πλειοψηφία «παλαιών» και «νέων» Ριζοσπαστών ως ισονομία[37] και κοινωνική δικαιοσύνη, με προεκτάσεις μέχρι το αβασίλευτο πολίτευμα από τους ριζοσπαστικότερους, όπως ο Μομφερράτος. Χάριν όμως της ιστορικής αλήθειας πρέπει να σημειωθεί ότι και αυτοί οι «νέοι» Ριζοσπάστες, όπως ο Λομβάρδος, δεν απέρριπταν τον εκδημοκρατισμό του πολιτεύματος, εκτιμώντας όμως με περισσότερο –κατά τη δική μου εκτίμηση– ρεαλισμό τα πράγματα και τις συγκυρίες. Είναι πολύ αποκαλυπτική η αναφορά εκείνη του Λομβάρδου σε γράμμα του προς τον Μομφερράτο, στις 30 Μαρτίου 1857: «...Όσον το κατ' εμέ δεν διστάζω να σε ειπώ "Ζήτω η μετά την Αυτοκρατορίαν του Έθνους ετοιμαζομένη Δημοκρατία". Ειπέ μοι και συ: "Ζήτω η προ της Δημοκρατίας παρά της θέσεως του Έθνους απαιτουμένη Αυτοκρατορία" και ο εντελής συμβιβασμός μεταξύ ημών θέλει είσθαι έργον τετελεσμένον...»[38]. Ο Λομβάρδος δεν θεωρούσε συστατικό στοιχείο της ριζοσπαστικής ιδέας την «εφαρμογήν του κοινωνισμού ή κομμουνισμού εις την πολιτείαν», αλλ' ως απλή μίμηση ευρωπαϊκών δεδομένων («τι κοινόν μεταξύ Ριζοσπαστισμού και των επαναστατικών κινημάτων εν τη Δύσει κατά το 1848»;)[39] Πέρα από κάθε διάθεση δικαιώσεως της μίας ή της άλλης πλευράς, θέλουμε με τα παραπάνω να υποδηλώσουμε την ουσία της συγκρούσεως, που εντοπιζόταν στην προσπάθεια επιλογής και από τις δύο πλευρές των ανταποκρινομένων στο αληθινό συμφέρον του Έθνους λύσεων, όπως θα συμβαίνει έκτοτε σ' όλους τους μεταγενέστερους διχασμούς της ελληνικής ηγεσίας (1916, 1944-49).

Ισχυρότατο όμως συνδετικό στοιχείο όλης της ριζοσπαστικής οικογένειας ήταν η στάση απέναντι στη θρησκευτική παράδοση, την Ορθοδοξία, που αποτελούσε τον ΙΘ΄ αιώνα την παλλαϊκή ιδεολογία. Η δυναμική της Ορθοδοξίας στον ριζοσπαστικό χώρο είναι σήμερα καθολικά δεκτή[40]. Οι Ριζοσπάστες, οι προοδευτικοί του πολιτικού κόσμου και αριστεροί του Ιονίου Κοινοβουλίου από το 1850, πολεμούσαν την ξενοκρατία με κύριο όπλο τη θρησκεία τους. **Ριζοσπαστισμός και Ορθοδοξία ταυτίζονταν** στη λαϊκή συνείδηση, και όποιος πολεμούσε τη θρησκεία ή την υπονόμευε εθεωρείτο αυτόματα αντίπαλος του εθνισμού και κατ' επέκταση και του απελευθερωτικού αγώνα. Η θρησκεία «επενεργούσε σαν κοινωνική δύναμη»[41], διότι, «επηρεάζοντας βαθιά τα λαϊκά και κυρίως τα αγροτικά στρώματα, και αποτελώντας το ιδεολογικό σχήμα μέσα από το όποιο αντιλαμβάνονταν τον κόσμο, ήταν όχι μόνο το εθνικό τους **έρεισμα απέναντι στην Αγγλοκρατία**, αλλά κάτι περισσότερο: μια γραμμή άμυνας και απόκρουσης των δεσμών που χάλκευαν οι νέες πραγματικότητες του εμπορίου, της κρατικής καταπίεσης και των ιδεολογικών τους συμφραζομένων, φιλελευθέρων και αυταρχικών»[42]. Ανεξάρτητα, συνεπώς, από την εσωτερική τοποθέτηση των συγκεκριμένων προσώπων απέναντι στην εκκλησιαστική ζωή και πράξη –οι κρίσεις μας στο σημείο αυτό περιορίζονται αναγκαστικά στη φαινομενολογία– η εμμονή των ηγετών του Ριζοσπαστισμού στη θρησκευτική παράδοση του λαού ήταν αίτημα των περιστάσεων για την αναγκαία ενότητα και ομοψυχία λαού και ηγεσίας στον ενωτικό αγώνα.

[ ] Υπάρχει κάποια δυνατολογική αντιστοιχία στους προβληματισμούς της εποχής μας και της εποχής των ριζοσπαστικών αγώνων. Οι Ριζοσπάστες αγωνίζονταν για τη γεωγραφική-εδαφική ολοκλήρωση της ελληνικής επικράτειας, την αποκατάσταση του ενιαίου ελληνικού έθνους στα όρια της ιστορικής του παρουσίας και την εσωτερική οργάνωσή του σε πλαίσια ισονομίας και δικαιοσύνης. Οι στόχοι τους επικεντρώνονταν στην ανάπλαση σύνολης της Ανατολής, μέσα στην οποία –πιστοί στην προοπτική της Ρωμηοσύνης– εντόπιζαν την πολιτιστική και υπαρκτική ανάπτυξη και ολοκλήρωσή του.

ΜΙΚΕΛΗΣ ΑΒΛΙΧΟΣ

Σήμερα το έθνος μας, ενσαρκώνοντας το φιλεννωτικό και φιλοδυτικό πνεύμα των παλαιών ευρωπαϊστών, έχει στραφεί προς τη Δύση, συνδέοντας την ιστορική του συνέχεια, την πρόοδο και γενικά τη δυναμική παρουσία του στην ιστορία, με την ένταξή του στην Ενωμένη Ευρώπη.

Οι Ριζοσπάστες, στις αυθεντικότερές τους αυτοεκφράσεις, είχαν βαθειά επίγνωση της ελληνικότητας, της παραδόσεώς τους, της ταυτότητάς τους. Γι' αυτό και, πέρα από κάθε έννοια εθνικισμού, είχαν συνείδηση της πολιτισμικής και πολιτιστικής ιδιαιτερότητας του Ελληνισμού και του εκπολιτιστικού-φωτιστικού του έργου στην μακραίωνη ιστορική του πορεία. Έτσι, η στροφή τους στην Ευρώπη και η αναζήτηση προτύπου στην πολιτικοκοινωνική εμπειρία της, δεν αναιρούσε στο ελάχιστο την εσωτερική-υπαρξιακή τους σχέση με τη δική τους παράδοση, ώστε να καθί-

20. Γράφει, έτσι, ο Ηλ. Ζερβός για τον Ι. Μομφερράτο: «Ανήρ εξ ανήβου ηλικίας διατραφείς υπό των αρχών της ελευθερίας και θερμαινόμενος υπό μεγάλων προσδοκιών εθνικής παλιγγενεσίας, συνετάχθη φυσικώ τω λόγω προς την ριζοσπαστικήν ενέργειαν...» (Λόγος επικήδειος εκφωνηθείς επί τον νεκρόν του Ιωσήφ Μομφερράτου [...] κατά την 8 Απριλίου 1888, εν Κεφαλληνία 1888, σ. 13.

21. Βλ. Παναγ. Πανά, *Βιογραφία Ι. Μομφερράτου...*, εν Αθήναις 1888, σ. 40 ε.

22. Ηλ. Ζερβού, *Ο Φιλελεύθερος ή Διδασκαλία περί καλής ή κακής χρήσεως της Ελευθεροτυπίας εις την Επτάνησον*, εν Κερκύρα 1849, σ. 12.

23. «Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτανήσιος Πολιτεία και τα κόμματα», *όπ.π.*, σ. 34-35.

24. *Λυρικών ποιήσεων φυλλάδιο Β΄*. «Στεναγμοί», εν Κεφαλληνία 1857, σ. 39.

25. π. Ιωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Ρωμαιοσύνη-Ρουμανία-Ρούμελη*, Αθήναι 1975, σελ. 156 ε.

26. «Οι Ριζοσπάσται –γράφει στα 1850– αποτελούν κόμμα (αν λαός ολόκληρος δύναται έτσι να ονομασθή) αληθές και ιδιαίτερον...» (Εφημερ. *Ο Φιλελεύθερος*, αρ. 8/22.7.1850, σ. 1β).

27. Ηλ. Τσιτσέλη, *όπ.π.*, σ. 564.

28. Εκτενής αναφορά στο θέμα γίνεται στου Γ. Δ. Μεταλληνού, *Πολιτική και Θεολογία*, όπ.π.

29. «Η επί της Αγγλικής Προστασίας...», *όπ.π.*, σ. 90.

30. Ηλ. Ζερβός, *στο ίδιο*, σ. 91.

31. Πρακτικά Ιον. Βουλής, της 6/18 Απριλίου 1850, σ. 152.

32. Ηλ. Τσιτσέλη, *όπ.π.*, σ. 692.

33. Στο άρθρο του «Μία λέξις κατά του λογιωτατισμού», εφημ. *Η φωνή του Ιονίου και ο Ρήγας*, 24.7.1862.

34. Βλ. Σπ. Χρ. Βερυκίου, *Ιστορία των «Ηνωμένων Κρατών» των Ιονίων Νήσων*, Αθήναι 1964, σ. 295.

35. Ο Ηλ. Ζερβός θα γράψει: *Αι δύο πρωτεύουσαι της Ανατολής κατά το 1858 και 1860 και η διπλωματία μετά της Ελλάδος*, εν Κεφαλληνία 1873.

36. *Ο Ντζαλίμης και ο Μόσχος ή κατά του ανθελληνισμού*, εν Κεφαλληνία 1867, σ. 13.
37. *Για ισότητα και ισοπολιτεία* μιλούσε ο Ηλ. Ζερβός («Η επί της Αγγλικής Προστασίας...», σ. 112- ε).
38. Ντίνου Κονόμου, *«Ανέκδοτα Γράμματα του Κωνσταντίνου Λομβάρδου στον Ιωσήφ Μομφεράτο (συμβολή στην Ιστορία του Επτανησιακού Ριζοσπαστισμού)», Επτανησιακά Φύλλα*, τομ. ΙΔ, 3, Αθήνα 1988, σ. 119.
39. *Στο ίδιο*, σ. 158 έ.
40. Μαριέττας Γιαννοπούλου-Μινώτου, *«Οι Επτανήσιοι Ριζοσπάστες αγωνίσθηκαν για την Ορθοδοξία», Κιβωτός*, Ιούλιος 1962, σ. 290-92. Σπ. Ν. Αβούρη, *Τα εκκλησιαστικά της Επτανήσου*, (1815-67), Αθήνα 1965, σ. 85 ε. Γ. Γ. Αλισανδράτου, *«Λασκαράτος και Ροΐδης», Ν. Εστία*, Χριστούγεννα 1961 (Αφιέρωμα στον Ανδρέα Λασκαράτο), σ. 47, 72 ε. Σπ.Δ. Λουκάτου, *Οι Αγώνες και αι θυσίαι του υπό αγγλικήν δεσποτείαν Επτανησιακού κλήρου προς ένωσιν μετά τής Μητρός Πατρίδος*, ΔΙΕΕ, τ. 17 (1964) σ. 286-89. Βαρβάρας Θεοδωροπούλου - Λιβαδά, *Ο Γερ. Λιβαδάς, εγκαινιστής και πρώτος σπορεύς του Ριζοσπαστισμού*, Αθήναι 1967[2], σ. 34, 60. Γ. Δ. Μεταλληνού, *«Ο Μητροπολίτης Κερκύρας Αθανάσιος και η Ένωση της Επτανήσου», στο Δελτίον της Αναγνωστικής Εταιρίας Κερκύρας*, τ. 19 (1982), σ. 8 ε. *Στου ιδίου, Ριζοσπαστισμός και Ορθοδοξία στην Ζάκυνθο (Η περίπτωση των «Ελλήνων Προτεσταντών» 1848-1850), Θεοδρόμος Γ (1986)*, σ. 477-556.
41. Μιράντας Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848 και 1849*, Αθήνα 1980, σ. 28.
42. Αντ. Λιάκου, *«Η Διάθλαση...», όπ.π.*, σ. 137.

Ο «ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΗΣ» ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΛΛΕΡΓΗ

σταται αδύνατη η απεμπόλησή της και ο πνευματικός εξανδραποδισμός τους.

Έρχονται, συνεπώς, σήμερα οι Ριζοσπάστες Αγωνιστές να μας υπενθυμίσουν ότι το σημαντικότερο σημερινό εθνικό μας πρόβλημα δεν είναι ή ένταξή μας στην Ενωμένη Ευρώπη, άλλα **η παρουσία μας μέσα σ' αυτήν**. Με ποιες δηλαδή εσωτερικές και πνευματικές προϋποθέσεις προχωρούμε σ' αυτή τη σημαντικότατη φάση της ιστορικής μας πορείας.

Στην εποχή των Ριζοσπαστών η αποδυναμωμένη και αδρανοποιημένη συνείδηση, που οδηγούσε στον «ξενισμό» και την αντεθνική στάση, εκφραζόταν με την παράταξη των Καταχθόνιων, τους οποίους ο Γ. Ιακωβάτος –ο «αρχηγός των άκαμπτων» του Θ΄ Κοινοβουλίου– θα τους ονομάσει προσφυέστατα **«τυραννόφρονες»** και «ξενόφρονες», «αυλοκόλακες», «γραικύλους» και **«πράκτορες των ξένων»**. Το ίδιο και σήμερα, το πρόβλημα εντοπίζεται στους Έλληνες εκείνους που, αγνοώντας την παράδοσή μας ή μη διαθέτοντας εσωτερική σχέση μαζί της, την αποστρέφονται, παραδινόμενοι σε ξένες παραδόσεις, τις οποίες συναντούν με ένα πνεύμα μειονεξίας και κατωτερότητας. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η ένταξή μας στην Ενωμένη Ευρώπη θα ισοδυναμεί αναπότρεπτα με αλλοτρίωση και αφελληνισμό.

Ο εκπολιτιστικός, εντούτοις, ρόλος που ανέμεναν οι Ριζοσπάστες από την ενωμένη Ελλάδα στον χώρο της Ανατολής μπορεί να είναι και το δικό μας ιδανικό σήμερα στα όρια της Ενωμένης Ευρώπης. Είναι δυνατόν να γίνει ο σημερινός Ελληνισμός **απόστολος στην Ευρώπη**, για την επιστροφή της στις αυθεντικές πνευματικές και πολιτιστικές της ρίζες. Γιατί η σημερινή Ευρώπη, όπως δηλώνεται από κορυφαίους πνευματικούς εκπροσώπους της, έχει ανάγκη να ξαναβρεί τη γνήσια ελληνική της κληρονομιά, που νόθευσε μέσα στον μεσαιωνικό σχολαστικισμό της και τις κατοπινές του εξελίξεις, να επανανακαλύψει τα αρχαία κοινωνικά της θεμέλια του ορθοδόξου κοινοτισμού, που τον αντάλλαξε με τη φραγκική φεουδαρχία και όλα τα επιγεννήματά της. Να ξαναβρεί το θεανθρώπινο ανθρωπολογικό πρότυπό της, για να μπορεί να δημιουργεί ανθρώπους που θα χρησιμοποιούν τον τεχνολογικό πολιτισμό για τη σωτηρία του ανθρωπίνου γένους και όχι για την καταστροφή του.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ
(2 ΤΟΜΟΙ)
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΦΑΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1988

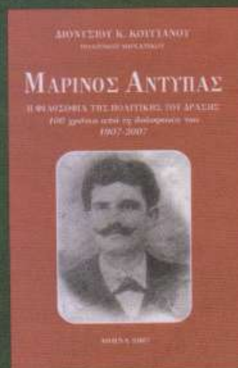
ΠΛΑΤΩΝ ΔΡΑΚΟΥΛΗΣ
ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΟΥ, ΚΟΥΡΙΕΡ ΕΚΔΟΤΙΚΗ, ΑΘΗΝΑ 2000

π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ
ΛΗΞΟΥΡΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΒΓΑΔΕΣ, Α. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ - ΑΔΕΛΦΟΙ ΙΑΚΩΒΑΤΟΙ, ΑΘΗΝΑ 2000

ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ Σ. ΚΑΛΛΕΡΓΗ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ

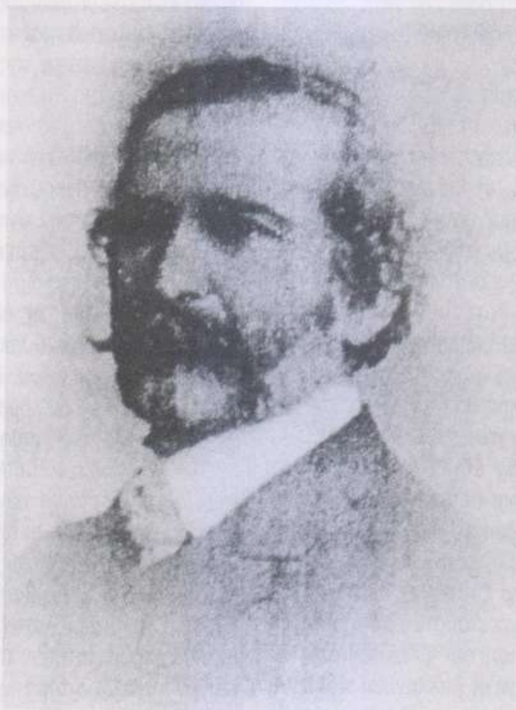

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Κ. ΚΟΥΓΙΑΝΟΥ
ΜΑΡΙΝΟΣ ΑΝΤΥΠΑΣ
ΑΘΗΝΑ 2007

με αφετηρία τους επτανήσιους ριζοσπάστες

(Εθνική και κοινωνική διάσταση στην παράδοση της ελληνικής Αριστεράς)

Επειδή σήμερα κατακλυζόμαστε από την «Αριστερά» της παγκοσμιοποίησης, που κυριαρχεί στα ΜΜΕ και τα Πανεπιστήμια, συχνά θεωρούμε, ιδιαίτερα οι νεώτεροι, πως πάντα έτσι είχαν τα πράγματα: Αριστερά και απόρριψη του «εθνικού» ζητήματος είναι ταυτόσημες. Όμως, στην πραγματικότητα, συμβαίνει το ακριβώς αντίστροφο: Η ελληνική Αριστερά μετεβλήθη σε σημαντική πολιτική δύναμη μόνο σε δύο στιγμές στην ιστορία της, αρχικώς στα Επτάνησα με τους «Ριζοσπάστες» και εν συνεχεία στην Κατοχή, όταν δηλαδή τέθηκε επικεφαλής των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων. Ωστόσο, υπήρξαν άλλες περίοδοι στην ιστορία της, ιδιαίτερα από το 1918 έως το 1935 και από το 1974 μέχρι σήμερα, κατά τις οποίες κυριάρχησε η αντίθετη άποψη, της **απόρριψης** της εθνικής διάστασης του κοινωνικού αγώνα. Έτσι, αν θέλουμε να κάνουμε μια περιοδολόγηση της ιστορίας της ελληνικής Αριστεράς ως προς τη στάση της απέναντι στο εθνικό ζήτημα, θα πρέπει να διακρίνουμε τέσσερις περιόδους: Η πρώτη φθάνει μέχρι το 1918 και τη δημιουργία του ΚΚΕ και της ΓΣΕΕ. Η δεύτερη, μέχρι το 1935. Η τρίτη, από το 1935 έως την πτώση της δικτατορίας, και η τέταρτη και τελευταία, από τη μεταπολίτευση και εφεξής.

ΠΛΑΤΩΝ ΔΡΑΚΟΥΛΗΣ

Από τους ριζοσπάστες στον Μ. Αντύπα (1843-1912)

Μέχρι το 1912, η ιδεολογία της ελληνικής Αριστεράς θα διαμορφωθεί παράλληλα με την κυρίαρχη ιδεολογία της εθνικής ολοκλήρωσης και της «μεγάλης ιδέας», και στο εσωτερικό της θα κυριαρχούν τα ρεύματα που αναγνώριζαν τη σημασία του εθνικού ζητήματος, παρ' όλο που υπήρχαν και τα αντίθετα. Οι ρίζες της ελληνικής Αριστεράς στον 19ο αιώνα θα είναι μάλλον γαριβαλδινού-ριζοσπαστικού χαρακτήρα –και θα επηρεαστεί στη συνέχεια από την Κομμούνα του Παρισιού– και θα θέτουν ως κατ' εξοχήν αίτημα την απελευθέρωση των υπόδουλων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παράλληλα με την κοινωνική απελευθέρωση. Ο επτανησιακός ριζοσπαστισμός απετέλεσε τη σημαντικότερη συνιστώσα του κινήματος αυτής της περιόδου και μπόλιασε την ελληνική Αριστερά με μια παράδοση όπου το κοινωνικό στοιχείο διαπλεκόταν οργανικά με την ορθόδοξη παράδοση και τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες, διάσταση την οποία θα επαναφέρει στο προσκήνιο ο Άρης Βελουχιώτης στη διάρκεια της Αντίστασης.

Ο κεφαλλονίτης Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), στην Αλήθεια, τόνιζε ήδη το 1861 πως το νόημα του «αληθούς» ριζοσπαστισμού δεν έχει «ως μόνο του δόγμα την εθνικήν αποκατάστασιν, αλλά και την επί τα βελτίω της κοινωνίας ανάπλασιν». Στη συνέχεια, μαζί με τον Πατρινό Ανδρέα Ρηγόπουλο συμμετέχουν στην παράνομη Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία, που ιδρύθηκε το 1865 στο Βουκουρέστι, και έθετε ως στόχο όχι μόνο την απελευθέρωση των βαλκανικών λαών αλλά και στρεφόταν κατά των αρχουσών τάξεων και της βασιλείας. Στην ίδρυσή της συμμετείχαν και άλλοι Ευρωπαίοι και οι στόχοι της Εταιρείας έφθαναν μέχρι τη δημιουργία μιας δημοκρατικής ομοσπονδιακής Ευρώπης. Δηλαδή μια «Ενωμένη Ευρώπη» με αφετηρία τα... Βαλκάνια. Στη «νόμιμη» οργάνωση που δημιουργήθηκε για να καλύπτει τις δραστηριότητες της μυστικής οργάνωσης, τον Ρήγα, που εξέδιδε και ομώνυμη εφημερίδα, συμμετείχαν, εκτός του Πανά και του Ρηγόπουλου, ο επίσης κεφαλλονίτης Ρόκκος Χοϊδάς (1830-1890), ο Τιμολέων Φιλήμων, ο Γεώργιος Φιλάρετος, και άλλες προσωπικότητες του ριζοσπαστισμού της εποχής.[1]

Ο Κρητικός Σταύρος Καλλέργης (1864-1926), που οργάνωσε τον Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο στη δεκαετία του 1890 και εξέδιδε την εφημερίδα Σοσιαλιστής, θα συμμετάσχει μαζί με τον ομοϊδεάτη του, Κεφαλλονίτη Μαρίνο Αντύπα (1872-1907) στην επανάσταση της Κρήτης. Ο Καλλέργης θα εκλεγεί ακόμη αντιπρόσωπος στην Επαναστατική Συνέλευση του Αρκαδίου και βουλευτής στην εθνική εξέγερση του 1912.[2] Ο δε Πλάτων Δρακούλης (1858-1942), η σημαντικότερη φυσιογνωμία του πρώιμου σοσιαλιστικού κινήματος και εκδότης του «Άρδην», Ιθακήσιος την καταγωγή, όχι μόνο θα επιχειρεί να συνδέσει το εθνικό με το κοινωνικό στοιχείο, αλλά θα εισαγάγει σε μια πρώιμη μορφή και την οικολογική διάσταση στο σοσιαλιστικό κίνημα.

Ο «διεθνισμός» έναντι του εθνισμού (1912-1935)

Όμως, μετά την ενσωμάτωση της Μακεδονίας και της

του Γιώργου Καραμπελιά

1. Ερασμία-Λουίζα Σταυροπούλου, *Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), Ένας ριζοσπάστης ρωμαντικός*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1987, σελ. 84-106. Παναγιώτης Νούτσος, *Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα*, τόμος Α΄ (1875-1907), σελ. 48-52.

ΑΠΟ ΔΙΑΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΦΕΝΤΕΡΑΣΙΟΝ

Θεσσαλονίκης το ιδεολογικό τοπίο μεταβάλλεται. Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα, στο οποίο κυριαρχούν οι μορφές του Σκληρού, του Γιαννιού, του Χατζόπουλου, έρχεται σε επαφή τόσο με το ισχυρότερο –οργανωτικά– βουλγαρικό εργατικό κίνημα, όσο και με το πολυεθνικό, και κατ' εξοχήν εβραϊκό, κίνημα της Θεσσαλονίκης, που προωθεί μια αντίληψη διατήρησης της πολυεθνικής υφής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ειδικά της Μακεδονίας, όπου η ανάμειξη των πληθυσμών είχε δημιουργήσει την περιβόητη «μακεδονική σαλάτα».[3] Η Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης θα αποτελέσει τη σημαντικότερη βάση του νεογέννητου ΚΚΕ, και ο Μπεναρόγια τον κυριότερο εκπρόσωπο αυτής της νέας γραμμής.[4] Έτσι, θα διαμορφωθεί ένα ρεύμα που, μέσα στο αντιπολεμικό και αντιιμπεριαλιστικό κλίμα της περιόδου που ακολούθησε τη μπολσεβίκικη επανάσταση, *θα αντιπαραθέτει* εθνικό και κοινωνικό ζήτημα. Η **δεύτερη** περίοδος θα έλεγε κανείς ότι βρίσκεται στον αντίποδα της πρώτης. Κάτω από την επίδραση των μπολσεβίκων και τις νέες συνθήκες που έφεραν οι βαλκανικοί πόλεμοι, η κυρίαρχη έως τότε σοσιαλιστική παράδοση, η οποία προσπάθησε να συνδέσει εθνικό και κοινωνικό ζήτημα, θα περιθωριοποιηθεί.

Αξίζει να γραφεί κάποτε μια Ιστορία του εργατικού κινήματος που να συνυπολογίζει τις δραματικές συνέπειες που είχε η μεταβολή της Ρωσίας σε «πατρίδα του σοσιαλισμού» και κατά συνέπεια η εξαφάνιση ή η περιθωριοποίηση όλων των άλλων τάσεων του εργατικού κινήματος, πέρα από το δίπολο σταλινισμός-σοσιαλδημοκρατία. Αν αυτή η επίδραση υπήρξε τραγική και σχετικά γνωστή σε χώρες όπως η Ισπανία, ή η Γερμανία του μεσοπολέμου, η αποτίμησή της για την Ελλάδα μένει να πραγματοποιηθεί. Το γεγονός ότι στην Ελλάδα το εργατικό κίνημα αποκτάει πανεθνικές μορφές οργάνωσης – συνδικαλιστικές και κομματικές– μετά την μπολσεβίκικη επανάσταση (το ΚΚΕ και η ΓΣΕΕ ιδρύονται το 1918) σφραγίζει την ιδεολογία και την προοπτική του σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στα πλαίσια του εργατικού κινήματος υπάρχει ελάχιστος ανταγωνισμός από άλλες πολιτικές δυνάμεις και η σοσιαλιστική σκέψη αναπτύσσεται ουσιαστικά κάτω από τη σταλινική ηγεμονία. Οι αιρετικές φωνές είτε θα σιγήσουν, είτε θα διωχθούν, είτε θα υποχρεωθούν να φύγουν από την Ελλάδα, όπως συνέβη με τον Μιχάλη Ράπτη, για να μπορέσουν να έχουν μια αυτόνομη δράση. *Το ελληνικό εργατικό κίνημα θα υπάρξει ουσιαστικά ως κομμουνιστικό και σταλινοκρατούμενο.*

Τις συνέπειες αυτής της εξέλιξης μπορούμε να τις διακρίνουμε ακόμα και σήμερα, αλλά στο παρελθόν υπήρξαν καταλυτικές. Πέρα δε από τις γενικότερες συνέπειες σε ό,τι αφορά στις ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις της ελληνικής Αριστεράς και το ήθος του διαλόγου (sic) που καλλιέργησαν, θα σφραγίσουν ιδιαίτερα το ελληνικό κίνημα και τις θέσεις του για τη Μικρασιατική Καταστροφή, για το Μακεδονικό, και γενικά θα τροφοδοτήσουν την προπαγάνδα για τη σλαβική «εξάρτηση» του ΚΚΕ. Και όσο κι αν αυτό το επιχείρημα ήταν συχνά κατασκευή των αντιπάλων του, ωστόσο πατούσε πάνω σε μια πραγματική και αναπόφευκτη ίσως «σλαβική» προτεραιότητα της ρώσικης πολιτικής καθώς και της πολιτικής της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Συνέπεια αυτού του **υπερκαθορισμού** υπήρξε το ότι θα «ξεχαστεί» από τις νεώτερες γενιές το γεγονός πως μέχρι τη συγκρότηση του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ) η πλειοψηφία των σοσιαλιστών αγωνιστών θα προσπαθεί να αναζητεί μια σύνθεση ανάμεσα στην κοινωνική και την εθνική διάσταση σε μια χώρα που δεν είχε ακόμα πραγματοποιήσει την εθνική της ολοκλήρωση. Τα πράγματα άρχισαν να γίνονται πιο δύσκολα από τους βαλκανικούς πολέμους και μετά. Τώρα, δίπλα στις αυθεντικές εθνικοαπελευθερωτικές διεκδικήσεις θα εμφανιστούν πράγματι και στοιχεία σωβινισμού και αρνητικού «μεγαλοϊδεατισμού», οι οποίες περιπλέκονται με τα συμφέροντα και τους ανταγωνισμούς των μεγάλων δυνάμεων. Πολύ χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις «ορθόδοξων» σοσιαλιστών όπως ο Κώστας Χατζόπουλος και προπαντός ο Νίκος Γιαννιός, που θα προσπαθούν αφενός να αντιταχθούν στις ιμπεριαλιστικές διεκδικήσεις της Αντάντ και παράλληλα να πάρουν υπ' όψη τους την πραγματικότητα των εθνικών αιτημάτων. Η ιδέα της «Βαλκανικής Ομοσπονδίας» όσο κι αν εμφανίζεται ως ένα μαγικό πασπαρτού, δεν θα μπορέσει να απαντήσει στην πραγματικότητα των βαλκανικών συγκρούσεων.

Η περίπτωση του Νίκου Γιαννιού (Άνδρος 1885-Αθήνα 1958), της σημαντικότερης ίσως προσωπικότητας του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος στην περίοδο 1910-1920, είναι η πλέον χαρακτηριστική για τις δυσκολίες και τα αδιέξοδα που δημιουργούσε μια κατάσταση εξαιρετικά περίπλοκη. Ο Νίκος Γιαννιός υπήρξε γραμματέας του Ψυχάρη (1903-1905) και ενεργός δημοτικιστής. Το 1908 εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου ανέλαβε το 1909 την αρχισυνταξία της εφημερίδας Λαός, που ίδρυσε μαζί με τον Φ. Φωτιάδη και τον Ίωνα Δραγούμη ως όργανο του «Αδερφάτου της Εθνικής Γλώσσας», ενώ παράλληλα συμβάλλει στη δημιουργία του «Σοσιαλιστικού Κέντρου της Τουρκίας» και διευθύνει την ελληνική έκδοση του δεκαπενθήμερου τετράγλωσσου Εργάτη. Θα συγκρουστεί με τον Ίωνα Δραγούμη στην Κωνσταντινούπολη γύρω από την κατεύθυνση της εφημερίδας Λαός, που είχαν εκδώσει από κοινού,[5] και θα επικρίνει τους εθνικιστές στον *Νουμά*. Το 1910 απελαύνεται από την Τουρκία και στην Αθήνα δημιουργεί το «Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών», ενώ θα εκδώσει και Αντιπολεμικό Μανιφέστο το 1912. Στη συνέχεια θα δείξει αμηχανία γύρω από το ζήτημα της συμμετοχής

2. Βλ. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Ελλάδας*, τόμος 11ος-12ος, και *Ιστορία του Εργατικού Κινήματος*, Αθήνα 1956. Παναγιώτης Νούτσος, *Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα*, τόμος Α' (1875-1907), σελ. 188-189.

3. Κατά μια περίεργη «πανουργία της ιστορίας», η «Φεντερασιόν» θα προσεγγίζει τις απόψεις του Δραγούμη, εκκινώντας από μια ριζικά διαφορετική αφετηρία.

4. Αβραάμ Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, Κομμούνα, Αθήνα 1986. Αβραάμ Μπεναρόγια, *Ελπίδες και πλάνες*, Στοχαστής, Αθήνα 1989. Κέντρο Μαρξιστικών Μελετών, *Η σοσιαλιστική Οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989.

5. Βλ., Γιώργος Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα 1978, σελ. 49-50.

6. Βλ. Λεονταρίτης *όπ.π.* και Παναγιώτης Νούτσος, *Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα*, τόμος Β' (1907-1925), σελ. 91-109 και 291-338.

στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, θα συμμετάσχει στην κυβέρνηση της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη ως επιθεωρητής εργασίας και θα οδηγηθεί σε ρήξη με το νεογέννητο ΚΚΕ, παρόλο που συμμετείχε στο ιδρυτικό του συνέδριο, κυρίως επί τη βάσει των θέσεών για το εθνικό ζήτημα. Από το 1917 έως το1918 θα παραμείνει αρχισυντάκτης του *Ριζοσπάστη*. Ιδρύει το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδας, μετά το 1917, με όργανο τον μηνιαίο Σοσιαλισμό και την ημερήσια Κοινωνία, μετά την αποχώρησή του από τον *Ριζοσπάστη*. Η γυναίκα του Άννα Γαϊτάνου-Γιαννιού ίδρυσε το 1919 τον «Σοσιαλιστικό Όμιλο Γυναικών».[6]

Τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν, η μπολσεβίκικη επανάσταση και η συμμαχία της με τον κεμαλισμό στην Τουρκία, θα ολοκληρώσουν τη στροφή στο νεογέννητο κομμουνιστικό κίνημα, ενώ βέβαια τα μεταρρυθμιστικά σοσιαλιστικά στοιχεία θα απορροφηθούν από την Αριστερά του βενιζελισμού και τον Παπαναστασίου. Και όμως, στα πλαίσια της Άκρας Αριστεράς της περιόδου, ακόμα και της σοβιετικής, θα εξακολουθούν να ακούγονται και διαφορετικές φωνές. Η θέση της Ρόζας Λούξεμπουργκ έχει γίνει σχετικά γνωστή:

Ο ΚΕΡΚΥΡΑΙΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΝΤ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

> «Η σημερινή θέση μας στο Ανατολικό ζήτημα είναι να αποδεχτούμε τη διαδικασία διάλυσης της Τουρκίας σαν μια υπαρκτή πραγματικότητα και να μην κάνουμε τη σκέψη ότι θα μπορούσε ή έπρεπε κανείς να τη σταματήσει και να εκδηλώσουμε στους αγώνες για την αυτοδιάθεση των χριστιανικών εθνών την απεριόριστη συμπαράστασή μας».[7]

Πολύ λιγότερο γνωστή όμως παραμένει η δυνατότητα μεταστροφής της ίδιας της θέσης των μπολσεβίκων. Τωόντι, όπως μας πληροφορεί ο Γιάννης Κορδάτος, οι μπολσεβίκοι έστειλαν στην Ελλάδα απεσταλμένο τους το 1922, που ήλθε σε επαφή μαζί του, ως γραμματέα του ΚΚΕ, και του ανακοίνωσε τα εξής:

> «Η ΕΣΣΔ είναι πρόθυμη να βοηθήσει την Ελλάδα να βγει από το αδιέξοδο της μικρασιατικής εκστρατείας. Πρώτα θα παύσει να ενισχύει υλικώς και ηθικώς τον Κεμάλ και δεύτερον θα ασκήσει όλη την επιρροή της να αυτονομηθεί μια παραλιακή ζώνη της Μικρασίας, όπου κατοικούν πολλοί χριστιανοί. Για να εξασφαλιστεί η αυτονομία της περιοχής αυτής, θα σταλεί διεθνής στρατός από Ελβετούς, Σουηδούς και Νορβηγούς... Για να υποστηρίξει την άποψη αυτή, η ΕΣΣΔ ζητεί σαν αντάλλαγμα την αναγνώριση της, έστω και ντε φάκτο».[8]

Αυτή η θέση είναι όχι μόνο δηλωτική της εξάρτησης, ήδη από εκείνη την εποχή, των σοβιετικών θέσεων από υπολογισμούς συσχετισμών δυνάμεων και όχι από «αρχές» και μόνον, αλλά κυρίως του γεγονότος ότι η εθνολογική πραγματικότητα της Μικράς Ασίας υποχρέωνε τους πάντες να την πάρουν υπ' όψη τους, σε αντίθεση με τις θέσεις ορισμένων από τους εγχώριους Έλληνες κομμουνιστές, που ακολουθούσαν πιστά τη λογική του «κέντρου της επανάστασης».

Η συνέχεια, με το ιδιαίτερο βάρος που ο διεθνισμός της Κομιντέρν έδινε στον βουλγαρικό... εθνικισμό (!) αρχικώς και στους Σλάβους στη συνέχεια (όπως φάνηκε περίτρανα με το Μακεδονικό), επισφράγισε αυτούς τους προσανατολισμούς. Η εξέλιξη των θέσεων της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας και της Κομμουνιστικής Διεθνούς επί του θέματος ήταν ιδιαίτερα διαφωτιστική. Στην περίοδο μέχρι το 1924 η δικαιολογία της υποστήριξης του συνθήματος για την «Αυτονομία της Μακεδονίας και της Θράκης», θα είναι η ανάγκη να στηριχτεί η «επερχόμενη» επανάσταση στη Βουλγαρία, που θα οδηγούσε σε μια βαλκανική επανάσταση και σε μια αντίστοιχη «ομοσπονδία». Ως μοναδικό ελαφρυντικό γι' αυτό το βουλγαρικό αλληθώρισμα θα μπορούσε να θεωρηθεί πως ήταν σχετικά πρόσφατη η οθωμανική περίοδος κατά την οποία η μακεδονική εθνική πανσπερμία έδινε τη δυνατότητα να στηριχτεί ένα αίτημα μιας «οθωμανικής αυτονομίας» των **κατοίκων** της Μακεδονίας, και όχι βέβαια των «Μακεδόνων». Και όμως, το 1928 (8-1-28) το ΚΚΕ, σε απόφαση του Πολιτικού Γραφείου του, επιμένει στο αίτημα της «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας», και στον αγώνα του «μακεδονικού λαού για αυτοδιάθεση», όταν ήδη έχουν ολοκληρωθεί οι ανταλλαγές πληθυσμών του 1926-27 με τη Βουλγαρία, και στην ελληνική Μακεδονία ο ελληνικός πληθυσμός φθάνει το 90% του συνόλου![9] Το 1931 η 4η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στην πολιτική του απόφαση, θα αναφέρει:

> «...10. Η Ελλάδα είναι κράτος ιμπεριαλιστικό, που κατέκτησε διά της βίας ολόκληρες περιφέρειες κατοικημένες από άλλες εθνότητες (Μακεδονία και Θράκη)... Το ΚΚ της Ελλάδας διακηρύττει εν ονόματι των βασικών αρχών του μπολσεβικισμού, για τη Μακεδονία και τη Θράκη, το σύνθημα του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης μέχρι πλήρους αποχωρισμού από το ελληνικό κράτος, του δικαιώματος για μια ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη, και υποστηρίζει δραστήρια την επαναστατική πάλη του πληθυσμού των περιφερειών αυτών για την εθνική τους απελευθέρωση...»[10]

Τώρα πια για την Αριστερά, σε αντίθεση με την παλιότερη «εθνικοαπελευθερωτική» της κατεύθυνση, οι Έλληνες είναι οι «ιμπεριαλιστές» της Ανατολής, ενώ το νεοελληνικό έθνος είναι ένα καινοφανές ιστορικό δημιούργημα, που ανεδύθη, σύμφωνα με τη λογική της σύγχρονης δυτικής εθνογένεσης, στην τελευταία φάση του Βυζαντίου, και δεν διαθέτει κάποια ιστορική συνέ-

6. Βλ. Λεονταρίτης, *όπ.π.* και Παναγιώτης Νούτσος, *Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα*, τόμος Β' (1907-1925), σελ. 91-109 και 291-338.

7. Ρόζα Λούξεμπουργκ, «Οι αγώνες στην Τουρκία και η σοσιαλδημοκρατία», αναδημ. στο περιοδικό *Λαοί*, τ. 1, Μάιος 1987, σελ. 44.

8. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Ελλάδας*, τ.13ος, 1900-1924, σελ. 566-567.

9. Βλ. Αλέξανδρος Δάγκας – Γιώργος Λεοντιάδης, *Κομιντέρν και Μακεδονικό ζήτημα*, Τροχαλία, Αθήνα 1997, σελ. 180-183.

10. *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, τόμος 3ος, 1929-1933, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις 1966, σελ. 326-327.

χεια με τον αρχαίο ή τον βυζαντινό ελληνισμό. Κατ' αυτό τον τρόπο, γίνεται πολύ πιο εύκολη η αποδοχή τόσο των ιδεολογημάτων που ταυτίζουν τη διεκδίκηση ιστορικών χώρων όπου για χιλιάδες χρόνια, πράγματι, βρίσκονταν και εξακολουθούν να βρίσκονται Έλληνες, σε ιμπεριαλιστικές διεκδικήσεις, και αναδεικνύουν τους Νεότουρκους και τον Κεμάλ σε «εθνικοαπελευθερωτικούς ηγέτες» και όχι σε σφαγείς των Αρμενίων και του μικρασιατικού ελληνισμού.

Αυτή η νέα θεωρητικο-ιδεολογική κατασκευή, σε αρμονία με το νέο κυρίαρχο πνεύμα, θα εκφραστεί και σε σχέση με την ερμηνεία του νεώτερου ελληνισμού συνολικά. Ο Γιάννης Κορδάτος, ο σημαντικότερος ιστορικός της με την *Ιστορία της Ελλάδας*, οι διανοούμενοι της Αριστεράς και του ΚΚΕ, θα επιμένουν στα *καινοφανή και ιδιαίτερα στοιχεία* της νεοελληνικής ταυτότητας, χωρίς ιστορική συνέχεια με το παρελθόν, και έτσι θα προωθούν μια αντίληψη περισσότερο συμβατή με τη μαρξιστική ορθοδοξία για τη γενεαλογία του έθνους, δηλαδή τη γένεσή του ως συνέπεια της διαμόρφωσης της εσωτερικής αγοράς. Και στο όνομα μιας εκπροσώπησης των λαϊκών στρωμάτων –πραγματική, αν και στρεβλή– η γνώση των αρχαίων, ο καθαρευουσιανισμός, η προγονοπληξία, ο θρησκευτικός φανατισμός και σκοταδισμός, αναμιγνύονταν και ταυτίζονταν με την επιμονή στη διαχρονικότητα της ελληνικής ταυτότητας, με την τεράστια σημασία της αρχαίας Ελλάδας και των ελληνιστικών χρόνων, με τη σημασία της Ορθοδοξίας για τη διατήρηση αυτής της ταυτότητας, κ.ο.κ.

Ο Γιάννης Κορδάτος, ο «πατέρας» της αριστερής ιστοριογραφίας, δεν θα διστάσει να πάρει ανοικτά θέση. Να, πώς αρχίζει την «Εισαγωγή» του στην *Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, που γράφτηκε μάλιστα το 1945, όταν η ελληνική Αριστερά διεξήγαγε έναν εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα:

> «Στα εκατό χρόνια που πέρασαν από την Εθνική Επανάσταση του 1821 καλλιεργήθηκε επίμονα η ιδέα από τους ιστορικούς και πνευματικούς ηγέτες της ελληνικής αστικής τάξης πως η σημερινή νεοελληνική εθνότητα βαστά στα ίσα από την αρχαία Ελλάδα κι ακόμα πως και το Βυζαντινό Κράτος ήταν απόλυτα ελληνικό. Οι ιδέες και αντιλήψεις αυτές δεν είναι καθόλου σωστές. Ο ιστορικός βίος της αρχαίας Ελλάδας τερματίστηκε στα 147 με την καταστροφή της Κόρινθος από τους Ρωμαίους και την τελική υποδούλωση του αρχαίου ελληνικού λαού. Έπειτα στην αρχαία εποχή δεν υπήρχε ένα Ελληνικό Κράτος (υπογράμμιση του Γιάννη Κορδάτου)... Αυτό που λέμε σήμερα έθνος δεν υπήρχε. Και ακόμα κάτι άλλο, η ελληνική εθνότητα δεν έμεινε καθαρόαιμη μέσα στο διάβα των αιώνων...»[11]

Τα επιχειρήματα είναι σαφή: Το ελληνικό έθνος ταυτίζεται με το Κράτος. Η αρχαία Ελλάδα έπαψε να υπάρχει μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση και οι Έλληνες αναμίχθηκαν με άλλους λαούς! (Και όμως, ο Παπαρρηγόπουλος είχε πριν εκατό χρόνια απαντήσει σε αυτό το επιχείρημα, της φυλετικής σύστασης του έθνους, τόσο αποστομωτικά). Το συμπέρασμα είναι σαφές: Οι νεοέλληνες δεν έχουν σχέση με την αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο, συγκροτούνται προς τα τέλη της βυζαντινής περιόδου ως μια

Ο ΠΑΠΑ-ΑΝΥΠΟΜΟΝΟΣ ΣΤΟ ΒΟΥΝΟ

καινοφανής ιστορική ταυτότητα... Αυτή η αντίληψη ήταν απόλυτα λογική στα πλαίσια της μαρξιστικής γενεαλογίας του εθνικού φαινομένου.

Η «συνάντηση» έθνους και Αριστεράς (1935-1974)

Όμως, η λαϊκή βάση της Αριστεράς, η σύνδεσή της με τους αγώνες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και η ευτυχής σύμπτωση των κατευθύνσεων της Ελλάδας και της Σοβιετικής Ένωσης στη διάρκεια του πολέμου, θα την υποχρεώσουν στην τρίτη περίοδο, τόσο στην εγκατάλειψη του μακεδονικού παραλογισμού[12] όσο και στη μεγάλη εθνική στροφή της Κατοχής. Τότε το λαϊκό θα γίνει *υποχρεωτικά* εθνικό και οι «αντιεθνικιστές» κομμουνιστές θα υποχρεωθούν να γίνουν «πατριώτες», επιστρέφοντας κατά κάποιο τρόπο στην παράδοση που είχε εγκαινιάσει ο επτανησιακός ριζοσπαστισμός. Αυτή η νέα περίοδος θα προετοιμαστεί από την πολιτική και ιδεολογική στροφή του ΚΚΕ μετά την «περίφημη» 6η Ολομέλεια της ΚΕ, το Γενάρη του 1934, και ιδιαίτερα μετά το 7ο Συνέδριο της «Κομμουνιστικής Διεθνούς» (Καλοκαίρι του 1935), σύμφωνα με τη νέα «λαϊκομετωπική» γραμμή της Σοβιετικής Ένωσης. Πλέον εγκαταλείπονται τα ιδεολογήματα περί ιμπεριαλιστικής-επεκτατικής Ελλάδας καθώς και ο μακεδονικός παραλογισμός. Στην «Πολιτική απόφαση του 6ου Συνεδρίου του ΚΚΕ», τον Δεκέμβριο του 1935, δηλώνεται ανοικτά η αλλαγή της πολιτικής θέσης του κόμματος:

> «11. Μετά το κίνημα του Μάρτη, το Κόμμα μας στη θέση του συνθήματος "ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη" έβαλε το σύνθημα "πλέρια ισοτιμία στις μειονότητες"...Την αντικατάσταση του παλιού συνθήματος "ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη" επιβάλλει η ίδια η αλλαγή της εθνολογικής σύνθεσης στο ελληνικό κομμάτι της Μακεδονίας σε στενή σύνδεση με την αλλαγή των συνθηκών... με βασικό καθήκον την αντιφασιστική και αντιπολεμική πάλη... Ο πληθυσμός στο ελληνικό κομμάτι της Μακεδονίας είναι σήμερα στην πλειοψηφία του ελληνικός ...»[13]

11. Γιάννης Κορδάτος, *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επαναστάσεως του 1821*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1972, σελ. 21.

12. Γιατί μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών η Μακεδονία είχε πλέον πάνω από το 90% ελληνόφωνο και ελληνικής συνείδησης πληθυσμό, και το μόνο σύνθημα που είχε νόημα για την Αριστερά ήταν η διεκδίκηση ισότιμων δικαιωμάτων για τις μειονότητες, τη σλαβομακεδονική και την εβραϊκή στη Θεσσαλονίκη, πράγμα που θα κάνει μετά τη στροφή του 1935.

13. ΚΚΕ, *Δέκα Χρόνια Αγώνες, 1935-1945*, εκδ. ΚΚΕ, Ανατύπωση Πορεία, Αθήνα 1977, σελ. 66-67.

14. Άγγελος Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης*, Ολκός, Αθήνα 1976, σελ. 289, 304.

Η συνολική αλλαγή πολιτικού προσανατολισμού θα επιτρέψει στο ΚΚΕ να εκμεταλλευτεί την κρίση του οικονομικού και πολιτικού συστήματος και να μεταβληθεί από ένα πολιτικό «γκρουπούσκουλο» σε κόμμα με σημαντική απήχηση. Μέχρι το 1930 ο αριθμός των μελών του θα κυμαίνεται από 1.320 (το 1920) σε 1.500 το 1930. Το 1934 θα γίνουν 6.000 και το 1936, 17.500! Στις δε εκλογές του 1935 θα πάρει το 9,59% των ψήφων και σε εκείνες του 1936 το 5,76% και θα εκλέξει 15 βουλευτές.[14] Σε αυτές τις νέες συνθήκες χιλιάδες παλιοί βενιζελικοί, αλλά ακόμα και προερχόμενοι από το Λαϊκό Κόμμα, θα προσεγγίσουν το ΚΚΕ. Τότε θα το προσεγγίσουν και διανοούμενοι σε σημαντικό ποσοστό, ανάμεσά τους και ο Δημήτρης Γληνός. Τότε θα γίνουν και οι πρώτες επαφές με τη στρατιωτική και πολιτική Αριστερά του βενιζελισμού, προσέγγιση που θα αποδώσει καρπούς στη συγκρότηση του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ.

Ο Άρης Βελουχιώτης, στο «πολιτικό του μανιφέστο», τον περίφημο «λόγο της Λαμίας» στις 20 Οκτωβρίου 1944, θα εκφράσει αυτή τη νέα ταυτότητα της Αριστεράς ως της ηγέτιδας δύναμης του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος:

«Κάποτε, λοιπόν, η χώρα μας είτανε δοξασμένη, μα αργότερα την υποδούλωσαν κι έχασε την παλιά της αυτή δόξα. Μα ύστερα από κάμποσα χρόνια η χώρα μας σηκώθηκε στο πόδι, κι ύστερα από σκληρούς αγώνες ενάντια στη σκλαβιά, πάλι λευτερώθηκε.

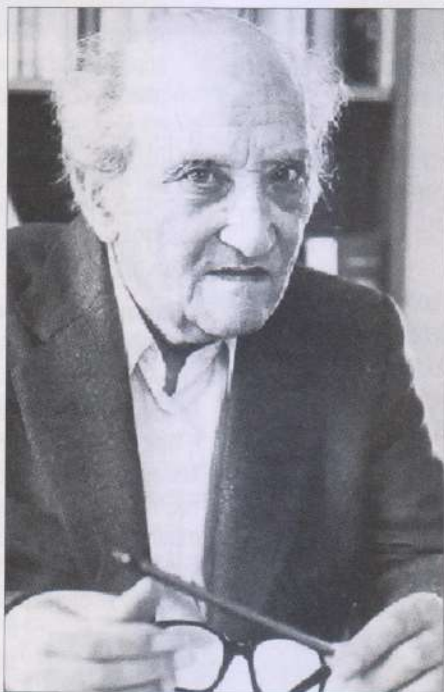
Στην εποχή της σκλαβιάς πέρασαν σκληρά, μαύρα χρόνια και πολλοί "έξυπνοι", ανάμεσα στους οποίους και κάποιος Φαλμεράγιερ, ισχυρίστηκαν, πως η ελληνική φυλή έσβησε κι ότι αυτή διασταυρώθηκε με άλλες φυλές που δεν έχουν τίποτα το κοινό με την αρχαία ελληνική φυλή.

Μα ό,τι και να πούνε, αυτό δεν έχει καμιά αξία. Την ελληνικότητά μας την αποδείξαμε. Γεγονός είναι ότι η χώρα μας ξεσηκώθηκε και ξαναγίνηκε πάλι λεύτερη...

Έτσι, όλο το βάρος έπεσε πάνω σε μια χούφτα ανθρώπων, απ' αυτούς που τρώγανε καρπαζιές μέσα στα αστυνομικά μπουντρούμια και τις ασφάλειες, μα που φλέγονταν από ηρωισμό και ανδρεία και μέσα τους υπήρχε μια ζεστή ελληνική καρδιά και έτρεχε στις φλέβες τους πραγματικό ελληνικό αίμα. Αυτοί άναψαν το δαυλό κι έδωσαν το σύνθημα για τον ξεσηκωμό του έθνους. Αυτοί δώσανε το κουράγιο στους Έλληνες. Αυτοί δημιούργησαν τη νέα Φιλική Εταιρία: το ΕΑΜ...

Μας κατηγορούν ότι θέλουμε να καταργήσουμε τα σύνορα και να διαλύσουμε το κράτος. Μα το κράτος εμείς το φτιάνουμε σήμερα, γιατί δεν υπήρχε, μια που αυτοί οι ίδιοι το είχανε διαλύσει. Ποιος είναι λοιπόν πατριώτης; Αυτοί ή εμείς; Το κεφάλαιο δεν έχει πατρίδα και τρέχει νάβρει κέρδη σ' όποια χώρα υπάρχουνε τέτοια. Γι' αυτό δε νοιάζεται κι ούτε συγκινείται με την ύπαρξη των συνόρων και του κράτους. Ενώ εμείς το μόνο που διαθέτουμε είναι οι καλύβες μας και τα πεζούλια μας. Αυτά, αντίθετα από το κεφάλαιο που τρέχει όπου βρει κέρδη, δεν μπορούν να κινηθούν και παραμένουνε μέσα στη χώρα που κατοικούμε.

Ποιος λοιπόν μπορεί να ενδιαφερθεί καλύτερα για την πατρίδα του; Αυτοί που ξεπορτίζουνε τα κεφάλαιά τους από τη χώρα μας, ή εμείς που παραμένουμε με τα πεζούλια μας εδώ;»[15]

Ο ΝΙΚΟΣ ΣΒΟΡΩΝΟΣ

Ο Βελουχιώτης θα εκφράσει πιο ολοκληρωμένα και με συνέπεια τη «νέα» γραμμή. Η ΕΑΜική Αριστερά θα αναλάβει να εκφράσει το αγωνιζόμενο έθνος και θα εγκολπωθεί την «παλιγγενεσία» του έθνους, με την επανάσταση του 1821, την απόρριψη του Φαλμεράυερ, τη συνέχεια του ελληνισμού στην παράδοση του Παπαρρηγόπουλου και του Ζαμπέλιου, την υπεράσπιση της πατρίδας απέναντι στο «άπατρι» κεφάλαιο. Ο αγωνιστικός χαρακτήρας της Αριστεράς υπήρξε εκείνο το στοιχείο που τη συνέδεε με την εθνική-λαϊκή παράδοση σε πείσμα της θεωρητικά α-εθνικής αντίληψης του μεγαλύτερου μέρους της κομμουνιστικής ηγεσίας. Και αυτή η «αγωνιστική» γραμμή θα εκφράζεται ηγεμονικά **–φθίνουσα–** σε όλη της τη μεταπολεμική διαδρομή μέχρι την απριλιανή δικτατορία: από τη λογική του αγώνα για αυτοδιάθεση της Βορείου Ηπείρου[16] και αυτοδιάθεση-ένωση της Κύπρου, μέχρι τη στροφή του 1964-65 με βάση τις σοβιετικές θέσεις για «ανεξαρτησία» της Κύπρου, κοκ. Πάντως, θα παραμένει κυρίαρχη έως το 1974.

Ο **Νίκος Σβορώνος**, διαμορφωμένος στην αντίληψη της Αντίστασης, θα υπερβεί αυτή τη σχηματική αντίληψη, έστω κι αν στην πρώτη του περίοδο θα εμφανίζεται να ταλαντεύεται ακόμα ανάμεσα στην Παπαρρηγοπούλεια και την Κορδατική αντίληψη. Ενώ σε ένα βασικό του κείμενο, γραμμένο το 1955, μεσούσης της σταλινικής περιόδου, μοιάζει μάλλον να ταλαντεύεται ως προς την ιστορική συνέχεια και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνισμού, ωστόσο αργότερα θα την αποδεχτεί:[17]

Σε συνέντευξή του στα *Σύγχρονα Θέματα*, στην ερώτηση: *Τελικά φαίνεται να αποδέχεσθε την παπαρρηγοπούλεια άποψη για την αδιάπτωτη συνέχεια της ελληνικής ιστορίας;* απαντά:

«Φυσικά και αποδέχομαι την κάποια πολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού. Αλλά όχι και ολόκληρη την παπαρρηγοπούλεια άποψη. Σε ορισμένα σημεία σαφώς και

15. Γιάννη Γ. Χατζηπαναγιώτου (καπετάν Θωμά), *Η πολιτική διαθήκη του Άρη Βελουχιώτη*, Δωρικός, Αθήνα 1975, σελ. 491-509.

16. Πράγματι, στην Απόφαση του Π.Γ. του ΚΚΕ της 1ης Ιουνίου 1945 αναφέρεται: «Το ΚΚΕ διακήρυξε πάντα ότι υπάρχει άλυτο το βορειοηπειρωτικό ζήτημα. Το ζήτημα αυτό έχει το δικαίωμα και πρέπει να το λύσει λέφτερα ολόκληρος ο βορειοηπειρωτικός λαός. Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ στην Κ.Ε. του ΕΑΜ δηλώνει ακόμα: Για να εξασφαλίσει τη δημοκρατική ενότητα, το ΚΚΕ είνε έτοιμο να δεχτεί και να πραγματοποιήσει την άποψη εκείνη του δημοκρατικού κόσμου για το βορειοηπειρωτικό που θα διατυπώσει η πλειοψηφία του. Αν η πλειοψηφία αυτή αποφανθεί για μια άμεση στρατιωτική κατάληψη της βόρειας Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό, το ΚΚΕ θα διατυπώσει τις αντιρρήσεις του, μα θα πειθαρχήσει». *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1945, και *Δεκα Χρόνια αγώνες*, *όπ.π.* σελ. 253.

17. Νίκος Σβορώνος, «Σκέψεις για μια εισαγωγή στη νεοελληνική ιστορία», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 1955. Επανέκδοση, ειδικό αφιέρωμα του *Μανδραγόρα*, Νο 6-7,1995, σελ. 28-32.

18. Κ.Θ. Δημαράς, Νίκος Σβορώνος, *Η μέθοδος της Ιστορίας*, συνεντεύξεις με τους Στέφανο Πεσμαζόγλου και Νίκο Αλιβιζάτο, Άγρα, Αθήνα 1995, σελ. 104, 161.

19. Νίκος Σβορώνος, *Ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σελ. 12-13.

20. Ο Δημοσθένης Κούρτοβικ, κάτω από τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η μετακομιδή της κάρας του Άρη», έγραφε στα ΝΕΑ στις 9 Δεκεμβρίου 1997: «*Ο Τσε Γκεβάρα, πολύ πιο κομμουνιστής από τον Άρη, γοητεύει σήμερα τους Ιταλούς νεοφασίστες. Δεν θα πρέπει να εκπλαγούμε αν ο Άρης –που, ας μη το ξεχνάμε, δεν έπαψε ποτέ να προκαλεί αμηχανία στο επίσημο ΚΚΕ– γίνει όχι μεθαύριο, αλλά αύριο, σύμβολο της οργανωτικά διασκορπισμένης, πλην παρούσας και μάλιστα ογκούμενης ελληνικής ακροδεξιάς*». Αυτό το κείμενο γράφτηκε σε μια «δημοκρατική» εφημερίδα, από έναν «αριστερό» –τι άλλο θα μπορούσε να είναι;– διανοούμενο για να αναφερθεί στα βιβλία που προκάλεσαν ένα εκδοτικό ξέσπασμα το Φθινόπωρο του 1997, των Δ. Χαριτόπουλου (*Άρης, ο αρχηγός των ατάκτων*) Γ. Φαράκου (*Άρης Βελουχιώτης*) και Γ. Καψάλη (*Ο Άρης Βελουχιώτης και η εποχή του*). Είναι προφανές πως η «Νέα Αριστερά» ανησυχεί για κάθε τι που θα μπορούσε να επαναφέρει στο σήμερα στοιχεία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του παρελθόντος.

21. Άννα Φραγκουδάκη, Θάλεια Δραγώνα(επιμ.), *"Τι είναι η πατρίδα μας;", Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 539. Το βιβλίο αποτελεί αξιολόγηση και ανάλυση των αποτελεσμάτων δύο ερευνών που χρημα-

υπάρχει αυτή η συνέχεια... Θεωρώ τη συνέχεια αυτή ως ένα δυναμικό φαινόμενο με διαφορετικές φάσεις...»

και πάρα κάτω:

«Λοιπόν, η αντίθεση με όλα αυτά τα φαινόμενα για μένα είναι αντίσταση. Δηλαδή, όπως πολύ σωστά συμπυκνώνεται στο ερώτημά σας, δεν θεωρώ αντίσταση απλώς και μόνο να πάρεις τα όπλα να ανεβείς στα βουνά. Αυτό είναι εύκολο πράγμα, σχετικά εύκολο. Το πρόβλημα είναι να μένεις αυτό που είσαι, και αυτό βέβαια συνδυάζεται με την πολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού. Με το γεγονός ότι, όταν κατακτήθηκε ο ελληνικός λαός, από τους Ρωμαίους αρχικά είτε αργότερα από τους Τούρκους, είχε εθνική ενότητα και συνείδηση της ενότητας αυτής. Υπήρχε μια λαϊκή ενότητα με τη γλώσσα, με τα ήθη και τα έθιμα, και είχε συνείδηση της ταυτότητάς του αυτής, η οποία του επέτρεψε να αντισταθεί, να αντισταθεί στην απορρόφηση από άλλους λαούς οι οποίοι ήταν κατακτητές του...

Πάντως η αντίσταση αυτή γίνεται ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελληνικής ιστορίας, γιατί ο ελληνισμός είχε αυτή την πορεία για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα».[18]

Αυτή η τοποθέτηση του Νίκου Σβορώνου αποκαθιστά πλέον την ενότητα της ελληνικής ιστορικής σκέψης, από τον Παπαρρηγόπουλο μέχρι τη σύγχρονη εποχή, από τη σκέψη του ελληνικού διαφωτισμού και ρομαντισμού μέχρι την Αριστερά. Η παρέκβαση του σταλινισμού και του δογματικού μαρξισμού θα έχει πλέον υπερακοντιστεί. Και θα τοποθετηθεί και πάνω στην ελληνική ιδιοπροσωπία:

«Ο αντιστασιακός χαρακτήρας... διέπει ολόκληρη τη νεοελληνική ιστορία: ο ελληνισμός ανήκει στην κατηγορία των μικρών λαών που κινούνται στην περιφέρεια του νεότερου κόσμου, και που η σταδιακή ανάπτυξη της εθνικής τους συνείδησης και η συγκρότησή τους σε καινούργια έθνη, που διεκδίκησαν και διεκδικούν την πολιτική τους ανεξαρτησία και την οικονομική και πολιτισμική τους αυτονόμηση, συντελείται μέσα στην πάλη εναντίον υπερεθνικών αυτοκρατοριών στην αρχή, εναντίον υπερεθνικών ιμπεριαλιστικών οικονομικοκοινωνικών συγκροτημάτων στα νεότερα χρόνια.

Η αντιστασιακή αυτή διαδικασία, [ ] παίρνει διάφορες μορφές: από την απλή προσαρμογή στις εκάστοτε συνθήκες με προοπτική τη διείσδυση στους πολιτικοκοινωνικούς μηχανισμούς της κατάκτησης και τη μετατροπή τους σε όργανα εθνικής συντήρησης (εκκλησία-Φαναριώτες-κοινότητες-αρματολοί, στην Τουρκοκρατία) και την ολοένα και περισσότερο ενεργό συμμετοχή στους οικονομικούς μηχανισμούς των κατακτητών και ιδιαίτερα των δυτικών δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Εγγύς Ανατολή, που έδωσε ως το τέλος του ιθ΄ αι. τις πραγματικές διαστάσεις του Ελληνισμού, ως τη συνεχή παθητική ή ένοπλη αντίσταση (κλεφτουριά – αλλεπάλληλα, έστω και ξενοκίνητα, κινήματα), που κατέληξαν στην εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση του '21.

Επίσης, όταν από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους ως τις μέρες μας οι εξωελληνικές δυνάμεις παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στη ρύθμιση της μοίρας του Ελληνισμού, όχι μόνο στην εθνική του ολοκλήρωση, αλλά και στην εσωτερική του πολιτική και κοινωνική εξέλιξη, σε σημείο που η επίσημη πολιτική της Ελλάδας να δίνει συχνά την εντύπωση ότι ανελίσσεται εν απουσία των Ελλήνων, ή παρουσία του ελληνικού λαού εκδηλώνεται με συνεχή κινήματα διαμαρτυρίας, έστω και αν τα κινήματα αυτά δεν παίρνουν πάντα συγκεκριμένες πολιτικές μορφές, που κορυφώνονται με την εθνική και αντιφασιστική αντίσταση του 1940 –1945.[19]

Ο συγγραφέας, με διεισδυτικό τρόπο και χωρίς να πέφτει θύμα των παραδοσιακών προκαταλήψεων της Αριστεράς, εντάσσει την Εκκλησία, τους Φαναριώτες, τους αρματολούς σε ένα σχήμα καθολικής αντίστασης στους κατακτητές.

Παγκοσμιοποίηση και απεθνικοποίηση (1974-2008)

Και όμως, σε μια **τέταρτη** ιστορική φάση, εκείνη της «παγκοσμιοποίησης» και της οργανικής ένταξης της Ελλάδας σε υπερεθνικούς καπιταλιστικούς μηχανισμούς, η Αριστερά –και κατ' εξοχήν η αριστερή διανόηση– θα λειτουργήσει ως ο ιδεολογικός προπομπός και φορέας της προσαρμογής σε αυτή την παγκοσμιοποίηση, χρησιμοποιώντας το ιδεολογικό οπλοστάσιο του μαρξιστικού διεθνισμού και της μεσοπολεμικής ελλαδικής Αριστεράς, χωρίς βέβαια την αγωνιστική της διάσταση. Και ο παροξυσμός του ψευδοεθνικισμού της ελληνικής Δεξιάς, με τη δικτατορία των συνταγματαρχών, την «Ελλάδα των ελλήνων χριστιανών», που θα οδηγήσει στην κυπριακή καταστροφή, θα προσφέρει το ιδεολογικό άλλοθι για την εγκατάλειψη της εθνικοαπελευθερωτικής διάστασης της Αριστεράς.

Το βασικό ιδεολογικό ρεύμα που θα εκφράσει αυτή τη νέα στροφή υπήρξε εκείνο του «ευρωκομμουνισμού». Κι όμως, αυτό το ρεύμα, με βασικό εκφραστή την προδικτατορική ΕΔΑ και το ΚΚΕ Εσωτερικού, εμφανίστηκε στην Ελλάδα ως εγχείρημα «ελληνοποίησης» της κομμουνιστικής παράδοσης -γι' αυτό και ο συνδυασμός ελληνικής και κόκκινης σημαίας-, ενώ στο εσωτερικό του θα συμπεριλάβει ένα μεγάλο ποσοστό από τα «μη δογματικά» στοιχεία της ελληνικής αριστεράς. Καλλιτέχνες (π.χ. ο Μίκης Θεοδωράκης), λογοτέχνες, ιστορικοί (όπως ο Σβορώνος) θα εκφραστούν μέσα από αυτό

το ρεύμα, που θα θελήσει να υπερβεί τη σταλινική παραμόρφωση και να επανασυνδέσει ελληνική παράδοση και Αριστερά. Αυτό το ρεύμα στην μεταπολιτευτική περίοδο θα σφραγιστεί όμως από την έλλειψη αγωνιστικού χαρακτήρα –τον υπέρμετρο «ρεαλισμό» που το διείπε– και τη σταδιακή του μεταβολή σε κόμμα «διανοουμένων». Η εμφάνιση του ΠΑΣΟΚ και η παρουσία του ΚΚΕ στέρησαν

από τον ελληνικό «ευρωκομμουνισμό» κάθε μαζική βάση στα λαϊκά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Ο εγκλεισμός σε σχετικά περιορισμένους κύκλους, μέσα στο γενικό μεταπολιτευτικό πλαίσιο της αναβάθμισης του ρόλου των διανοουμένων και της ανόδου της «Αριστεράς», με την ευρύτερη έννοια, στην εξουσία, μετέβαλε την αριστερή διανόηση σε οργανικό διανοούμενο του μεταπολιτευτικού κράτους. Από το ευρωκομμουνιστικό εγχείρημα, μετά μάλιστα την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τη μαζική εισροή διανοουμένων από το ΚΚΕ στο ευρωκομμουνιστικό στρατόπεδο, μέσω του «Συνασπισμού», θα μείνει τελικώς το πρώτο συνθετικό, ο «ευρωπαϊκός προσανατολισμός». Τωόντι, αυτό το στρώμα των διανοουμένων ήταν το καταλληλότερο όχι απλώς για την πρόσληψη και τη μεταφορά της ευρωπαϊκής ιδεολογίας στην Ελλάδα, αλλά για την ενσωμάτωση των ελληνικών ελίτ στο υπό διαμόρφωση στρώμα των ευρωκρατών. Διέθεταν τόσο τα απαραίτητα εφόδια –γλώσσες, εξοικείωση με τα επιστημονικά εργαλεία της ύστερης Δύσης– όσο και την κατάλληλη ιδεολογική αρματωσιά. Έτσι, θα αρχίσει η μετάβαση από το παλιό ευρωκομμουνιστικό ρεύμα -που μέσα από την Επιθεώρηση Τέχνης ή το Αντί της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου, μέσα από τους Λαμπράκηδες και την... «ποίηση της ήττας» προσπαθούσε να δει με «σύγχρονο» μάτι τον λαϊκό πολιτισμό, το ρεμπέτικο, τον ζωγράφο Θεόφιλο τον Εγγονόπουλο και την ευρωπαϊκή πρωτοπορία, τον Αντονιόνι και τον Γκοντάρ ταυτόχρονα– σε μια καινούργια ιδεολογική ταυτότητα.

Τώρα πλέον, το ζητούμενο δεν είναι η «ανακάλυψη της λαϊκής ψυχής», αλλά η εξαφάνισή της ως στοιχείου που εμποδίζει την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση της χώρας, ως στοιχείου ανορθολογικού, με στοιχεία «εθνικιστικά», «λαϊκιστικά» κ.λπ. Ενώ αυτό το ρεύμα υπήρξε εξόχως λαϊκιστικό ή λαϊκότροπο στη δεκαετία του '60, τριάντα χρόνια μετά θα γίνει υπερασπιστής του εκσυγχρονισμού, νοουμένου ως πολιτισμική ισοπέδωση και αποδοχή ενός παγκόσμιου ορθολογισμού, που απορρίπτει τις «εθνικιστικές επιβιώσεις». Η «υλική βάση» αυτού του «ρεύματος» που επιχειρεί την «οριστική» αποεθνικοποίηση της χώρας, ώστε να ενταχθεί απρόσκοπτα σε μια υπερεθνική, και δυτικοκεντρική, Ευρώπη, είναι οι ποικιλόμορφες εξαρτήσεις και διασυνδέσεις με το ευρωπαϊκό κέντρο, με τις Βρυξέλλες και τις εγχώριες εκβλαστήσεις του. Πλέον το παλιό «λαϊκότροπο» ΚΚΕ Εσωτερικού θα παραχωρήσει τη θέση του σε ένα κράμα αριστερισμού των σαλονιών, φιλελευθερισμού και «ρεαλισμού». Οι νέες κατευθύνσεις θα είναι πλέον ο «αντιεθνικισμός» και η καταδίωξη του «ελληνοκεντρικού». Κάθε τι το ελληνικό είναι ύποπτο. Ο Δημοσθένης Κούρτοβικ θα διαρρήξει τον ομφάλιο λώρο αυτής της νέας αντιεθνικιστικής Αριστεράς με την Αντίσταση, με την επίθεσή του ενάντια στον Βελουχιώτη[20]· ο Τάκης Καγιαλής χαρακτηρίζει «εθνικιστές» και «φασίστες» τον Εγγονόπουλο, τον Εμπειρίκο και τον Ελύτη που μέχρι πριν μερικά χρόνια αποτελούσαν έμβλημα της Ανανεωτικής Αριστεράς.

Η ομάδα των αριστερών δημοσιογράφων του «Ιού» της *Ελευθεροτυπίας*, θα χαρακτηρίσει τη Μικρασιατική Καταστροφή «Βιετνάμ της Ελλάδας». Οι κες Φραγκουδάκη και Δραγώνα θα εκστρατεύσουν ενάντια στον «ελληνοκεντρικό» προσανατολισμό της εκπαίδευσης.[21] Τέλος, αρκετοί νεώτεροι ιστορικοί θα επιχειρήσουν να «αποκαθάρουν» την ιστορική έρευνα από κάθε στοιχείο «ελληνοκεντρισμού». Ο Στέφανος Πεσμαζόγλου, στη συζήτηση-συνέντευξη που πήρε από τον Νίκο Σβορώνο (και επικεντρώνομαι σε αυτούς και στην αντιπαράθεσή τους, γιατί προέρχονται από παραπλήσιο ιδεολογικό χώρο), αναφερόμενος στην αντίληψη του Σβορώνου για το «αντιστασιακό πνεύμα που επικράτησε στην ελληνική ιστορία» ανησυχεί διαρκώς για το εάν:

> «Είναι δυνατή και πόσο νόημα έχει η οποιαδήποτε αναζήτηση κεντρικών ιδιαίτερων εθνικών χαρακτηριστικών; Τέτοιες γενικές τοποθετήσεις δεν οδηγούν σε χαρακτηρολογικές τυπολογίες εθνών;»[22]
>
> «... Όταν είναι εξαιρετικά δύσκολο να οδηγηθούμε σε ανθρώπινες χαρακτηρολογίες, ακόμη περισσότερο κοινωνικών ομάδων και τάξεων, δεν κινδυνεύει η ανίχνευση κάποιου καθοριστικού χαρακτηριστικού ενός ολόκληρου έθνους –και μάλιστα στην πολύ μεγάλη διάρκεια 1.500-2.000 ετών– να είναι στην καλύτερη περίπτωση μονοσήμαντη, στη χειρότερη, κενή περιεχομένου;
>
> Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η εικόνα που δίνετε της νεοελληνικής ταυτότητας, για τους "Νεοέλληνες" και τη συνεχή παρουσία ενός αντιστασιακού πνεύματος, δεν είναι μονοσήμαντα κολακευτική και εξιδανικευτική;»[23]
>
> «Τελικά, μήπως τέτοια συνολικά σχήματα δεν έχουν κανένα νόημα, μια που στην ιστορία όλων των λαών, όλων των εποχών, συνυπάρχουν –σε εναλλασσόμενους βαθμούς- και τα στοιχεία που συνθέτουν τις όποιες "αντιστάσεις" του, αλλά και τα στοιχεία που στοιχειοθετούν τις αδράνειές του;»[24]

Το νόημα είναι σαφές: *Οι Έλληνες δεν υπάρχουν πλέον*! Στον βαθμό που εθνικά χαρακτηριστικά και «τυπολογίες εθνών» είναι ανύπαρκτες, και «σε όλους τους λαούς εναλλάσσονται αδράνειες και αντιστάσεις» με

τοδοτήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση με αντικείμενο το περιεχόμενο των εγχειριδίων ιστορίας, γεωγραφίας και γλώσσας της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης και τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών. Με πρόσχημα πραγματικές αντιφάσεις, ελλείψεις και φοβίες του εκπαιδευτικού συστήματος και των εκπαιδευτικών, στοχεύει να επεξεργαστεί «δύο υποθέσεις εργασίας που αναδεικνύουν τον φανερό ή λανθάνοντα εθνοκεντρικό χαρακτήρα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος... Η δεύτερη βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι ο εθνικός "εαυτός" αναπαρίσταται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα σήμερα σαν να βρίσκεται σε κατάσταση ανασφάλειας και αδυναμίας. Η εθνική ταυτότητα θεωρείται ότι έχει ανάγκη από υπεράσπιση, ότι κινδυνεύει από αλλοίωση, ότι δηλαδή γίνεται αντιληπτή σαν ταυτότητα υποτιμημένη και εύθραυστη» (σελ. 18). Σύμφωνα με τις -και τους- συγγραφείς του βιβλίου, δεν υπάρχει καμία απειλή για την εθνική ταυτότητα, το αντίθετο μάλλον: Αυτή υπερτονίζεται και δεν κινδυνεύει από τίποτε, ούτε από εξωτερικές επεκτατικές δυνάμεις, ούτε από πολιτιστική και γλωσσική αλλοτρίωση, και επί πλέον ο «λανθάνων ή φανερός» εθνοκεντρισμός εμποδίζει προφανώς την απρόσκοπτη ένταξή μας στη διεθνή κοινότητα, δηλαδή στην αδιαφοροποίητη παγκοσμιοποιητική σούπα.

22. *Όπ.π.*, σελ. 160.
23. *Όπ.π.*, σελ. 161-162.
24. *Όπ.π.*, σελ. 164.

όμοιο τρόπο, τότε η ιδιαιτερότητα των εθνών εξαφανίζεται, στην καλύτερη περίπτωση η εθνική ταυτότητα είναι ένα φολκλορικό ή γλωσσικό υπόλειμμα, μια «φαντασιακή κατασκευή» ή μια «νοερή κοινότητα», για να αναφέρουμε μια βλακεία του συρμού, ή ακόμα χειρότερα μία «αντιδραστική κατασκευή». Αυτό το βήμα θα το κάνει ο **Πασχάλης Κιτρομηλίδης**, ο οποίος θα αμφισβητήσει το ότι η εθνική συνείδηση προηγείται της κρατικής υπόστασης, καθώς επίσης και το γεγονός πως υπάρχει κάποια σχέση ανάμεσα σε Ορθοδοξία και εθνική ταυτότητα:

> «Αυτή η μεθοδολογική προσέγγιση κατευθύνεται προς έναν **αναθεωρητικό** ουσιαστικό στόχο. Η συγκριτική ανάλυση των στοιχείων επιζητεί να αμφισβητήσει δύο αντιλήψεις που επικρατούν στην ιστοριογραφία της Ανατολικής Ευρώπης. Η πρώτη αντίληψη που θα τεθεί υπό αμφισβήτηση είναι δυνατόν να περιγραφεί ως η ιδέα της "εθνικής αφύπνισης". Η διάχυτη αυτή άποψη δέχεται ότι το "έθνος", ως κοινότητα πολιτισμού και κοινωνικών αισθημάτων, προϋπήρξε του κράτους. [ ] Αυτή ακριβώς η αντίληψη κατηύθυνε το έργο των μεγαλύτερων ιστορικών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ανδρών όπως ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και ο Nicolae Iorga. Οι Βαλκάνιοι εθνικιστές οικειοποιήθηκαν τις ιδέες αυτές και προσπάθησαν να προικίσουν τα κράτη τους με μακρά ιστορία εθνικότητας και αισθητής εθνικής παρουσίας πριν από την επίτευξη κρατικής υπόστασης· εξύμνησαν κατά κανόνα το μεσαιωνικό τους παρελθόν και επιδίωξαν να αποκαταστήσουν αδιάσπαστες συνέχειες εθνικής ύπαρξης από την πιο μακρινή αρχαιότητα. [ ]
>
> Η δεύτερη αντίληψη που θα έπρεπε να επανεξεταστεί είναι η άποψη που θεωρεί την Ορθοδοξία ως πρόμαχο του εθνικισμού. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, η Ορθόδοξη Εκκλησία διαδραμάτισε μείζονα ρόλο στη διατήρηση και καλλιέργεια της εθνοτικής ταυτότητας των εθνών της Νοτιανατολικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, καθώς και στην καθοδήγηση της εθνικής τους "αφύπνισης". Η αντίληψη αυτή σαφώς ισχυρίζεται ότι η Ορθοδοξία ταυτίζεται με την εθνικότητα, ενώ υπαινικτικά υποδεικνύει την αναγνώριση της Ορθόδοξης Εκκλησίας ως εμπροσθοφυλακής του εθνικισμού. Η αντίληψη αυτή, οι διανοητικές καταβολές της οποίας είναι εύκολο να εντοπιστούν στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, κυριάρχησε στη βαλκανική ιστοριογραφία του 20ού αιώνα τόσο επίμονα όσο και η ιδέα περί "εθνικής αφύπνισης"».[25]

Πλέον έχουμε φθάσει στο άκρον άωτον της αναθεώρησης –ακόμα και της μαρξιστικής αντίληψης που τουλάχιστον ανήγαγε το «νεοελληνικό έθνος» στις αρχές της χιλιετηρίδας– αλλά και του παραλογισμού. Η ελληνική εθνική συνείδηση είναι δημιούργημα του κράτους. Το πώς βέβαια δημιουργήθηκε το ελληνικό κράτος ή τα άλλα εθνικά κράτη των Βαλκανίων είναι αδιάφορο για τον συγγραφέα. Αυτό που τον απασχολεί είναι το πώς εμπέδωσαν την «εθνικιστική ιδεολογία» από τον 19ο αιώνα και μετά και έτσι εμφύσησαν εθνική συνείδηση στους υποτιθέμενους (για τον Κιτρομηλίδη) αλύτρωτους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ορθόδοξη ταυτότητα των βαλκανικών λαών δεν αποτελεί βασικό στοιχείο συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας, σε πλήρη αντίθεση με τις θέσεις του Ιακωβάτου, που έβλεπε στην Ορθοδοξία το αποφασιστικό στοιχείο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας! Έτσι, όλη η νεώτερη ελληνική ιστορία αποτελεί ένα εθνικιστικό παραλήρημα και οι Έλληνες κυριολεκτικά εξαφανίζονται ως έθνος. Η εθνική συνείδηση διαμορφώνεται μέσω του εκπαιδευτικού μηχανισμού,[26] μέσω της κρατικής «προπαγάνδας» γι αυτό εξ' άλλου και η ιδιαίτερη προσπάθεια του «ρεύματος» να αποκαθάρει από τον εθνικισμό, δηλαδή από κάθε στοιχείο εθνικής ταυτότητας, τα σχολικά και εκπαιδευτικά βιβλία.

Πλέον η εθνική ταυτότητα είναι όχι μόνον «νοερή», αλλά και κατασκευασμένη και αντιδραστική. Εν τέλει τα συλλογικά υποκείμενα, άρα και το έθνος, είναι «κατασκευές». Ο «μαρξισμός» ολοκληρώνεται ως ατομοκεντρικός φιλελευθερισμός. Γι' αυτό και συμπλέει με τον Νίκο Δήμο, τον Ανδρέα Ανδριανόπουλο, τον Στέφανο Μάνο και άλλους οπαδούς του φιλελευθερισμού και της παγκοσμιοποίησης. Αυτό το ατομοκεντρικό και τεχνοκρατικό κατασκεύασμα εξακολουθούν οι φορείς του να το εμφανίζουν ως «μαρξιστικό» ή «αριστερό», ενώ αποτελεί απλώς την ιδεολογική έκφραση της παγκοσμιοποίησης και της πολυεθνικοποίησης του κεφαλαίου, το οποίο στην παρούσα φάση της ανάπτυξης του, αποστρέφεται και αντιμάχεται κάθε μορφή κοινότητας, είτε εθνική, είτε ταξική, ως εμπόδιο στην επέκτασή του.

Μέσα στα πλαίσια της μεταπολιτευτικής Ελλάδας, όπου η ιδεολογία της Αριστεράς ήταν ηγεμονική και ήταν οι σοσιαλιστές του ΠΑΣΟΚ που ανέλαβαν την ένταξη της χώρας στους μηχανισμούς της παγκοσμιοποίησης, από την Αριστερά μπορούσε να εκπηδήσει μια σοβαρή και με πιθανότητες επιτυχίας απόπειρα απο-εθνικοποίησης και αποδιάρθρωσης μιας ισχυρής εθνικής ταυτότητας όπως είναι η ελληνική. Ο παγκοσμιοποιητικός εκσυγχρονισμός θα έχει **αριστερό πρόσημο** στην Ελλάδα, τόσο στο πολιτικό, όσο και στο ιδεολογικό πεδίο.

Μετά τη μεταπολίτευση η επίσημη Αριστερά θα πάψει να είναι αγωνιστική, θα απορροφηθεί στο κράτος, ή μάλλον θα μεταβληθεί, κατά την έκφραση του Αλτουσέρ, σε «ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους» και η κατάρρευση του ανατολικού στρατοπέδου θα τη μεταβάλει στο μεγαλύτερο μέρος της σε δυτικόστροφη και Βρυξελλόπληκτη.[27] Εξ άλλου, η θητεία της ως θεραπαινίδας της Μόσχας την είχε προετοιμάσει για τις νέες δουλείες της. Η Αριστερά θα γίνει κυρίαρχη στη διανόηση και τους πανεπιστημιακούς μηχανισμούς, στους δημοσιογραφικούς χώρους κ.λπ., και η ιδεολογία της, ενός άχρωμου ψευτοδιεθνισμού, θα συνταυτιστεί απολύτως με τον κοσμοπολιτισμό των «γιάπηδων». Επί ματαίω θα γράφει ο ποιητής από μακριά:

> *«Εν τω μεταξύ*
> *η γύφτισσα υπενθυμίζει στους αριστερούς το*
> *"Φοβού τους Δαναούς και δώρα φέροντας!"»*[28]

25. Πασχάλης Κιτρομιλίδης, «"Νοερές κοινότητες" και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια» στο Θάνος Βερέμης (επιμ.) *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, σελ. 55-56.

26. Βλέπε Ernest Gellner, Έθνη και Εθνικισμός, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

27. Η πρόσφατη «στροφή» του ΚΚΕ προς θέσεις πατριωτικές δεν αναιρεί τις διαπιστώσεις μας, δεδομένου ότι το ΚΚΕ έχει απογυμνωθεί σχεδόν ολοκληρωτικά από διανόηση.

28. Νικόλας Κάλας, "Ευτυχούπολις", Οδός Νικήτα Ράντου, *όπ.π.*, σελ. 104.